

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В. М. Корецького**

На правах рукопису

ВОРОНІН Яків Геннадійович

УДК 347.77

**ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ВІНАХОДІВ
В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник –
БОШИЦЬКИЙ Юрій Ладиславович,
кандидат юридичних наук,
професор

Київ – 2009

ЗМІСТ

ВСТУП	3
 РОЗДІЛ 1. Загальна характеристика охорони права інтелектуальної власності на винахід	
1.1. Становлення системи правової охорони винаходу	11
1.2. Поняття та об'єкт права інтелектуальної власності на винахід	32
Висновки до розділу 1	68
 РОЗДІЛ 2. Особливості правової охорони винаходів за цивільним законодавством України	
2.1. Суб'єкти права інтелектуальної власності на винахід	71
2.2. Виникнення права інтелектуальної власності на винахід та його зміст	78
2.3. Патент як форма охорони винаходу	116
Висновки до розділу 2	133
 РОЗДІЛ 3. Окремі питання правової охорони службових винаходів	
3.1. Правова охорона службових винаходів за законодавством України	135
3.2. Особливості застосування правових норм в процесі створення службового винаходу	142
Висновки до розділу 3	170
 ВИСНОВКИ	 174
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	 178

ВСТУП

Актуальність теми. Останні роки Україна перебуває у процесі постійного подолання соціально-економічної кризи, яка ще погіршилася загальносвітовими економічними чинниками. Розвиток промислового й науково-технічного потенціалу на даний час є чи не єдиним способом вирішення ключових завдань, які стоять перед країною. Найважливішим ресурсом соціально-економічного розвитку є діяльність людини, яка своєю інтелектуальною, творчою працею сприяє науково-технічному прогресу нашої держави.

Забезпечення гідних умов діяльності винахідників та володільців патентів на ринку України вимагає створення адекватної вимогам часу системи правової охорони винаходів. При цьому правова охорона винаходів на належному рівні повинна бути гарантована державою. В свою чергу ефективна правова охорона винаходів призводить до ефективного регулювання ринкових відносин, як запоруки економічного зростання нашої держави. Ефективність правової охорони винаходів вирізняється не тільки позитивними економічними чинниками, великого значення набуває при цьому імідж країни у світовому співтоваристві.

До основних нормативно-правових актів, які регулюють правовідносини з правової охорони винаходів, належать близько 30 актів, які тією або іншою мірою пов'язані з правовим регулюванням винахідництва, зокрема, основоположними з них є Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року, Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV, Закон України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” від 15 грудня 1993 року № 3687-XII.

Історія розвитку суспільства свідчить про надзвичайно велику роль створення та введення в цивільний оборот винаходів, тому сьогодні держава

має розробити та впровадити довгострокову програму науково-технічного й соціально-економічного розвитку України. Одним із пріоритетних напрямів цієї програми повинна бути структурна перебудова виробництва на базі новітніх технологій, яка не можлива без розвитку законодавства про охорону прав інтелектуальної власності на винаходи.

Теоретичною базою даного дисертаційного дослідження є праці вітчизняних та закордонних учених–правознавців в галузі цивільного права, а також праці, присвячені праву інтелектуальної власності. Істотне значення для підготовки дисертації мали наукові дослідження Г. О. Андрощука, Є. І. Артем'єва, М. М. Богуславського, Ю. Л. Бошицького, М. І. Брагінського, В. В. Луця, В. Ю. Джермакяна, А. С. Довгєрта, В. О. Дозорцева, О. І. Доркіна, В. А. Жарова, О. Д. Корчагіна, О. В. Кохановської, Т. С. Кириченко, Н. С. Кузнєцової, І. М. Кучеренко, С. Н. Ландкофа, Н. М. Мироненко, Є. Ф. Мельника, О. П. Орлюк, М. В. Паладія, В. Л. Петрова, О. О. Пилєнка, О. А. Підопригори, О. О. Підопригори, Д. М. Притики, В. О. Рясєнцева, О. Д. Святоцького, О. С. Сергєєва, Р. О. Стефанчука, Н. К. Фінкель, І. Я. Хейфеца, Я. М. Шевченко, Г. Ф. Шєршенєвича, Ю. С. Шємшучєнко, Р. Б. Шишки та інших учених.

Розглянуто напрацювання Є. Ш. Гарєєва, який в своєму дисертаційному дослідженні „Правова охорона винаходів” дослідив питання дострокового припинєння чинності майнових прав інтелектуальної власності на винахід, підстави та наслідки визнання недійсними прав інтелектуальної власності на винахід, а також особливості здійснення прав інтелектуальної власності на винаходи малолітніми і неповнолітніми особами.

У своїх роботах учені здебільшого торкаються загальних питань винахідництва та особистих немайнових та майнових прав винахідників та інших осіб, які набули прав на винахід, водночас проблема цивільно-правової охорони винаходів в Україні досліджена недостатньо. Отже, недостатня розробленість проблеми, її актуальність, об'єктивна потреба в теоретичній

розробці питань правового регулювання цивільно-правової охорони винаходів в Україні зумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю забезпечення дотримання балансу інтересів і прав у відносинах основних зацікавлених сторін в сфері правової охорони винаходів та винахідництва: винахідника, роботодавця, держави й суспільства в цілому. Дотримання такого балансу, з урахуванням специфіки сьогодення в економіці України, є одним з основних критеріїв ефективності й дієвості патентної системи нашої держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою комплексної програми роботи відділу цивільного, трудового і підприємницького права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України „Проблеми імплементації норм європейського права у галузі промислової власності в законодавство України” (державний реєстраційний номер РК0102U001600) та „Проблеми удосконалення національного законодавства в галузі інтелектуальної власності в умовах інтеграції України до Європейського Союзу” (державний реєстраційний номер РК0101U005657).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка теоретичних засад цивільно-правової охорони винаходів в Україні, аналіз відповідних правових норм та обґрунтування пропозицій, спрямованих на вдосконалення системи правової охорони винаходів. Для досягнення вказаної мети автором дисертації були поставлені такі основні завдання:

- охарактеризувати історичні та економічні аспекти правової охорони винаходів;
- з'ясувати поняття та зміст винаходу як об'єкту права промислової власності;
- охарактеризувати об'єкт та суб'єкт права інтелектуальної власності на винахід, а також розкрити поняття та зміст особистих немайнових та майнових прав інтелектуальної власності на винахід;

- розробити пропозиції з усунення прогалин діючого законодавства України в частині виникнення, зміни та припинення суспільних відносин у сфері правової охорони винаходів;

- визначити причини, що породжують або можуть призвести до порушення прав інтелектуальної власності на винахід;

- сформулювати наукові висновки і практичні рекомендації стосовно вдосконалення системи правової охорони винаходів в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають в процесі забезпечення цивільно-правової охорони винаходів у зв'язку з їх створенням та введенням в цивільний оборот.

Предметом дослідження є теоретичні праці, інші наукові дослідження, а також законодавство України та інших держав, що регулює суспільні відносини у сфері правової охорони винаходів.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження став комплексний підхід до аналізу проблем правової охорони винаходів в Україні. Для досягнення поставленої мети і вирішення завдань дисертаційної роботи з урахуванням специфіки об'єкта і предмета дослідження використані наступні методи: історичний метод дозволив простежити еволюцію правового регулювання відносин у сфері правової охорони винаходів в Україні; метод аналізу окремих норм права щодо охорони винаходів; формально-юридичний метод, заснований на застосуванні правил формальної логіки при аналізі норм цивільного законодавства, що регулюють питання правової охорони винаходів – Цивільного кодексу України, Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, інших нормативно – правових актів України та інших держав, а також міжнародно-правових актів у сфері правової охорони винаходів; метод індукції використовувався з метою дослідження впливу норм законодавства на загальнодержавному рівні для вивчення його впливу на суспільні відносини та необхідність внесення у зв'язку з цим змін до діючих нормативно-правових актів; метод системного аналізу використовувався при вивченні правових норм та

суспільних відносин у сфері цивільно-правової охорони винаходів, усіх елементів, що становлять єдину систему правовідносин та взаємодії їх складових частин; метод порівняльно-правового аналізу застосовувався при дослідженні законодавства України та країн Європейського Союзу, США, наукових праць і судової практики.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є комплексним дослідженням розглянутих автором актуальних питань цивільно-правової охорони винаходів в Україні в якій запропоновано шляхи їх вирішення. На основі комплексного аналізу наукової доктрини, нормативно - правових актів України та іноземних держав, судової практики сформульовано теоретичні висновки й практичні рекомендації, що відрізняються науковою новизною і конкретизуються у наступних положеннях:

вперше:

- запропоновано введення в юридичну термінологію поняття „проект винаходу” та обґрунтовано необхідність внесення у зв’язку з цим доповнення до Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, відповідно до якого проектом винаходу вважається результат інтелектуальної діяльності людини у будь-якій сфері технологій, до дати одержання результатів кваліфікаційної експертизи, відповідно до якої проект винаходу буде визнано таким, що відповідає умовам патентоздатності;

- аргументовано висновок про необхідність заміни у нормативно-правових актах з охорони прав на винаходи поняття „фахівець” на „експерт закладу експертизи”, враховуючи, що відповідність технічного рішення умові „винахідницький рівень” вирішується за наслідками проведення кваліфікаційної експертизи саме експертами закладу експертизи. У зв’язку з цим запропоновано запровадити вирішення питання наявності винахідницького рівня під час проведення кваліфікаційної експертизи колегією експертів закладу експертизи у кількості трьох осіб, які за наслідками розгляду питання про відповідність проекту винаходу критерію

винахідницький рівень прийматимуть колегіальне рішення простою більшістю голосів (з метою підвищення якості прийнятого рішення про відповідність проекту винаходу умовам патентоздатності);

- аргументовано необхідність надання права на одержання патенту на винахід особі (юридичній або фізичній), за замовленням якої внаслідок науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт створено винахід, в зв'язку з чим запропоновано доповнити Закон України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” відповідною нормою;

- доведено доцільність закріплення за роботодавцем обов'язку письмово повідомляти працівника про результати прийнятого ним рішення відносно своїх дій щодо проекту винаходу. При цьому відсутність письмового повідомлення роботодавця протягом певного строку, визначеного законодавцем, розцінюватиметься як мовчазна згода на передання всіх прав на одержання патенту працівникові. Запропоновано доповнити Закон України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” вказаним положенням;

- доведено, що для визначення розміру та умов виплати винахіднику службового винаходу винагороди, необхідно враховувати критерій корисного ефекту від створеного винаходу, у зв'язку з чим запропоновано доповнити статтю 9 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” положеннями, відповідно до яких роботодавець повинен укласти з винахідником письмовий договір щодо розміру та умови виплати йому (його правонаступнику) винагороди відповідно до економічної цінності винаходу або іншої вигоди, яка може бути одержана роботодавцем, або корисного ефекту, який може бути досягнутий роботодавцем внаслідок використання винаходу;

- визначено та науково обґрунтовано необхідність внесення доповнень до Цивільного кодексу України та Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, відповідно до яких роботодавець набуває

право на одержання патенту за наявності зазначених у частині 3 статті 9 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” умов, лише після укладення письмового договору про винагороду із винахідником. Право роботодавця на одержання патенту на винахід виникає на підставі письмового договору і хоча б однієї із встановлених Законом умов. Також запропоновано передбачити, що право на винагороду повинно зберігатися за винахідником і у разі, коли роботодавець не одержав патент з причин, що залежали від нього самого;

удосконалено:

- понятійний апарат галузевого законодавства, зокрема сформульовано авторське визначення поняття винаходу, як результату інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері технологій, який є новим, має винахідницький рівень і є придатним для промислового використання, та запропоновано внести до Цивільного кодексу України доповнення в частині цього визначення;

дістали подальшого розвитку теоретичні положення щодо:

- розроблення методичних рекомендацій, якими слід керуватися при вирішенні питання про відповідність винаходу моральним засадам суспільства, принципам гуманності та публічному порядку, а також з метою однакового застосування понять, визначених Цивільним кодексом України та Законом України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” запропоновано узгодити термінологію, яка застосовується у вказаних актах, взявши за основу поняття, закріплені в Цивільному кодексі України;

- визначення та обґрунтування необхідності внесення до Цивільного кодексу України та Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” норми, відповідно до якої майнові права інтелектуальної власності на об’єкт, створений у зв’язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив службовий винахід, якщо інше не буде встановлено договором, закріпивши при цьому за роботодавцем переважне

право на набуття прав на результати інтелектуальної діяльності винахідника-працівника. З метою захисту інтересів держави та враховуючи, що службові винаходи можуть бути створені на стратегічно важливих підприємствах або підприємствах оборонної промисловості пропонується також, в порядку виключення із загального правила, розробити закон, в якому буде визначено перелік підприємств, яким належатимуть майнові права на створений працівником такого підприємства винахід.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та пропозиції, висвітлені в даній роботі, можуть бути використані у вищих навчальних закладах під час викладання курсів цивільного права, патентного права, при вдосконаленні законодавства України з правової охорони винаходів та винахідників, у практичній діяльності фахівців у сфері інтелектуальної власності, патентних повірених, працівників державної системи правової охорони інтелектуальної власності, судів України, а також для подальших наукових досліджень правових проблем цивільно-правової охорони винаходів в Україні.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження були апробовані в ході проведення X ювілейної Міжнародної науково-практичної конференції „Теорія і практика євроінтеграційних процесів вищої освіти і науки” (м. Сніна (Словаччина), 1–4 листопада 2005 р.); II Міжнародної науково-практичної студентської конференції „Європейська юридична освіта і наука: студентський вимір” (м. Ужгород, 22–25 жовтня 2007 р.); X Міжнародної науково-практичної конференції „Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку” (м. Косів, 27–31 січня 2009 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення й практичні пропозиції дисертаційного дослідження опубліковано в трьох статтях у збірниках, що входять до переліку наукових фахових видань ВАК України, а також у тезах трьох доповідей на науково-практичних конференціях.

Р О З Д І Л 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОХОРОНИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ВІНАХІД

1.1. Становлення системи правової охорони винаходу

Винахід, як результат інтелектуальної та творчої діяльності людини супроводжує людство в процесі еволюції на кожному кроці. Майже все, що оточує людину в її повсякденному житті містить в собі винахід і ми не уявляємо собі життя без необхідних речей, не здогадуючись при цьому, що все це є результатом копіткої творчої праці винахідника. Без перебільшення можна стверджувати, що саме винахід створив світ таким, яким ми його бачимо в наш час.

Слід відзначити, що українська нація свого часу подарувала світу таких видатних винахідників, як наприклад С. Гулак-Артемівський, який окрім інших здобутків прославився також тим, що перебуваючи у Петербурзі (1858 р.) склав „Статистично-географічні таблиці міст Російської імперії” та проект петербурзького водопроводу. Ф. А. Піроцький (з Полтавщини) (1845–1898 рр.) збудував і випробував (1880 р.) електричний трамвай. Його винаходом спочатку скористалися в Берліні, а вже згодом – у Києві (вперше в Російській імперії). Також до переліку видатних українських вчених-винахідників увійшли М. Туган-Барановський, академік Данило Заболотний, Михайло Кравчук, Степан Тимошенко, Микола Кибальчич, Сергій Корольов, Юрій Кондратюк, В. М. Глушков, Марія Складовська-Кюрі та інші [104, с. 41–49].

Саме потяг до створення чогось неочевидного, такого, що допомогло б вирішити поставлену задачу невідомим до цього часу способом та створення нового об’єкту, який би вирішив поставлену задачу набагато краще за подібні аналоги, і був рушійною силою для творців винаходів.

Характерним є те, що у кожного винахідника свій особливий шлях до створення винаходу. Для декого наснага до творіння чогось нового є результатом Божої іскри, таланту, дехто досягає того ж ефекту копіткою працею, послідовно піднімаючись на кожну нову сходинку, але не зважаючи на те, яким шляхом людина йтиме до створення винаходу, без творчої наснаги, досвідченості у відповідній галузі технології та здатності випробовувати новостворений об'єкт винахід створено не буде.

В минулому вважалося, що здатність до створення нового, неочевидного, оригінального та неповторного є результатом послання від Бога. Проте людство в наш час все частіше приходить до висновків, що винахідництво можна стимулювати і що цей процес можна також контролювати і впливати на його ефективність. Стимулом звісно для кожного винахідника слугує особисте уявлення про благополуччя, до якого прагне людина. Але зазвичай стимулом до винахідництва слугує моральний чинник, відповідно до якого людину визнають кращою серед рівних, коли людина тішить своє я та відчуває свою необхідність суспільству. Безперечним стимулом є також адекватна майнова винагорода за ту інтелектуальну працю та час, який людина витратила для досягнення результатів. Відчуття безпеки та захищеності також є стимулом до інтелектуальної діяльності внаслідок якої народжується винахід.

В стародавньому світі і в середні віки секрети ремесел ретельно охоронялися. Таємниця або секрет виробництва були єдиними гарантіями збереження монополії виробника і фінансового успіху. Уряд Венеції, наприклад, для збереження таємниці виготовлення знаменитого венеціанського скла перетворило острів Мурано на довічну в'язницю для багатьох поколінь майстрів-склодувів. Нерідко таємниця ремесла гинула в численних епідеміях і війнах, і досить часто, не дивлячись на обережність, викрадалася. Секрет виробництва шовку, який китайці суворо охороняли, протримався декілька сторіч, поки не був вкрадений чарівною принцесою.

Вона, знаючи велику таємницю, вивезла в капелюсі декілька коконів шовковичних черв'яків за межі Китаю і передала їх своєму коханому. Це класичний приклад промислового шпигунства, описаний в китайських хроніках ще в XV ст. до н. е. [164].

У 1812 р. в Росії було прийнято перший закон, який регулював питання видачі привілеїв. У 1833 р. закон був істотно змінений, а в 1870 р. була скасована „висока інстанція” і привілеї почали видавати міністри „за приналежністю”. Нарешті, в 1896 р. було прийнято „Положення про привілеї на винаходи і удосконалення”, яке з доповненнями і удосконаленнями 1900 р. і 1912 р. діяло до революції. Законом була регламентована змішана (явочно-перевірочна) форма експертизи. Заявки на винахід розглядалися з юридичної і технічної сторін, та після виконання вимог заявника йому видавалося або висилалося поштою Відділом Промисловості привілей за встановленою Міністром торгівлі та промисловості формою, та разом з видачею свідоцтва проводилася публікація в Урядовому Віснику та у Віснику Фінансів, Промисловості та Торгівлі після чого проводилася публікація „про видачу охоронного свідоцтва”. Це дозволяло всім зацікавленим особам подати заперечення проти видачі привілею. Винахід мав бути новим, а новизна – „істотною”, тобто такою, що має бути значно відмінною від відомого. Привілей видавався строком на 15 років, але цей строк міг бути скорочений за протестом [140].

Враховуючи, що царська Росія не мала свого цивільного кодексу на початку XX ст., в Росії велися активні роботи по його розробці, наслідком яких стало прийняття у 1922 р. Цивільного кодексу РСФСР в основу якого увійшли основні положення дореволюційного проекту [75, с. 186].

Видатний цивіліст царської Росії Г. Ф. Шершеневич виділяв виключні права, до яких він відносив права на результати творчої діяльності і так звані “промислові права” та їх наближення до речових (абсолютних за своєю

правовою природою) прав, що встановлювало належність майна та інших об'єктів цивільних прав учасникам цивільних правовідносин [162, с. 6–8].

Для того, щоб зрозуміти правову систему охорони прав на винаходи, яка діє в даний час в Україні, перш за все слід з'ясувати, яким чином будувалися правовідносини у сфері охорони прав на винаходи в СРСР, оскільки можна сказати, що законодавство СРСР є фундаментом національної системи правової охорони винаходів в Україні. Досвід, здобутий правниками при врегулюванні правовідносин, об'єктом яких є винаходи, звичайно має свої недоліки, які в наш час критично оцінюються і не повторюються в нормативно-правових актах України, але здобутки СРСР своєю чергою також мали місце, що і обумовило необхідність короткого аналізу розвитку законодавства СРСР про винаходи, зосередивши увагу на основних нормативно-правових актах, що мали істотне значення у регулюванні правовідносин, предметом яких був винахід та винахідництво.

Після приходу радянської влади ситуація в патентному законодавстві різко змінилася. У липні 1919 р. В. І. Ленін підписав „Положення РНК про винаходи”, яке заклало основи радянського патентного законодавства. У цьому Положенні право на винахід регламентувалося документом, названим „авторським свідоцтвом”. Новелою було проголошення про ліквідацію права власності патентовласника на винахід, проголошений ще Французькою революцією 1791 р. Винахід оголошувався надбанням держави, і будь-яка установа, не питаючи дозволу у автора, могла їм скористатися. За автором закріплювалося право на винагороду у разі впровадження винаходу, у розмірі 2 % від річного економічного ефекту (економії). Правда, в 1924 р. патент був знову узаконений постановою РНК і використовувався паралельно з авторським свідоцтвом, яке практично до найостаннішого часу залишалося єдиним засобом захисту винаходів в СРСР. Патенти видавалися переважно іноземцям в дуже незначній кількості до 1931 р., оскільки ленінський закон

про патенти був скасований. З цього ж року в прийнятому Положенні було узаконено виключне право держави на винаходи.

В умовах відсутності приватної власності панування авторського свідоцтва було природним і закономірним. Соціалістична економіка не потребувала конкурентної боротьби і монополізм державних підприємств був поширеним явищем. Все це і породило догматичне радянське патентно-правове мислення, що гальмувало розвиток винахідництва. В умовах недостатнього матеріального стимулювання результатів праці винахідників кількісні показники винахідництва штучно завищувалися. Для підтримки їх високого рівня підприємствам „згори” спускалися плани по кількості заявок на винаходи. Виникли проблеми з впровадженням винаходів, оскільки винахідник був вимушений „проштовхувати” свої ідеї, включаючи у співавторів керівників підприємств [164].

Слід при цьому зауважити, що законодавство СРСР та спеціальна наукова література з питань науково-технічного прогресу приділяли значну увагу винаходам, і це є цілком зрозуміло, оскільки саме винахід був і залишається показником науково-технічного розвитку та технічного прогресу.

5 травня 1941 р. Постановою № 488 Ради Народних Комісарів СРСР було затверджено „Положення про винаходи та технічні вдосконалення” [120].

Відповідно до цього Положення у СРСР право на винахід охоронялося за допомогою видачі в установленому порядку авторського свідоцтва або патенту. Автор винаходу міг на власний розсуд вимагати або визнання тільки свого авторства, або визнання за ним також виключного права на винахід. У першому випадку на винахід видавалося авторське свідоцтво, а в другому випадку – патент.

Авторські свідоцтва і патенти видавалися тільки на винаходи, які могли бути виконані промисловим шляхом. На всі речовини, що отримувалися

хімічним шляхом, авторські свідоцтва і патенти не видавалися, вони могли бути видані лише на нові способи виготовлення цих речовин.

На речовини лікувальні, смакові і харчові, отримані не хімічним шляхом, а також на нові способи лікування хвороб, перевірені практично і належним чином апробовані, видавалися тільки авторські свідоцтва.

Патенти могли бути видані тільки на способи виготовлення вказаних речовин.

На нові сорти насіння селекціонерам і селекційним станціям видавалися авторські свідоцтва відповідно до постанови Ради Народних Комісарів Союзу РСР від 29 червня 1937 р. “Про заходи по поліпшенню насіння зернових культур”.

У тих випадках, коли на винахід видавалося авторське свідоцтво, право використання винаходу належало державі, яка брала на себе турботу про реалізацію винаходу. Кооперативні і суспільні організації на рівних підставах з державними органами використовували винаходи, які відносилися до кола їх управління. Розмір винагороди винахідникам, порядок і терміни його виплати встановлювалися особливою інструкцією, яка затверджувалася Радою Народних Комісарів Союзу РСР.

На вимогу винахідника, із затвердження народного комісаріату, що видав авторське свідоцтво, винаходу могло бути надано ім'я винахідника або яка-небудь спеціальна назва, яка позначається на виробі або на їх упаковці.

У тих випадках, коли на винахід був виданий патент, застосовувалися наступні положення:

а) ніхто не міг без згоди патентовласника використовувати винахід; особа, якій належить патент (патентовласник), міг видавати дозвіл (ліцензію) на використання свого винаходу будь-якої організації або окремій особі;

б) патент видавався строком на п'ятнадцять років, починаючи з дня подачі заявки; з цього ж дня охоронялися права володільця патенту;

в) установи, підприємства або особи, які до заявки винаходу, незалежно від винахідника, застосовували в межах СРСР даний винахід або зробили всі необхідні до того приготування, зберігали право на подальше використання цього винаходу (право попереднього користування);

г) у тих випадках, коли винахід мав особливо істотне значення для держави, але у наркомі з власником патенту не було досягнуто згоди про уступку прав на нього, Рада Народних Комісарів Союзу РСР могла прийняти постанову про примусове відчуження патенту або про видачу ліцензії (дозвіл використовувати винахід) на користь зацікавленого органу, зі встановленням розміру винагороди авторів;

д) винахідник, якому виданий патент, не користувався пільгами, що надавалися згідно даного Положення винахідникам, що отримали авторські свідоцтва;

е) у справах про видачу патентів і за видані патенти на винаходи стягувалися спеціальні мита в розмірі і порядку, встановлюваних Радою Народних Комісарів СРСР.

Договори і інші документи про передачу патенту і про видачу ліцензій реєструвалися в наркомі, що видав патент, і в Бюро експертизи і реєстрації винаходів (Бюро винаходів) Держплану при Раднаркомі СРСР. Інакше ці документи могли бути визнані недійсними.

Патент не видавався, але видавалося авторське свідоцтво:

а) якщо винахід був зроблений у зв'язку з роботою винахідника в науково-дослідних інститутах, в конструкторських бюро, дослідних цехах, лабораторіях і інших підприємствах і установах;

б) якщо винахід зроблений за завданням державного органу, кооперативною або суспільною організацією;

в) якщо винахідник отримував грошову або іншу матеріальну допомогу від держави, кооперативної або громадської організації на створення винаходу.

Заявка про видачу патенту могла бути зроблена як самим винахідником, так і його правонаступником.

Оскарження виданого патенту з мотивів, що винахід не є новим, могло мати місце за ініціативою зацікавлених державних органів, громадських організацій, а також окремих осіб і допускалася протягом всього часу дії патенту.

При визнанні наркоматом можливості видачі патенту про це робилася в „Бюллетене Бюро изобретений Госплана при Совнаркоме СССР” попередня публікація з вказівкою імен заявника і винахідника, а також патентної формули.

Протягом трьох місяців після попередньої публікації формули винаходу державні органи, кооперативні і інші організації, а також окремі особи мали можливість заявити заперечення проти видачі патенту, оспорюючи формулу винаходу. Заперечення мали бути представлені з докладним мотивуванням і з додаванням необхідних матеріалів.

Особливістю даного Положення було те, що воно встановлювало таке поняття, як додатковий винахід, яким вважалося удосконаленням іншого винаходу (основного), на який видано авторське свідоцтво або патент, і без застосування цього основного винаходу не могло бути самостійно використано.

Додатковим стимулом для розвитку правової системи охорони прав на винаходи стало приєднання у 1965 р. СРСР до Паризької конвенції по охороні промислової власності [109].

Винахідництво до певного часу мало місцеве значення і зазвичай не виходило за межі певної території. Але нарівні з розвитком міждержавних зв'язків все гостріше поставало питання про надання правової охорони винаходам та необхідності врегулювання правовідносин в цій сфері.

Результатом необхідності врегулювання правовідносин на міжнародному ринку інтелектуального капіталу стало прийняття Паризької

конвенції про охорону промислової власності від 23 березня 1883 р., яка була і залишається основним документом, який врегулював правовідносини в сфері промислової власності в цілому та праві інтелектуальної власності на винахід зокрема.

Своєю чергою прийняття Паризької конвенції було зумовлено тим, що особливо наочно відсутність правової охорони інтелектуальної власності за кордоном проявилася під час організації міжнародних виставок. Так, на запрошення австрійського уряду прийняти участь у міжнародній виставці науково-технічних здобутків, що мала відбутися в серпні 1873 р. у Відні, США направили відмову щодо участі своїх представників у цій виставці, мотивуючи зазначену відмову тим, що австрійським законодавством не передбачено будь-яких гарантій стосовно забезпечення охорони прав на винаходи під час проведення виставок, що полягає у можливості неконтрольованого копіювання та використання конкурентами винаходів учасників виставок.

Відмінність позицій та інтересів різних країн, що склалися навколо зазначеної виставки, мали масштабні наслідки. По-перше, Австрія розробила закон, що передбачав тимчасову охорону винаходів, які були призначені для експонування на міжнародній виставці, тобто фактично було визначено поняття „виставковий пріоритет”. По-друге, Всесвітня промислова виставка у Відні започаткувала процес регулювання патентно-правових відносин на міжнародному рівні, внаслідок чого і було підписано Паризьку конвенцію з охорони промислової власності. Паризьку конвенцію на той час було підписано Бельгією, Бразилією, Іспанією, Італією, Францією, Гватемалою, Нідерландами, Португалією, Сальвадором, Сербією, Швейцарією, які утворили Союз по охороні промислової власності [129, с. 30].

Велике значення для розвитку правової охорони інтелектуальної власності відіграє той факт, що за весь час дії Конвенції її основні принципи залишилися незмінними до цього часу.

Об'єктами охорони промислової власності за Конвенцією є патенти на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові найменування та вказівки про походження чи найменування місця походження, а також припинення недобросовісної конкуренції.

Промислова власність за Конвенцією розуміється в найбільш широкому значенні і розповсюджується не тільки на промисловість і торгівлю у власному значенні слова, але також і на галузі сільськогосподарського виробництва і добувної промисловості та на всі продукти промислового чи природного походження, наприклад: вино, зерно, тютюновий лист, фрукти, худоба, копалини, мінеральні води, пиво, квіти, борошно.

Окремо Конвенція виділяє патенти на винаходи, до яких належать різні види промислових патентів, що визнаються законодавством країн Союзу, як наприклад: патенти, що ввозяться, патенти на вдосконалення, додаткові патенти і свідоцтва й таке інше (ст. 1 Конвенції).

Конвенція визначила територіальний характер патенту на винахід, відповідно до якого власник винаходу для одержання правової охорони в будь-якій країні Союзу зобов'язаний запатентувати свій винахід. Відносно охорони промислової власності Конвенція встановила, що громадяни кожної країни Союзу користуються в усіх інших країнах Союзу тими ж привілеями, що надаються тепер чи будуть надаватися згодом відповідними законами власним громадянам, не обмежуючи при цьому прав, спеціально передбачених цією Конвенцією. Виходячи з цього, їх права охороняються так само, як і права громадян даної країни, і вони користуються тими ж законними засобами захисту від будь-якого посягання на їх права, якщо при цьому дотримуються умови та формальності, приписувані власним громадянам.

Окрім цього, будь-яка особа, що належним чином подала заявку на патент на винахід в одній з країн Союзу, чи правонаступник цієї особи користується для подання заявки в інших країнах правом пріоритету протягом дванадцяти місяців [49, с. 388–422].

Підставою для виникнення права пріоритету визнається будь-яке подання заявки, що має силу правильно оформленого національного подання заявки відповідно до національного законодавства кожної країни Союзу або до двосторонніх чи багатосторонніх угод, укладених між країнами Союзу. А відлік вказаних строків починається з дати подання першої заявки, при тому, що день подання до строку не включається.

Таким чином міжнародно-правова охорона винаходів була започаткована з прийняттям Паризької конвенції про охорону промислової власності від 23 березня 1883 р. Разом з цим слід відзначити, що за Конвенцією об'єктами охорони є саме патенти на винаходи, а не винаходи. Окремо відзначимо, що Конвенція не розробила визначення поняття винаходу і слід погодитися, що це є перевагою міжнародного нормативного акту, оскільки країни, які стали членами Союзу не пов'язані визначенням, дотримання якого можна було б вважати певною мірою обмеженням [17, с. 234].

Зауважимо, що на момент приєднання СРСР до Паризької конвенції в наукових колах існували позитивні відгуки по такі дії СРСР. Наприклад, переваги участі країн – членів Конвенції полягали у наступному [17, с. 236]: а) громадяни (юридичні й фізичні особи) країн-учасниць користуються у всіх інших країнах, що приєдналися до конвенції, в галузі промислової власності тими ж правами, які надаються для своїх громадян, без пред'явлення вимог матеріальної взаємності відносно яких-небудь формальностей; б) для захисту яких-небудь об'єктів промислової власності, зокрема винаходів, громадяни країни-учасниці користуються правом пріоритету після подачі заявки на них у власній країні для придбання аналогічних прав в інших країнах, що

підписали конвенцію; в) для винаходів забезпечується незалежність відповідної охорони в кожній країні на тому ж рівні, що і в інших країнах; г) компетентними органами передбачені деякі обмеження відносно видачі примусових ліцензій на запатентовані винаходи, всупереч бажанню зацікавленого особи [18, с. 70–72].

Відповідно до затвердженого Постановою Ради Міністрів СРСР від 21 серпня 1973 р. № 584 „Положення про відкриття, винаходи і раціоналізаторських пропозицій” [118], винаходом визнавалося нове і таке, що мало істотні відмінності технічне рішення задачі в будь-якій галузі народного господарства, соціально-культурного будівництва або оборони країни, за наявності позитивного ефекту. Рішення визнавалося новим, якщо до дати пріоритету заявки суть цього або тотожного рішення не була розкрита в СРСР або за кордоном для невизначеного кола осіб настільки, що стало можливим би його відтворення.

Рішення визнавалося таким, що має істотні відмінності, якщо в порівнянні з рішеннями, відомими в науці і техніці на дату пріоритету заявки, воно характеризується новою сукупністю ознак.

Об’єктом винаходу вважалися: новий пристрій, спосіб, речовина, а також застосування відомих раніше пристроїв, способів, речовин за новим призначенням. Винаходами визнавалися також нові штами мікроорганізмів.

Не визнавалися при цьому винаходами: методи і системи організації і управління господарством (планування, фінансування, постачання, облік і тому подібні умовні позначення (наприклад, дорожні знаки, маршрути тощо), розклади, правила (наприклад, правила гри, правила вуличного руху тощо); проекти і схеми планування споруд, будівель і території (населених пунктів, сільськогосподарських угідь, парків тощо); методи системи виховання, викладання, навчання, граматичні системи мови тощо.

Не визнавалися винаходами рішення, що суперечили суспільним інтересам, принципам гуманності і соціалістичної моралі, а також явно безкорисні.

Видачу авторських свідоцтв і свідоцтв авторам (селекціонерам), а також підприємствам, організаціям і установам, в яких були отримані вказані селекційні досягнення, проводило Міністерство сільського господарства СРСР, причому видачу авторських свідоцтв – тільки після реєстрації їх Державним комітетом СРСР у справах винаходів і відкриттів.

Міністерство сільського господарства СРСР в установленому порядку визначало новизну і корисність вказаних досягнень, розглядало заперечення і скарги по питаннях, пов'язаних з видачею авторських свідоцтв і свідоцтв на ці досягнення, вирішувало питання використання досягнень, проводило нарахування і виплату за них винагороди відповідно до інструкції, затвердженої Міністерством сільського господарства СРСР за узгодженням з Державним комітетом СРСР у справах винаходів і відкриттів і Міністерством фінансів СРСР.

Окремий розділ було присвячено охороні винаходів, відповідно до якого автор винаходу міг на власний вибір вимагати: або визнання за ним тільки авторства і надання йому прав і пільг, передбачених чинним законодавством, з передачею державі виключного права на винахід, або визнання за ним авторства і надання йому виключного права на винахід. У першому випадку на винахід видавалося авторське свідоцтво, у другому випадку – патент. Власник виключного права на винахід здійснював право користування і розпорядження винаходом.

Слід відзначити при цьому, що на спільний винахід, створений у зв'язку з виконанням службового завдання при здійсненні економічного і науково-технічного співробітництва радянських організацій з організаціями зарубіжних країн, на основі взаємної домовленості міг бути виданий, як виняток, патент з вказівкою у ньому прізвища, ім'я та по-батькові кожного з

співавторів. В цьому випадку на радянських авторів винаходів поширювалися права і пільги, що надавалися авторам винаходів, захищених авторськими свідоцтвами.

Не визнавалися при цьому порушенням заснованого на авторському свідоцтві виняткового права держави на винахід: 1) застосування на борту морських або річкових судів засобів, які складали предмет винаходу, захищених авторськими свідоцтвами, в корпусі судна, в машинах, оснащенні, апаратах та іншому обладнанні, коли ці судна тимчасово або випадково перебували у водах СРСР, за умови, що вказані засоби використовувалися для потреб судна; 2) застосування засобів, які складали предмет винаходу, захищеного авторським свідоцтвом, в конструкції або при експлуатації повітряних або наземних засобів пересування або допоміжного обладнання, коли вказані засоби пересування тимчасово або випадково перебували на території СРСР. Вказані дії не визнавалися порушенням виключного права держави, якщо морські або річкові судна, повітряні або наземні засоби пересування належали громадянам або організаціям країн, що надавали такі ж права радянським громадянам і організаціям.

Патент в свою чергу засвідчував визнання пропозиції винаходом, пріоритет винаходу, авторство на винахід і виключне право патентовласника на винахід. Патент видавався на ім'я автора винаходу або його правонаступника з вказівкою в патенті прізвища, імені і по-батькові автора. Патент на винахід, а також виняткове право на винахід, заснований на патенті, могли бути передані іншим особам у встановленому законом порядку. Ніхто не міг використовувати винахід, на який виданий патент, без згоди патентовласника. Патентовласник мав право за плату або безкоштовно видати дозвіл (ліцензію) на використання винаходу або повністю відступити патент. Розмір плати за видачу ліцензії або відступлення патенту визначалося угодою сторін. Договір або інший документ про видачу ліцензії або про відступлення патенту реєструвався в Державному комітеті СРСР у справах

винаходів і відкриттів. Недотримання цієї вимоги могло призвести до недійсності договору або іншого документа про видачу ліцензії або про відступлення патенту.

Особа, що порушила виключне право патентовласника на використання винаходу, захищеного патентом, зобов'язувалася відшкодувати заподіяні збитки в порядку, передбаченому цивільним законодавством Союзу РСР і союзних республік.

Особливістю вказаного акту було те, що патент, що діяв, міг бути предметом обміну Державним комітетом СРСР у справах винаходів і відкриттів на авторське свідоцтво за клопотанням автора, який був патентовласником, або за спільним клопотанням автора і патентовласника.

Порядок і умови обміну патенту на авторське свідоцтво визначалися Державним комітетом СРСР у справах винаходів і відкриттів.

Підприємство, організація або установа, які до подачі заявки на видачу патенту на винахід (а за іноземними конвенційними заявками – до дати конвенційного пріоритету) і незалежно від винахідника застосували на території СРСР тотожну винаходу пропозицію іншої особи або зробили всі необхідні до цього приготування, зберігали за собою право на подальше безвідплатне використання даної пропозиції (право попереднього користування).

У тих випадках, коли винахід мав особливо важливе значення для держави, але з патентовласником не було досягнуто згоди про видачу ліцензії або про відступлення патенту, за рішенням Ради Міністрів СРСР патент міг бути примусово викуплений державою або переданий організації дозвіл на використання винаходу, з встановленням винагороди патентовласнику.

Вказане Положення містило в собі також поняття додаткових винаходів. Так, винахід вважався додатковим, якщо він був удосконаленням іншого винаходу (основного), на який раніше було видано авторське свідоцтво або патент, що діяв, і без застосування основного винаходу не міг

бути використаний. Заявка на видачу авторського свідоцтва на додатковий винахід, подана автором основного винаходу, захищеного авторським свідоцтвом, до закінчення 6 місяців з дня виходу в світ офіційного бюлетеня Державного комітету СРСР у справах винаходів і відкриттів, в якому опублікована інформація про основний винахід, а якщо основний винахід не підлягав публікації в бюлетені, то з дня внесення його до Державного реєстру винаходів СРСР, користувалася перевагою перед заявкою на такий же винахід, поданою іншою особою.

На додатковий винахід видавалося додаткове авторське свідоцтво або додатковий патент. Якщо на основний винахід видано авторське свідоцтво, то на додатковий винахід можна було отримати лише додаткове авторське свідоцтво, але не патент. Якщо на основний винахід виданий патент, то на додатковий винахід можна було отримати, на вибір заявника, додаткове авторське свідоцтво або додатковий патент. У цих випадках використання додаткового винаходу допускалося лише за узгодженням з власником основного патенту.

Строк дії патенту на додатковий винахід становив 15 років. Якщо з причин, які не зачіпали додатковий винахід, авторське свідоцтво або патент на основний винахід анулювався або дія патенту на основний винахід припинялася, то авторське свідоцтво або патент на додатковий винахід розглядався як самостійний. Після закінчення 15 років з дня подачі заявки на видачу авторського свідоцтва або після закінчення терміну дії патенту на основний винахід по заявці на вдосконалюючий його винахід видавалося самостійне авторське свідоцтво або патент.

Патентна форма охорони промислової власності істотно відрізняється від охорони винаходів та інших об'єктів промислової власності авторськими свідоцтвами у часи колишнього СРСР. Авторське свідоцтво як правоохоронний документ характеризувалося тим, що видавалося на ім'я

автора і засвідчувало визнання пропозиції винаходом, його пріоритет, авторство на цей винахід і виключне право держави на останній [65, с. 105].

Слід відзначити, що бажаючих одержати патент в колишньому СРСР було мало. Це були в основному іноземні заявники [143, с. 58]. Вочевидь, вказане пояснюється тим, що патентовласники не наділялися тими правами і пільгами, які мали володільці авторських свідоцтв. Крім того, передача виключного права державі покладала на неї і турботу про організацію його використання. Патентовласник же сам мав потурбуватися про використання свого винаходу. В умовах колишнього СРСР це було майже неможливо, адже соціалістичне підприємство купити дане право у патентовласника – громадянина СРСР не могло. Соціалістичні підприємства використовували винаходи безплатно, оскільки ті були державною власністю. Але вони зобов'язані були виплатити винагороду за використання винаходу володільцю авторського свідоцтва, яка була, швидше, символічною. Проте володільць авторського свідоцтва наділявся низкою інших прав і пільг, які були досить істотними і вагомими.

Авторське свідоцтво діяло в умовах соціалістичного господарювання тривалий час і виправдало себе. Не можна стверджувати, що це була малоефективна форма правової охорони винаходів та інших об'єктів промислової власності. Вона була досить вигідна для винахідників та покладала турботу про використання винаходу на плечі держави, наділяла винахідників низкою прав і пільг, яких не мали і не мають сучасні патентовласники. Серед цих прав було, наприклад, право на позачергове одержання квартири та ще й з додатковою житловою площею, право на фіксовану винагороду за використання винаходу та інші права і пільги.

Слід зауважити, що правові конструкції відносно правової охорони прав на винаходи в СРСР, які в даний час критикуються як такі, що не відповідають загальним принципам міжнародно-правового механізму регулювання цих правовідносин були зорієнтовані перш за все на командно-

адміністративну систему господарювання із обмеженим міжнародним товарообігом, що і спричинило розроблення такої моделі регулювання правовідносин у сфері правової охорони прав на винаходи, якої потребував час та система управління державою.

Першим нормативно-правовим актом, який характеризувався наближеною до сьогодення правовою конструкцією щодо охорони прав на винаходи були Основи цивільного законодавства Союзу РСР і республік, які з припиненням існування Союзу РСР так і не набули чинності [51; 154].

Разом з цим слід приділити увагу даному акту, оскільки в його основу покладено здобутки законодавчої та наукової роботи. Так згідно ст. 144 Основ цивільного законодавства Союзу РСР і республік право на винахід охороняється державою та засвідчується патентом у відповідності з Законом СРСР про винаходи, який був прийнятий 31 травня 1991 р. і складався з 50 статей та визначав умови патентоздатності винаходу, врегулював питання авторства на винахід, умови надання правової охорони на винахід, визначив перелік майнових прав на винаходи та коло осіб, які могли одержати винахід.

Разом з цим визначення поняття винаходу ані Основи цивільного законодавства Союзу РСР і республік, ані Закон СРСР „Про винаходи в СРСР” не містили. За загальними правилами радянські заявники просили надати винаходу правову охорону у формі свідоцтва, яке закріплювало за винахідником авторство і надавало йому низку прав та пільг, передбачених законодавством СРСР, з передачею державі виключних прав на його використання [52].

Відповідно до Закону СРСР „Про винаходи в СРСР” [52], винаходу надавалася правова охорона, якщо він був новим, мав винахідницький рівень і був промислово придатним.

Винахід визнавався новим, якщо він не відомий з рівня техніки.

Критерію винахідницький рівень винахід відповідав, якщо він для фахівця явним чином не виходив з рівня техніки.

Рівень техніки визначався за всіма виданими відомостями, загальнодоступними в СРСР або зарубіжних країнах до дати пріоритету винаходу.

Якщо винахід міг бути використаний в промисловості, сільському господарстві, охороні здоров'я та інших галузях народного господарства країни, його визнавали промислово придатним.

Об'єктами винаходів могли бути пристрій, спосіб, речовина, штам мікроорганізму, культури кліток рослин і тварин, а також застосування відомого раніше пристрою, способу, речовини, штаму по новому призначенню.

Право на винахід вже охоронялося державою і засвідчувалося патентом. Патент на винахід засвідчував авторство на винахід, пріоритет винаходу і виключне право на використання винаходу. Патент на винахід мав діти протягом 20 років, рахуючи з дати надходження заявки в Державне патентне відомство СРСР (Держпатент СРСР).

Правова охорона на винаходи не надавалася рішенням, які суперечать суспільним інтересам, принципам гуманності і моралі.

Як слідує з наведеного, вказана правова система охорони винаходів в СРСР багато в чому схожа із сучасною системою цивільно-правової охорони винаходів в Україні.

Слід при цьому виділити надбання Закону СРСР „Про винаходи в СРСР”, які стосувалися регулювання правовідносин, пов'язаних з наданням пільг та заохочень. Так, розділ III Закону встановлював, що автор винаходу має право на договірних засадах приймати участь у роботах з підготовки винаходу до використання. При цьому для цієї мети автор міг бути повністю або частково відсторонений від основної роботи з оплатою праці у розмірі не меншому за той, що він одержував.

Розмір компенсації додаткових витрат автора винаходу, пов'язаних з участю в роботах по підготовці винаходу до використання поза місцем його

постійного проживання, встановлювався договором із зацікавленим підприємством.

Наявність таких пільг безумовно мала б своїм наслідком стимулювання винахідників до створення нових об'єктів.

Окрім цього в Законі визначалися дії, які не визнавалися порушенням патентних прав на використання винаходів; встановлювався порядок оформлення прав на винахід – склад та подання заявки на видачу патенту на винахід, пріоритет винаходу; передбачалось проведення попередньої експертизи на наявність необхідних документів та патентної експертизи заявочних матеріалів на відповідність умовам патентоздатності винаходу; за результатом патентної експертизи приймалося рішення про видачу або про відмову у видачі патентів на винахід, після чого Держпатент СРСР протягом шести місяців від дати реєстрації винаходу в Державному реєстрі винаходів СРСР мав опублікувати відомості про патент із зазначенням автора винаходу, якщо він не відмовлявся від його зазначення, власник патенту, назва та формула винаходу та інші необхідні відомості, які визначав Держпатент СРСР.

Своєрідною новелою Закону СРСР про винаходи був розділ II, який вже був зорієнтований на ринкові відносини та вільний обіг патентів на винаходи, відповідно до якого будь-який громадянин або юридична особа, які бажали використовувати винахід були зобов'язані укласти із патентовласником ліцензійний договір, відповідно до якого патентовласник (ліцензіар) передавав право на використання винаходу іншій особі (ліцензіату), а останній приймав на себе зобов'язання вносити ліцензіару обумовлені договором платежі та здійснювати інші дії, які передбачені договором про виключну або невиключну ліцензії.

Слід звернути увагу на те, що Закон СРСР „Про винаходи в СРСР” можна вважати прогресивним, оскільки він започатковував відносини у сфері вільної ринкової торгівлі та конкуренції.

Таким чином Закон СРСР „Про винаходи в СРСР” можна розцінювати як нормативно-правовий акт, який вивів охорону прав на винаходи на якісно новий рівень.

Разом з цим даний Закон так і не був апробований в житті, оскільки внаслідок розпаду СРСР, Україна, як незалежна держава розпочала вже свій шлях побудови правової системи охорони прав на винаходи.

Становлення законодавства України про охорону прав на винаходи почалось з моменту здобуття Україною незалежності. Першим документом, який врегулював правові відносини у цій сфері є Указ Президента України від 18 вересня 1992 р. № 479/92 [152], яким було затверджено Тимчасове положення про правову охорону об’єктів промислової власності та раціоналізаторські пропозиції в Україні.

За Тимчасовим положенням визначення поняттю винаходу не було надано, при цьому винаходу надавалася правова охорона, якщо він був новим і промислово придатний та відповідав критерію винахідницький рівень. Право на винахід засвідчувалося патентом. Патент на винахід засвідчував в свою чергу авторство на винахід, пріоритет винаходу та виключне право на використання винаходу в Україні. Патент на винахід діяв від дати реєстрації винаходу в Державному реєстрі винаходів України, але не більше 20 років від дати надходження заявки до Держпатенту України.

Таким чином до розроблення та прийняття Закону України "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі" від 15 грудня 1993 р. № 3687-XII [56] українські законодавці мали суттєву законодавчу базу, на основі якої, з урахуванням досвіду та знань можна було розробити Закон, який був пристосований до національних інтересів з урахуванням реалій минулого.

Безумовно, одним з найважливіших законодавчих актів щодо охорони права інтелектуальної власності на винахід є Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-VI [159]. Зокрема глава 39 регулює питання права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель та промисловий зразок.

Результати детального правового аналізу Цивільного кодексу України, Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» та інших діючих нормативно-правових актів, які регулюють правовідносини пов'язані із правовою охороною винаходів містяться в наступних підрозділах дисертаційного дослідження.

1.2. Поняття та об'єкт права інтелектуальної власності на винахід

Самі винаходи за своєю значимістю і ефективності можуть мати істотні відмінності, оскільки їх творчий і технічний рівень неоднаковий. В період існування СРСР було прийнято, що всі винаходи умовно можна розділити на п'ять рівнів. Залежно від ступеня новизни і витрат творчої праці Г. С. Альтшуллер [6] запропонував актуальну і для сьогодення шкалу оцінки вкладу винаходу у розвиток, яка складається з п'яти рівнів.

Перший рівень – це незначні винаходи, що мало змінюють об'єкт, який підлягає удосконаленню. Завдання і засоби рішення лежать в межах однієї професії, тому такі рішення під силу кожному фахівцеві (наприклад, модернізація будь-якого об'єкту).

Другий рівень – це дрібні винаходи, отримані способами, відомими в даній галузі. При цьому може частково мінятися тільки один елемент системи (наприклад, нова система тримання і передачі листа).

Третій рівень – це середні винаходи, які вирішуються способами, відомими в межах однієї науки, внаслідок чого повністю змінюється один з елементів системи (наприклад, застосування ефекту „пам'яті форми” в металах для отримання друкарської форми).

Четвертий рівень – це крупні винаходи, що дозволяють синтезувати нову технічну систему. Вирішуються вони засобами, як правило, що далеко виходять за межі науки, до якої відноситься завдання (наприклад, винахід американського дослідника Ч. Карлсона – електрофотографічний процес, що

заклав основи розвитку нової інформаційної технології, реалізованої вперше в копіювальних апаратах фірми „Ксерокс”).

П'ятий рівень – це великі, передові (що не мають аналогів) винаходи. Вони утворюють принципово нову технічну систему. При цьому нерідко створюється нова галузь техніки і виробництва. Це вперше винайдені телефон, дизель, електродвигун, лазер тощо. До подібних новацій слід віднести російський винахід „Лазерний чорнильний принтер”, створений в Московській державній технологічній академії. Оригінальність розробки полягає у використанні ефекту світлогідравлічної дії лазерним променем на фарбу. Промінь лазера, що самофокусується, потрапляючи на фарбу, створює могутні акустичні імпульси, що миттєво розбивають її на найдрібніші краплі, які формують на печатному матеріалі будь-яке зображення. Принтер такого роду відрізняється високою якістю та швидкістю друку (до 60 аркушів формату А-4 в хвилину).

Практика патентування винаходів показала, що 75 % патентів відноситься до вирішень першого і другого рівнів і зовсім незначна частка, близько 5 %, відноситься до сильних, революційного характеру винаходів четвертого і п'ятого рівнів. Саме завдяки цим нечисленним винаходам (вважають, що їх близько 200), сучасна цивілізація має високий технічний рівень оснащення і розвитку.

Подібне співвідношення не випадкове, оскільки для винахідницьких завдань перших рівнів характерна наявність невеликого числа елементів, серед яких невідомих практично немає.

Для успішного пошуку напрямів вдосконалення техніки і нових технічних рішень необхідне знання основних закономірностей і етапів еволюції технічних об'єктів. Результатом еволюції технічних об'єктів є поява технічних систем, якими буквально населений зовнішній світ. Верстати, автомобілі, комп'ютери, поліграфічне устаткування являють собою системи, що складаються з багатьох підсистем. Наприклад, друкарська машина

входить у систему друкарні, яка входить у єдиний майновий комплекс, із устаткуванням та відповідними приміщеннями.

Необхідною умовою життєздатності технічної системи є наявність і хоч би мінімальна працездатність чотирьох основних частин системи: двигуна, трансмісії, робочого органу і засобу управління. А також наскрізний прохід енергії від двигуна до робочого органу при узгодженні ритміки частин системи, тобто підпорядкування переміщення робочих і допоміжних органів циклограмі. Історія розвитку техніки показала, що розвиток технічних систем йде шляхом прогресивної еволюції у напрямку збільшення ступеня її досконалості. Прикладом може слугувати розвиток друкарського устаткування, яке за останній час завдяки впровадженню мікропроцесорної техніки і нових конструктивних рішень стало продуктивнішим і досконалішим за рахунок виконання багатьох дій за один прогін [164].

З того часу, як людство розпочало створювати інтелектуально місткі об'єкти, перед нами виникло питання врегулювання порядку правової охорони прав на винаходи, як основного засобу дієвості та розвитку винахідництва.

Винаходи визначають розвиток науково-технічного прогресу та є основою інновацій, впровадження яких забезпечує економічне зростання та покращання добробуту суспільства. Пристрої, речовини та способи виробництва, які втілюють принципово нові наукові знання, часто стають основою формування нових галузей і нових ринків, ініціюють похідні, вторинні відкриття, сприяючи таким чином зростанню кількості інновацій та створенню передумов для впровадження провідних науково-технічних нововведень.

Для того, щоб з'ясувати який саме об'єкт права інтелектуальної власності підлягає правовій охороні, слід звернутися до визначення поняття винаходу.

Багато науковців, практиків та теоретиків досліджували питання про якнайбільш точне визначення поняття винаходу, яке б передавало зміст цього поняття в найбільш лаконічній формі.

В даний час це питання не вичерпало себе і залишається дискусійним, оскільки законодавство жодної з держав світу не надало якісно нового та найбільш ємного визначення поняття винаходу. Законодавство України не стало виключенням з цього правила.

Слід погодитися із думкою, що винахід представляє собою необхідні та природні продукти діяльності людини і сам по собі є природно-технічним явищем, в той же час він набув юридичного значення лише тому, що закон став регулювати суспільні відносини, які виникли з приводу створення та використання деяких винаходів. У повсякденному житті ми можемо надати визначення винаходу як об'єкту, який по своїй суті є наслідком діяльності людини у відповідній галузі технологій, яка призводить до вирішення технічної задачі з найкращими показниками, при цьому є новим, оригінальним, а його втілення призвело до створення нових конструкцій, технологій, способів, продуктів тощо [91, с. 6–7].

В своїх працях Ю. Л. Бошицький дає визначення винаходу, як технічне або технологічне рішення практичної задачі в будь-якій галузі промисловості або іншій сфері суспільно корисної діяльності людини, що відповідає визначенням законодавством умовам надання правової охорони компетентним державним органом [133, с. 248].

Правова наука знає багато дефініцій патентоздатного винаходу [135, с. 49; 170, с. 85–87; 117, с. 7; 8, с. 33–34; 169, с. 18; 39, с. 12; 143, с. 11–12], деякі науковці [116, с. 235] навпаки вважали, що не слід надавати визначенню поняття винаходу великого практичного значення, оскільки практичне значення такої формули все-таки залишається другорядним, визнаючи при цьому, що розкриття поняття винаходу може виграти, якщо

його різні частини будуть зведені до одної лаконічної та завершеної формули.

Патентне законодавство України дає визначене поняття винаходу в широкому розумінні. Так згідно ст. 1 Закону України „Про охорону прав на винаходи та корисні моделі” винаходом є результат інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері технології.

Разом з цим на думку автора цього дослідження винахід слід вважати винаходом, коли внаслідок кваліфікаційної експертизи встановлена його відповідність умовам патентоздатності. Цей висновок побудовано виходячи із того, що кожен винахід є результатом інтелектуальної та творчої діяльності людини, але не кожен результат інтелектуальної діяльності людини є винаходом. Тому для того, щоб об’єкт технології вважався винаходом, необхідно, щоб він відповідав певним критеріям, за якими стало б зрозуміло, що людина дійсно створила винахід.

Слід пам’ятати, що умови патентоздатності є критерієм підтвердження унікальності та неочевидності винаходу, новаторським кроком, які в свою чергу і відрізняють винахід від інших об’єктів інтелектуальної власності.

Головна мета визначення умов патентоздатності винаходу є виокремлення його серед інших здобутків, які хоча і створені внаслідок розумової діяльності людини, але не є в об’єктивному значенні новими, або не є очевидним. В свою чергу головною метою охороноздатності винаходу є забезпечення прогресу у галузі промислових технологій та забезпечення таких умов охорони прав власників об’єктів інтелектуальної власності на винаходи, які окрім свого безпосереднього призначення щодо охорони прав на винаходи виконували б також функції стимулювання та заохочення до технічних вдосконалень.

За таких умов пропонується наступна дефініція поняття винаходу, яка має найбільш наближений, з точки зору автора роботи, до об’єктивної необхідності зміст: винахід – це результат інтелектуальної діяльності людини

в будь-якій сфері технологій, який є новим, має винахідницький рівень і є промислово придатним.

Окремо слід зауважити, що Цивільний кодекс України не містить в собі визначення поняття винаходу. На думку автора саме Цивільний кодекс України, який визначає основи цивільного законодавства України та права інтелектуальної власності на винаходи має містити таке визначення.

В зв'язку з зазначеним вважаємо, що до проведення кваліфікаційної експертизи винаходу на предмет його відповідності умовам патентоздатності об'єкт, який пропонується визнати винаходом таким не є. Враховуючи вказане пропонується також внести до Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” зміни, згідно яких ввести поняття „проект винаходу” і дати йому таке визначення: проектом винаходу вважається результат інтелектуальної діяльності людини у будь-якій сфері технологій, до дати одержання результатів кваліфікаційної експертизи, відповідно до якої пропозиція вважається новою, має винахідницький рівень та є промислово придатною.

За українським законодавством правова охорона надається винаходу, що не суперечить публічному порядку, принципам гуманності і моралі та відповідає умовам патентоздатності.

З вказаного слідує, що охороноздатним винаходом може вважатися винахід який відповідає умовам патентоздатності, не суперечить публічному порядку, принципам гуманності і моралі та право інтелектуальної власності на який засвідчується патентом.

Зазначене дозволяє по-новому подивитись на саме поняття винаходу та розділити поняття патентоздатності та охороноздатності винаходу. Спираючись на сформульоване поняття у ст. 1 Закону України „Про охорону прав на винаходи та корисні моделі”, можна зробити висновок, що поруч з винаходами, яким надається правова охорона, існують і такі винаходи, яким в силу тих чи інших причин охорона державою не гарантується. Іншими

словами, цілком правомірно говорити про родові поняття винаходу як об'єктивно існуюче явище, яке у загальному вигляді можна визначити як творче технічне вирішення задачі. Винаходом може бути будь-який досягнутий людиною творчий результат, суть якого полягає в знаходженні конкретних технічних засобів вирішення задачі, яка виникла у сфері практичної діяльності.

Тобто певний об'єкт за своїми ознаками може бути винаходом, разом з цим правова охорона таким об'єктам не надаватиметься в разі, якщо результатом інтелектуальної та творчої діяльності людини стало створення винаходу, який суперечить суспільним інтересам, принципам гуманності і моралі (наприклад, зброя масового знищення, процеси клонування людини, процеси змінювання через зародкову лінію генетичної totoжності людини, використання людських ембріонів для промислових або комерційних цілей тощо).

До 2003 р. згідно Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” не могли одержати правову охорону відкриття, наукові теорії та математичні методи, методи організації та управління господарством, плани, умовні позначення, розклади, правила, методи виконання розумових операцій, комп'ютерні програми, результати художнього конструювання, топографії інтегральних мікросхем, сорти рослин і породи тварин тощо.

На сьогодні Закон України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, з урахуванням змін 2003 р., не надає правову охорону таким об'єктам технології, як сорти рослин і породи тварин, біологічні в своїй основі процеси відтворення рослин та тварин, що не відносяться до небіологічних та мікробіологічних процесів, топографії інтегральних мікросхем, результати художнього конструювання.

Водночас відповідно до ст. 52 Європейської патентної конвенції [46], як основного нормативного акту Європейської патентної системи не вважаються винаходом такі результати діяльності людини:

- відкриття, а також наукові теорії та математичні методи;
- естетичні творіння;
- плани, правила та методи розумової діяльності, правила гри та ведення торгівлі, та програми для комп'ютерів;
- повідомлення інформації.

Таким чином вказані в даному переліку предмети є або абстрактними, або нетехнічними, а сам винахід має бути конкретно визначеним та мати технічний характер.

Наприклад у 80-ті роки ХХ ст. широко обговорювалося питання щодо того, яким чином мають охоронятися комп'ютерні програми – патентною системою, системою авторського права або ними обома. Стало зрозуміло, що комп'ютерні програми можуть розвиватися лише маючи сильну охорону в рамках інтелектуальної власності. Ці дискусії закінчилися виробленням прийнятного для всіх принципу: комп'ютерні програми як такі має захищати авторське право, а пристрої, які використовують комп'ютерні програми, або винаходи з використаними в них програмами мають охоронятися патентами. Ця правова розробка завершилася укладанням міжнародних угод (Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС) і Договору з авторського права), за якими сторони зобов'язані надавати правову охорону програмному забезпеченню. Законодавство, що визначає патентоспроможність програмного забезпечення, не гармонізоване в міжнародному масштабі, оскільки деякі країни вважають його патентоспроможним, а інші визнають винаходами об'єкти, що включають комп'ютерні програми як допоміжний компонент. Зараз у більшості країн комп'ютерні програми і апаратні засоби комп'ютерів можуть охоронятися як

патентним законом, так і авторським правом залежно від природи об'єкта інтелектуальної власності [73, с. 109].

На сьогодні дискусія щодо даного питання є вкрай важлива для України, беручи до уваги існуючі пропозиції з вдосконалення захисту прав інтелектуальної власності на комп'ютерні програми та щодо розробки проекту відповідного закону [13, с. 6–9].

Слід погодитися з думкою, що доцільним є обговорення проблемних питань охорони прав на комп'ютерні програми в Україні та Європейському Союзі, зокрема таких, як:

- уточнення термінологічної бази щодо винаходів, пов'язаних з комп'ютером, об'єкта такого винаходу, умов патентоздатності;
- патентна/авторсько-правова охорона алгоритмів та бізнес-методів тощо [126, с. 210].

Водночас уявляється, що до прийняття змін до Європейської патентної конвенції та Директив щодо патентування програмного забезпечення, в Україні не доцільно поспішати з принциповими змінами щодо патентування комп'ютерних програм, беручи до уваги невизначеність з напрямками вдосконалення з цього питання законодавства Європейського Союзу [47, с. 21–26].

Отже під винаходом можна розуміти засіб розв'язання задачі або вирішення проблеми, коли існує неузгодженість між потребою, яка виникла та засобами, які існують для задоволення такої потреби. При наявності однієї лише постановки задачі винаходу немає, оскільки винахід має вказувати на конкретні шляхи вирішення задачі, а не тільки ставити їх не залежно важливості поставленої задачі або перспектив подальшого розвитку наукової та технічної думки [131, с. 32].

За таких обставин поставлена задача може вважатися вирішеною, якщо:

- 1) поставлена задача передбачає чітко регламентований порядок дій, який направлено на досягнення результату;
- 2) в процесі роботи відсутні неточності або помилки, які є недопустимими при створенні винаходу;
- 3) задача вирішена в процесі інтелектуально-творчої діяльності винахідника (співавторів);
- 4) проведено кваліфікаційну експертизу та встановлено умови, за якими створений об'єкт може вважатися винаходом;
- 5) рішення може бути неодноразово відтворено як сьогодні, так і в майбутньому відповідним колом осіб, обізнаних у сфері технологій.

У зв'язку з цим виявляє інтерес пропозиція Б. Мініна, який дав визначення творчого рівня винаходу на основі трьох компонентів: стійкості при відтворенні, новизні та неочевидності технічного рішення [95, с. 22].

Окрім вказаного важливе значення має адекватне та зрозуміле вираження суті винаходу та його характеристик. Оскільки в протилежному випадку описуючи будь-який об'єкт і не користуючись при цьому кресленнями або малюнками, можна витратити багато слів та не дати при цьому чіткого уявлення про такий об'єкт [76, с. 68].

В свою чергу не слід також звужувати значення словесного опису технічного рішення. За таких умов збалансоване та вірне визначення суті винаходу є найбільш важливим елементом при підготовці документів для проведення експертизи.

Характерною рисою результату творчої діяльності є технічне вирішення задачі.

Як правильно звернув увагу В. М. Дементьєв, за багато років існування терміну „технічність” не було зроблено точного та змістовного його визначення [36, с. 13–16]. Разом з цим відсутність цього визначення не створювала особливих складнощів, оскільки і заявник, і заклад експертизи мали достатньо зрозумілі орієнтири у вигляді обмеженого переліку

можливих об'єктів винаходу, їх характерних ознак, а також переліку рішень, не охороноздатних внаслідок їх нетехнічного характеру [36, с. 15–16].

Про технічний характер творчої діяльності можна без особливих труднощів говорити відносно пристрою та речовини, чого не скажеш про спосіб, визначення „технічності” якого справа дещо складніша.

В такому випадку коректним буде вважатися ситуація, коли спосіб відповідатиме критерію технічного вирішення задачі, якщо дія вчиняється за допомогою матеріальних об'єктів або відносно них. Під технікою у винахідницькому праві розуміють нові правила (прийоми, методи) роботи, які зумовлені створенням нових або направлених на більш ефективне використання засобів праці... трудових процесів або об'єктів праці [69, с. 88].

Загальноприйнятим є твердження про те, що способи лікування хвороб не відносяться до техніки. Разом з цим, терапевтичні способи лікування передбачають застосування відповідних лікарських засобів в чітко встановлених пропорціях, протягом визначеного часу із конкретизацією періодичності їх приймання, тобто можна говорити про певну техніку лікування, яка в такому випадку може розглядатися як винахід [114, с. 32].

Таким чином при вирішенні питання про технічність винаходу, правильним буде твердження про технічне вирішення задачі, а не вирішення технічної задачі [11, с. 27; 12, с. 241].

Принципове значення для цивільно-правових відносин має визначення технічного характеру результату творчої діяльності у зв'язку з тим, що надає можливість розмежувати предмети регулювання права промислової власності та авторського права.

На думку В. Я. Іонаса, саме рішення технічної задачі складає об'єкт права інтелектуальної власності на винахід, в той час як опис, креслення та малюнки належать до об'єкту авторських правовідносин [68, с. 142].

Опис винаходу є науково-технічним документом [105] та належить до творів науки, а тому відповідно до Закону України „Про авторське право і суміжні права” підлягає правовій охороні.

Окремо слід зупинити увагу на таких об’єктах винаходів, як пристрій, речовина, штам мікроорганізму, культура клітин рослини і тварин, спосіб, а також нове застосування відомого продукту чи процесу.

Закон не містить вичерпного переліку ознак пристрою, разом з цим до таких ознак традиційно відносять технічне рішення з використанням матеріалу, з якого створено елемент або пристрій, яке характеризується чітко визначеною формою, наявністю конструктивних елементів відповідного розміру та зв’язку між ними, взаємним розташуванням елементів та іншими характеристиками елементів пристрою [147, с. 21–22].

Пристрої, до яких відносяться в тому числі, але не виключно, обладнання, механізми, апарати, засоби зв’язку поділяються на два види [130, с. 57].

Відмінною ознакою пристроїв першого виду, до яких належать в тому числі знаряддя праці, інструменти, вироби, є те, що всі елементи, з яких вони складаються, в процесі роботи не пов’язані між собою функціонально, наприклад, деталі для збирання столярних інструментів.

До другого виду відносяться пристрої, які в процесі використання перебувають у функціональному взаємозв’язку, наприклад агрегати, механізми, вузли та деталі тощо.

Закон також не містить ознак, які б надали точне визначення способу. Як і пристрій спосіб так само характеризується притаманними тільки йому ознаками:

- цілеспрямованими діями (засобами та операціями), які вчиняються для досягнення конкретної мети та проявляються у сукупності та послідовності операцій, що складають закінчений технологічний процес;

- послідовністю операцій, які у технологічному процесі можуть бути різноманітними при тому, що такі процеси включають однакові операції, але відрізнятися їх послідовністю:

- параметрами (концентрацією, тиском, температурою, часом тощо), режимом проведення операцій, якими характеризується операція тощо;

- співвідношенням матеріалів, які використовуються при проведенні процесів;

- використанням матеріалів (сировини, каталізаторів тощо) та пристроїв (механізмів, апаратів, машин тощо) [130, с. 58].

Таким чином, спосіб характеризується послідовністю та характером дій над матеріальним об'єктом, необхідними для досягнення мети (процес одержання речовини, продукції, обробки сировини, вирощування різноманітних культур тощо).

Що стосується речовини, то це найбільш складний об'єкт винаходу, який являє собою по суті штучно створений матеріальний об'єкт, який складається з сукупності взаємних елементів, інгредієнтів. Під речовиною розуміються однорідні культурні мікроорганізми, що продукують корисні речовини або використовуються безпосередньо. Речовина – це матерія будь-якого походження (органічна, мінеральна) різноманітного хімічного складу і фізичного стану. До речовин належать: індивідуальні хімічні сполуки, композиції ядерного перетворення, невизначеного складу, матеріали для виготовлення предметів, споруд, лікарські, космічні, харчові, смакові речовини, індивідуальні сполуки, високомолекулярні сполуки, об'єкти генної інженерії тощо [132, с. 94].

Під речовиною розуміють матеріали, які зазвичай єдині за своєю структурою та які використовуються для виготовлення різноманітних елементів в якості готового продукту:

- речовини, одержані хімічним способом або хімічні сполуки;

- речовини, одержані механічним змішуванням складових (різноманітні марки чорних та кольорових металів, змішування фарб із різними хімічними інгредієнтами тощо);

- речовини, одержані немеханічним способом, тобто створені внаслідок фізико-хімічного перетворення, при якому разом із механічним змішуванням відбуваються хімічні процеси, наслідком яких є створення будівельних матеріалів, сплавів, скла тощо, які складаються із багатьох різних молекул, в зв'язку з чим їх неможливо визначити хімічною формулою [130, с. 58].

А. Пиленко свого часу писав: „Винаходи у вигляді нових речовин – це найбільш широка група винаходів, яка дає в результаті безпосередньо споживні продукти” [115, с. 63].

З метою перешкодження монополізації виробництв продуктів першої необхідності в радянські часи було встановлено правило, згідно якого охоронні документи не видавалися на лікарські, харчові та смакові речовини.

Штам мікроорганізму в силу прямої вказівки закону підлягає правовій охороні при тому, що він не відноситься до об'єктів технічного характеру. Об'єктами штаму мікроорганізму можуть бути як самі мікроорганізми, так і спосіб їх вирощування, наприклад культури клітин рослин та тварин, консорціуми мікроорганізмів тощо. Застосовуватися штам мікроорганізму може в якості стимулятора росту тканини рослин, в лікарських засобах тощо.

До останньої групи об'єктів винаходів належить нове застосування відомого продукту чи процесу. Характерною особливістю цього об'єкту винаходу є те, що такі об'єкти у випадку їх застосування за новим призначенням не підлягають зміні, але при цьому застосовуються за новим призначенням.

Позитивний ефект нового застосування відомого продукту чи процесу досягається в результаті виконання вказаних об'єктів з іншою метою, для

рішення задачі, яка не ставилася перед винахідниками, які створили раніше такі продукти або застосовували процеси.

Слід відзначити, що Закон України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” (ст. 6) на відміну від Цивільного кодексу України містить в собі норму, відповідно до якої до об’єктів винаходів належить також і нове застосування відомого продукту чи процесу.

Сутність так званого винаходу „на застосування” полягає у тому, що він забезпечує створення нового засобу за рахунок виявлення нових, невідомих властивостей відомого об’єкта в новій функції або у нових, нетрадиційних умовах, де він використовується за новим призначенням. Як правило винаходи „на застосування” характерні для хімічних речовин, оскільки речовини найменше пов’язані з призначеннями.

При цьому особливістю нової властивості відомого продукту чи процесу є її прояв лише за певних умов застосування.

На сьогодні існує такий поділ винаходів „на застосування” [82, с. 41–42]:

1. Винаходи „на застосування” характеризуються використанням відомих засобів з певними властивостями за інших умов, в іншій галузі техніки.
2. „Функціональні” винаходи пов’язані із заново відкритими, практично цінними властивостями об’єкта, які реалізуються у вигляді нової функції.
3. „Селективний” винахід – це винахід, в якому можливість використання якоїсь речовини або групи речовин відомого класу сполук засновано на виявленні винахідником цінних властивостях цієї речовини.

За таких умов вважаємо, що нове застосування відомого продукту або процесу, у випадку, якщо такий об’єкт відповідає умовам патентоздатності, слід розглядати як належний об’єкт винаходу, який має підлягати цивільно-правовій охороні.

Відповідно до ст. 7 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” винахід відповідає умовам патентоздатності, якщо він є новим, має винахідницький рівень і є промислово придатним.

Поняття „новизни” нормативно врегульовано як в іноземному патентному праві, так і залишається нормативно визначеним в чинному законодавстві України та є найбільш важливим та одночасно найбільш стійким критерієм оцінки внеску до рівня науки та техніки.

Багато вчених приділяли увагу новизні в інтелектуальній творчості [68, с. 19; 30, с. 63; 59, с. 14–45; 31, с. 53–54; 69, с. 95; 157, с. 8–9; 34, с. 15–19]. Перш за все, слід відзначити, що новизна як критерій охороноздатності ґрунтується на основі патентних знань спеціаліста та рівня техніки.

Суб'єктами патентних знань є суб'єкти патентних прав та органи експертизи в особі Укрпатенту. Так, технічне рішення слід визнавати відомим лише тоді, коли інформація про нього стала відомою необмеженому колу осіб. Стаття 7 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” визнає винахід новим, якщо він не є частиною рівня техніки.

При цьому об'єкти, що є частиною рівня техніки, для визначення новизни винаходу повинні враховуватися лише окремо. Рівень техніки включає всі відомості, які стали загальнодоступними у світі до дати подання заявки до Установи, а у випадку, якщо заявлено пріоритет, до дати її пріоритету.

Рівень техніки включає також зміст будь-якої заявки на видачу в Україні патенту (у тому числі міжнародної заявки, в якій зазначена Україна) у тій редакції, в якій цю заявку було подано спочатку.

В свою чергу рівень техніки може бути визначений при відкритому використанні винаходу та виходячи з даних, які містяться у друкований, електронних засобах масової інформації, інших загальнодоступних джерел.

При цьому під розкриттям інформації слід розуміти всі види носіїв та джерел інформації, які в письмовій, графічній або іншій формі можуть сприйматися людиною та розкривають зміст винаходу.

Заявки на видачу патенту в Україні слід віднести до окремої групи джерел патентної інформації, враховуючи їх значення для визначення рівня техніки та наявність обмеженого доступу заінтересованих осіб, які не є спеціалістами Установи.

Використання винаходу у будівництві, промисловості, сільському господарстві, медицині та інших сферах діяльності людини є відкритим (у випадку відсутності ознак охорони такої інформації передбаченими законодавством засобами) та відповідно дає можливість третім особам одержати інформацію про технологічний зміст розробки на основі загальнодоступних даних та відомостей. Водночас не використовується при визначенні критерію новизни експериментальна діяльність або секретне використання науково-технічного здобутку.

Враховуючи, що кількість джерел інформації про винаходи зростає щодня, все більш важливого значення набуває питання доступу до такої інформації для визначення відповідності винаходу критерію новизни. За таких умов постає питання про створення загальної інформаційної системи.

Першими класифікаційними системами були алфавітні переліки виданих патентів. У 1971 р. у Страсбурзі (Франція) було прийнято угоду про міжнародну класифікацію винаходів (МКВ). Нинішня назва цієї системи – Міжнародна патентна класифікація (МПК). Це єдина система класифікації, що охоплює патенти на винаходи, включаючи опубліковані патентні заявки, авторські свідоцтва і корисні моделі. Класифікація переглядається і перевидається в новій редакції кожні 5 років. З 1 січня 2005 р. діє восьма редакція МПК [97].

Важливим призначенням МПК є:

- служіння інструментом для впорядкованого зберігання патентних документів, що полегшує доступ до технічної і правової інформації;
- бути основою для виборчого розподілу інформації серед споживачів патентної інформації;
- бути основою для визначення рівня техніки в окремих галузях;
- бути основою для отримання статистичних даних в галузі промислової власності, що в свою чергу дозволить визначати рівень розвитку різних галузей техніки.

Патентні дослідження забезпечують правовий захист конкурентноздатних технічних рішень, сприяють освоєнню у виробництві технічних новинок, запобігають дублюванню розробок, підвищують ефективність науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт та створюють передумови для науково обґрунтованого планування цих робіт.

Враховуючи недостатнє врегулювання в Законі України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” визначення поняття „рівень техніки” пропонується зосередити свою увагу на ньому більш детально.

Наприклад, Є. І. Артем'єв та Л. Г. Кравець запропонували своє бачення рівня техніки, відповідно до якого рівень техніки, який визначається в межах конкретної держави, вважається низьким. Середнім вважається той рівень техніки, який утворився в декількох країнах, пов'язаних між собою більш тісними економічними та технічними зв'язками та відповідно світовий рівень належить до вищого рівня техніки [10, с. 21].

На нашу думку, правильним є твердження, відповідно до якого важливе значення відіграє саме співвідношення рівня техніки окремої держави із світовою новизною, в той час як поділ рівня техніки на низький, середній або високий не має практичного значення. Такий висновок аргументовано ще і тим, при визначенні світової новизни у відповідній сфері технологій винахідник може знайти аналогічне вирішення подібної задачі у

державі, в якій він створив такий об'єкт, що обумовлюватися специфікою та орієнтацією розвитку науки і техніки у такій державі.

Конкретна визначеність у відповідній формі проекту винаходу дозволяє порівняти його з іншими об'єктами рівня техніки або винаходами. Для визначення рівня техніки необхідно виходити перш за все з технічного вкладу винаходу у розвиток науки і техніки, який розкривається в описі винаходу за допомогою вичерпної сукупності технічних ознак, які містяться у формулі винаходу.

Перевищення рівня техніки є доказом відповідності заявленого винаходу такій умові, як новизна, тобто вклад такого винаходу в рівень техніки можна розцінювати як технічний ефект, досягнення якого додатково підтверджує наявність у заявленого об'єкту ознак патентоздатного винаходу. Таким чином поняття технічного ефекту заявленого об'єкту може розглядатися як допоміжна умова патентоздатності винаходу.

У широкому розумінні техніка співвідноситься з сукупністю предметів, які введені та використовуються в цивільному обороті для досягнення чітко визначених цілей [66, с. 9]. Сукупність результатів людської діяльності у вигляді об'єктів, створених для обслуговування невиробничих процесів суспільства та здійснення процесів виробництва являє собою рівень техніки [106, с. 35].

При встановленні новизни в патентній практиці починають з пошуку аналогічного рішення поставленої задачі, найбільш близького з вже відомих технічних рішень, які протиставляються запропонованому винаходу. При цьому відповідно до ст. 7 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” об'єкти, що є частиною рівня техніки, для визначення новизни винаходу повинні враховуватися лише окремо. Таким чином протиставлення відомих технічних рішень запропонованому винаходу має відбуватися лише окремо.

Новизна проекту винаходу належить до об'єктивної категорії [147, с. 29].

За законодавством України для того, щоб винахід було визнано новим, він повинен мати світову новизну, тобто розробці, яка претендує набути статусу винаходу протиставляються інші винаходи, які наявні в світі. Для визнання заявленого рішення в якості патентоздатного вимагається встановлення об'єктивної новизни, тобто новизна заявленого винаходу не залежать від знань та досвіду особи, яка проводить таке порівняння.

У випадку наявності заперечень зі сторони будь-яких осіб, які заявляють про невідповідність заявленого об'єкту умові новизни, деякі автори пропонують підтверджувати вказане належними та допустимими доказами, наприклад: відомості про винахід мають бути відкритими для загального користування, тобто загальновідомими, з якими будь-яка особа може ознайомитися в Інтернеті, інформаційних центрах, бібліотеках тощо; джерело відомостей про винахід має містити всі ознаки винаходу; дата, з якої джерело інформації стало загальнодоступним має бути документально підтверджена [19, с. 28–32].

У випадку надання всіх необхідних документів та інформації в якості заперечення проти заявленого об'єкту, можна стверджувати про невідповідність винаходу новизні, як умові патентоздатності винаходу.

Діюче законодавство України слідуючи правилам аналогічного правового інституту зарубіжних країн встановлює так звану пільгу на новизну, яка дає можливість за певних умов розкрити суть винаходу у відповідному джерелі до дати пріоритету. Так ст. 7 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” встановила, що на визнання винаходу патентоздатним не впливає розкриття інформації про нього винахідником або особою, яка одержала від винахідника прямо чи опосередковано таку інформацію, протягом 12 місяців до дати подання заявки до Установи або, якщо заявлено пріоритет, до дати її пріоритету. При

цьому обов'язок доведення обставин розкриття інформації покладається на особу, заінтересовану у застосуванні цієї частини.

Основною функцією пріоритету винаходу є встановлення конкретної дати для уповноваженої особи, яка закріплює за заявником першість у поданні заявки. Пріоритет надає винахіднику право вимагати визнання його авторства на заявлене у встановленому порядку технічне рішення, тобто по суті пріоритет надає перевагу на вказані права одній особі у порівнянні з іншими.

Слід при цьому відзначити, що якщо винахід створено двома чи більше винахідниками незалежно один від одного, то право на одержання патенту на цей винахід належить заявнику, заявка якого має більш ранню дату подання до Установи або, якщо заявлено пріоритет, більш ранню дату пріоритету, за умови, що вказана заявка не вважається відкликаною, не відкликана або за якою не прийнято рішення про відмову у видачі патенту – ст. 11 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”.

Порядок застосування пріоритету визначено у ст. 15 Закону, згідно якої заявник має право на пріоритет попередньої заявки на такий же винахід протягом 12 місяців від дати подання попередньої заявки до Укрпатенту чи до відповідного органу держави – учасниці Паризької конвенції про охорону промислової власності, якщо на попередню заявку не заявлено пріоритет.

Заявник, який бажає скористатися правом пріоритету, протягом трьох місяців від дати подання заявки до Установи подає заяву про пріоритет з посиланням на дату подання і номер попередньої заявки та її копію, якщо ця заявка була подана в іноземній державі – учасниці Паризької конвенції про охорону промислової власності. У межах цього строку зазначені матеріали можуть бути змінені. Якщо ці матеріали подано несвоєчасно, право на пріоритет заявки вважається втраченим, про що заявнику надсилається повідомлення.

У випадку, якщо вказані строки пропущені заявником через непередбачені і незалежні від нього обставини, то вони можуть бути продовжені на 2 місяці з дати закінчення зазначеного строку за умови сплати відповідного збору. При цьому порядок продовження таких строків встановлюється Установою.

Щодо заявки в цілому чи окремого пункту формули винаходу може бути заявлено пріоритет кількох попередніх заявок. При цьому строки, початковою датою яких є дата пріоритету, обчислюються від найбільш ранньої дати пріоритету.

Пріоритет поширюється лише на ті ознаки винаходу, які зазначені в попередній заявці, пріоритет якої заявлено.

Якщо деякі ознаки винаходу відсутні у формулі винаходу, що викладена у попередній заявці, то для надання права пріоритету достатньо, щоб в описі попередньої заявки були точно вказані ці ознаки.

Якщо ж за попередньою заявкою діловодство в Установі не завершено, то з надходженням заяви про пріоритет попередня заявка вважається відкликаною в частині, на яку заявлено пріоритет.

Пріоритет заявки, що виділена з попередньої на пропозицію Установи або за ініціативою заявника до прийняття рішення про видачу патенту або рішення про відмову у його видачі (виділена заявка), встановлюється за датою подання до Установи попередньої заявки, з якої її виділено, або, якщо за попередньою заявкою заявлено пріоритет, – за датою цього пріоритету за умови, що суть винаходу за виділеною заявкою не виходить за межі змісту попередньої заявки на дату її подання.

Пріоритет винаходу може бути встановлено за датою одержання закладом експертизи додаткових матеріалів, оформлених як самостійна заявка, якщо ця заявка подана протягом трьох місяців від дати одержання заявником повідомлення про те, що зазначені матеріали не беруться до уваги під час експертизи заявки, до якої вони були додані.

Окрім цього право на поновлення права на пріоритет передбачено також Інструкцією до РСТ, згідно пункту 26bis якої заявник має право скористатися таким правом, якщо дата міжнародного подання заявки є більш пізньою, ніж дата закінчення пріоритетного періоду, але знаходиться в межах двохмісячного строку з цієї дати [9, с. 60–61].

Таким чином для поновлення права на пріоритет слід дотримуватися двох умов:

а) належне виконання передбачених чинним законодавством вимог щодо поновлення права на пріоритет;

б) сумлінне виконання норм закону, як запорука права заявника на пріоритет.

Другою ознакою патентоздатного винаходу є винахідницький рівень, який дозволяє відокремити винахід від технічної розробки. Винахід має винахідницький рівень, якщо для фахівця він не є очевидним, тобто не впливає явно із рівня техніки. При оцінці винахідницького рівня зміст заявок на видачу в Україні патенту (у тому числі міжнародної заявки, в якій зазначена Україна) у тій редакції, в якій цю заявку було подано спочатку, за умови, що дата її подання (а якщо заявлено пріоритет, то дата пріоритету) передуює даті подання заявки до Установи або, якщо заявлено пріоритет, до дати її пріоритету і що вона була опублікована на цю дату чи після цієї дати, до уваги не береться.

Часто новизну та винахідницький рівень вважають взаємопов'язаними та нерозривними умовами патентоздатності винаходу, оскільки винахідницький рівень технічного рішення є по суті додатковою якісною характеристикою ознаки новизни, що своєю чергою свідчить про наявність між ними діалектичної єдності [42, с. 12].

Водночас зміст кожної з вказаних умов полягає у тому, що новизна є зовнішнім вираженням винаходу, яке проявляється через наявність інформації про аналогічне технічне рішення, в той час як винахідницький

рівень винаходу є ознакою, яка визначає таке рішення за внутрішніми якісними характеристиками та надає право стверджувати про неочевидність такого винаходу для фахівця.

Таким чином на підставі наведеного можна дійти висновку, що новизна є зовнішньою ознакою винаходу в той час як винахідницький рівень характеризується внутрішньою новизною.

В усьому світі питання відповідності винаходу винахідницькому рівню вирішується однаково через поняття очевидності та рівня знань фахівця.

При вирішенні питання про неочевидність, як самостійного критерію патентоздатності винаходу законодавство США пропонує брати до уваги [123, с. 128]:

- наявність певної науково-технічної проблеми, що не була втілена у технологічному рішенні протягом тривалого часу;
- досягнуті іншими винахідниками результати при вирішенні поставленої задачі;
- комерційну привабливість потенційного винаходу;
- можливість відтворення винаходу конкурентами.

Разом з цим питання очевидності більш детально врегульовано Правилами розгляду заявки на винахід та заявки на корисну модель [124].

Вказані правила встановили порядок дій та зміст розгляду заявки фахівцем на предмет відповідності винаходу в тому числі критерію винахідницький рівень. Так, винахід має винахідницький рівень, якщо для фахівця він не є очевидним, тобто не впливає явно з рівня техніки. При визначенні винахідницького рівня заявлений винахід порівнюється не тільки з окремими документами або їх частинами, а й з комбінацією документів або їх частин (так званим збірним прототипом), коли можливість об'єднання документів або їх частин очевидна для фахівця.

При перевірці винахідницького рівня зміст поданих до Держдепартаменту заявок враховують з дати публікації відомостей про них у бюлетені.

При перевірці винахідницького рівня встановлюють відомість з рівня техніки та впливу сукупності ознак заявленого винаходу на досягнення зазначеного заявником технічного результату. Якщо така відомість не встановлена, то винахід визнається як такий, що відповідає умові винахідницького рівня.

При цьому вказаний нормативно-правовий акт встановив перелік умов, за якими технічне рішення відповідає ознакам винахідницького рівня, а за якими ні.

Умові винахідницького рівня відповідають зокрема:

- індивідуальна сполука, яка підпадає під загальну структурну формулу групи відомих сполук, але вона не описана як спеціально одержана і досліджена, і виявляє при цьому нові невідомі для цієї групи сполук властивості в кількісному і/або якісному відношенні (селективний винахід);

- композиція, яка складається принаймні з двох відомих інгредієнтів, що забезпечують синергетичний ефект, можливість досягнення якого не випливає з рівня техніки (тобто яка виявляє властивості обох інгредієнтів, проте кількісні показники хоча б однієї з цих властивостей вищі, ніж показники тієї самої властивості окремого інгредієнта);

- способи одержання нових індивідуальних сполук (класу, групи) з установленною структурою;

- способи одержання відомих індивідуальних сполук (класу, групи) з установленною структурою, якщо в їх основі лежать нова для цього класу чи групи сполук реакція або невідомі умови проведення відомої для цього класу чи групи сполук реакції.

Слід відзначити, що винахід відповідає умові винахідницького рівня, незважаючи на удавану простоту і розкриття в матеріалах заявки механізму

досягнення зазначеного технічного результату, якщо таке розкриття стало відомим не з рівня техніки, а лише з матеріалів заявки.

Заявлений винахід, як правило, визнають як такий, що не відповідає умові винахідницького рівня, якщо в його основу покладено:

- доповнення відомого засобу будь-якою відомою частиною (частинами), яка (які) додається (додаються) до нього за відомими правилами, для досягнення технічного результату, щодо якого встановлено вплив саме таких доповнень;

- заміну будь-якої частини (частин) відомого засобу іншою відомою частиною (частинами) для досягнення технічного результату, щодо якого встановлено вплив саме такої заміни;

- вилучення будь-якого засобу (елемента, дії) з одночасним вилученням обумовленої його наявністю функції і досягненням звичайного для такого вилучення технічного результату (спрощення, зменшення маси, габаритів, матеріалоемності, підвищення надійності, скорочення тривалості процесу тощо);

- збільшення кількості однотипних елементів чи дій для посилення технічного результату, який обумовлений наявністю в засобі саме таких елементів чи дій;

- виконання відомого засобу або його частини (частин) з відомого матеріалу для досягнення технічного результату, який обумовлений відомими властивостями цього матеріалу;

- створення засобу, який складається з відомих частин, вибір яких і зв'язок між якими здійснено за відомими правилами, рекомендаціями, і технічний результат, який при цьому досягають, обумовлений лише відомими властивостями зазначених частин і зв'язків між ними;

- застосування раніше відомого продукту (пристрою, речовини, штаму мікроорганізму тощо) або способу за новим призначенням, якщо нове призначення обумовлено його відомими властивостями, структурою,

виконанням і відомо, що саме такі властивості, структура, виконання потрібні для реалізації зазначеного призначення;

– зміну кількісної ознаки (ознак), показ таких ознак у взаємозв'язку або в зміні його виду за умови, що факт впливу кожної з ознак на зазначений технічний результат відомий і нові значення цих ознак або їх взаємозв'язок могли бути одержані, виходячи з відомих залежностей, закономірностей.

Відомість впливу сукупності ознак заявленого винаходу на технічний результат може бути підтверджена шляхом об'єднання двох і більше джерел інформації або їх частин, різних витягів з одного й того самого джерела або з будь-яких різних джерел інформації. При цьому допускається залучення аргументів, заснованих на загальновідомих у конкретній галузі техніки знаннях без зазначення будь-яких джерел інформації. При подальшому розгляді заявки заявнику повідомляють про такі джерела інформації, якщо він буде наполягати на цьому.

Вказані критерії дозволяють полегшити визначення поняття „очевидності”, однак наявність або відсутність винахідницького рівня технологічного рішення в більшій мірі залежить від суб'єктивних знань та досвіду окремо взятого середньостатистичного фахівця.

Другою суттєвою ознакою визначення винахідницького рівня є саме визначення середньостатистичного „фахівця” і які саме особи можуть вважатися таким фахівцем. Так наприклад чи є наявність спеціальної освіти у сфері технології критерієм, за яким відповідну особу слід вважати фахівцем, і чи можна вважати не фахівцем особу у випадку, якщо не набувши спеціальних знань вона має практичний досвід у сфері технології, який дозволяє їй визначити наявність або відсутність винахідницького рівня тощо.

На сьогодні законодавство України не розкриває поняття „фахівця”, в зв'язку з чим пропонується розглянути нижчевикладені критерії, які мають пред'являтися до „фахівця” як до особи, думка якої має значне або

вирішальне значення при визначенні критерію винахідницький рівень. Отже, пропонуються наступні вимоги, яким має відповідати фахівець:

- наявність повної вищої освіти, а також повної вищої освіти в сфері охорони інтелектуальної власності;
- наявність не менш як п'ятирічного досвіду практичної роботи у сфері охорони інтелектуальної власності;
- наявність складених кваліфікаційних екзаменів, атестації або свідоцтва на право займатися експертною діяльністю.

Разом з цим хочемо також звернути увагу на те, що відповідність технічного рішення умовам патентоздатності вирішується за наслідками проведення кваліфікаційної експертизи, яка проводиться експертами Укрпатенту.

Так, у випадку, якщо думка будь-якого іншого фахівця не буде співпадати з позицією експерта Укрпатенту, на рішення самого органу в частині видачі або відмови у видачі патенту на винахід думка такого фахівця не впливатиме, хоча фахівець наділений правом оскаржувати рішення кваліфікаційної експертизи в адміністративному та судовому порядку.

За таких умов доцільним вважаємо запропонувати замінити у спеціальному законодавстві України з охорони прав на винаходи поняття „фахівець” на „експерт закладу експертизи”.

Окрім цього, для підвищення якості прийнятих рішень з питань про наявність винахідницького рівня при проведенні кваліфікаційної експертизи, пропонуємо також запровадити вирішення цього питання трьома експертами закладу експертизи, які за наслідками розгляду питання про відповідність проекту винаходу критерію винахідницький рівень прийматимуть колегіальне рішення простою більшістю голосів. З метою заощадження часу кожного з трьох експертів слід по кожному з питань призначати доповідача, який вивчатиме та розкриватиме перед колегією експертів зміст винаходу та його відповідність критерію винахідницький рівень.

Третьою умовою патентоздатності винаходу є його промислова придатність. Винахід є промислово придатним, якщо його може бути використано в промисловості або в іншій сфері діяльності.

Для встановлення промислової придатності винаходу відповідно до Правил розгляду заявки на винахід та заявки на корисну модель від 15 березня 2002 р. № 197 [124] перевіряють:

- наявність у матеріалах заявки посилання на призначення заявленого об'єкта винаходу (для нових хімічних сполук - його можливе застосування);
- наявність у первинних матеріалах заявки описаних засобів і методів, за допомогою яких можливе здійснення винаходу в тому вигляді, як він охарактеризований в будь-якому пункті формули. Якщо такі відомості в матеріалах заявки відсутні, допускається, щоб засоби і методи, на які є посилання в заявці, були описані в джерелах інформації, що стали загальнодоступними до дати пріоритету винаходу.

Якщо хоча б одна із зазначених вимог не дотримана, то робиться висновок, що винахід не відповідає умові промислової придатності. Заявнику (власнику) надсилають попереднє рішення про відмову у видачі патенту з мотивованим обґрунтуванням та пропозицією висловити свою думку щодо цих доводів і, за потреби, надіслати відредаговану формулу винаходу. У запиті або попередньому рішенні про відмову у видачі патенту можуть бути наведені конкретні пропозиції щодо редагування формули винаходу.

Таким чином з наведеного слідує, що промислово придатний винахід має застосовуватися не тільки в промисловості та в іншій сфері діяльності людини, а і допускає його багаторазове відвернення та використання з одним і тим же результатом. В зв'язку з зазначеним технічне рішення, направлене на створення (унікального) єдиного об'єкта, не може вважатися охороноздатним.

Корисний ефект або комерційний успіх заявленого об'єкта за законодавством деяких держав віднесено до складових ознак промислової

придатності винаходу. В якості прикладу можна навести параграф 101 розділу 35 Зводу законів США, відповідно до якого будь-яка особа, яка створить винахід має право отримати на нього патент [176, с. 4–5]. Як бачимо вказана норма не розкриває суті корисного ефекту або комерційного успіху винаходу, але у США дотримуються принципу, відповідно до якого не може вважатися винаходом технічне рішення, яке не є корисним або комерційно привабливим.

Дійсно, винахід є основою науково-технічного прогресу та є його уособленням. Разом з цим джерелом науково-технічного прогресу може вважатися лише корисне технічне вирішення задачі. За таких умов вважаємо, що при вирішенні питання про можливість використання заявленого об'єкта у промисловості або в іншій сфері діяльності слід також враховувати і „корисний ефект” технічного рішення.

Окрему увагу слід приділити таким умовам надання правової охорони, як відповідність винаходу принципам гуманності і моралі та його відповідність публічному порядку.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” правова охорона надається винаходу, що не суперечить публічному порядку, принципам гуманності і моралі та відповідає умовам патентоздатності.

Мораль при цьому є основою правового порядку та суспільного устрою держави.

Термін „мораль” за змістом є латинським аналогом старогрецького *ethos* (етика). На латинській мові під словом *mos* розуміється норів, звичай, сталий порядок. На його основі Цицерон з метою збагачення мови утворив прикметник „моральний” (*moralis*) для визначення етики та назвав її *philosophia moralis*. Пізніше, у IV ст., з'явилося слово „мораль”, в якості збірного поняття характеристики моральних проявів [177; 179, с. 770].

Сьогодення відзначається неписаними моральними кодексами, які можна звести до наступних видів:

- моральні кодекси, які встановлюють перевагу біологічного життя над неживою природою;
- моральні кодекси, які встановлюють перевагу соціального порядку над біологічним життям: звичайні норми моралі, заборона наркотиків, вбивства, крадіжок тощо;
- існують також моральні кодекси, які встановлюють перевагу інтелектуального порядку над соціальним: демократія, суд присяжних, свобода слова, свобода друку тощо.

В енциклопедичному значенні мораль – це духовність, форма суспільної свідомості і вид суспільних відносин (моральні відносини); один із способів регулювання поведінки людини у суспільстві за допомогою усталених приписів [167]. Як форма суспільних відносин мораль виникла разом із становленням цивілізації. У процесі розвитку суспільства формувалися і відповідні приписи моралі, яка є втіленням цілісної системи поглядів на соціальне життя людей. Норми моралі не тільки підтримуються стабільним суспільним порядком, силою звичок і громадської думки, а й фіксується у формі різних приписів про те, як слід поступати у кожному конкретному випадку. Основою моралі є свобода людини, соціальна справедливість у суспільстві тощо. Мораль справляє істотний вплив на норми права, звичай, традиції. Але право і мораль – це різні категорії. Вони мають свої особливості. Головна з них полягає у тому, що норми права фіксуються у письмових нормативно-правових актах, є результатом законотворчості держави і забезпечується силою державного примусу. Моральні ж вимоги формуються у практиці колективної поведінки, в процесі взаємного спілкування людей і є відображенням життєвого та історичного досвіду. Норми моралі відтворюються щоденно і забезпечуються силою звичок, велінь та оцінок громадської думки. Моральні норми

характеризуються певною невизначеністю, наявністю деяких відмінностей у моральних переконаннях людей залежно від рівня їхньої культури, віку, матеріального забезпечення тощо. Правові ж норми – конкретні за змістом, однозначні, розмежовують права та обов'язки, мають точно визначені межі дії.

Тобто під мораллю слід розуміти один з основних способів нормативної регуляції дій людини. Мораль охоплює в свою чергу суспільні погляди і почуття, життєві орієнтації та принципи, мету та мотиви поведінки та відносин. За допомогою такого критерію як моральність можна відділити добро від зла, справедливість від несправедливості, законослухняну поведінку від протизаконної та деструктивної тощо.

Відповідно до ст. 1 Закону України „Про захист суспільної моралі” [55] під суспільною мораллю розуміють систему етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість.

Слід відзначити, що відповідно до змісту вказаного закону під антиморальними розуміють правовідносини, пов'язані із обігом сексуальної, еротичної та порнографічної продукції, а також виробництво та розповсюдження продукції, яка пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну шляхом насильства конституційного ладу або територіальної цілісності України; пропагує фашизм та неофашизм; принижує або ображає націю чи особистість за національною ознакою; пропагує бузувірство, блюзнірство, неповагу до національних і релігійних святинь; принижує особистість, є проявом знущання з приводу фізичних вад (каліцтва), з душевнохворих, літніх людей; пропагує невігластво, неповагу до батьків; пропагує наркоманію, токсикоманію, алкоголізм, тютюнопаління та інші шкідливі звички.

Таким чином в контексті права інтелектуальної власності під мораллю слід розуміти відношення людей до створеного об'єкту з точки зору його відповідності загальному уявленню суспільства про добро і зло, про звичаї та традиції, суспільний устрій суспільства, та наявність при цьому осуду зі сторони спільноти, який свідчить про невідповідність винаходу принципам моралі. Не може надаватися правова охорона винаходам, використання яких може завдати шкоди життю і здоров'ю людини, образити людську гідність, патріотичні почуття, релігійні почуття віруючих тощо.

Отже, одним з основних критеріїв визначення відповідності моральним засадам суспільства винаходу слід розцінювати загальне уявлення про суспільну реакцію на такий об'єкт та наявність осуду зі сторони соціуму. Тобто об'єкти, створення яких породжує або може породити негативну реакцію суспільства, оскільки такий виходить за рамки дозволеного, норм етики, сталих правил поведінки та звичаїв тощо. Можна перефразувати загальновідомий правове положення: „Все, що не заборонено, дозволено” та вказати, що „Все, що не викликає осуд суспільства, відповідає його моральним засадам”.

Законодавство Російської Федерації, наприклад, дещо конкретизувало які саме об'єкти не можуть бути об'єктами патентних прав та відповідно суперечать принципам гуманності та моралі, а саме: способи клонування людини; способи модифікації генетичної цілісності клітин заплідної лінії; використання людських ембріонів у промисловості та з комерційною метою та інші рішення (ст. 1349 Цивільного кодексу Російської Федерації) [160].

Отже, вимога моральності є одним з вагомих факторів формування змісту цивільно-правових норм, що зумовлюється особливостями відносин, які регулюються нормами цивільного права. Разом з тим, не кожен норму чи інститут цивільного права можливо оцінювати з точки зору відповідності її ідеї моральності. Тут ми можемо виділити три групи норм:

1) ті, ефективність яких не залежить від відповідності їх змісту вимогам моралі (визначають сферу, часову та просторову межі дії цивільного законодавства, підстави виникнення цивільних прав та обов'язків, норми, які визначають види (класифікацію) певних цивільно-правових явищ і категорій, норми – дефініції тощо);

2) які повинні втілювати ідею моральності, вони встановлюють конкретні права та обов'язки учасників цивільних правовідносин та в деяких в цих нормах закладено повну або ж часткову суперечність з принципом моральності;

3) які за своїм змістом не пов'язані з ідеєю моральності, однак їх правильне застосування неможливе без звернення до неї [178].

Слід відзначити, що відповідно до ч. 1 ст. 259 Цивільного кодексу України винахід вважається придатним для набуття права інтелектуальної власності на нього, якщо він, відповідно до закону, є новим, має винахідницький рівень і придатний для промислового використання.

Набуття права інтелектуальної власності на винахід засвідчується патентом, згідно ст. 462 Цивільного кодексу України.

Таким чином Цивільний кодекс України не передбачає необхідності для одержання патенту на винахід його відповідності публічному порядку, принципам гуманності та моралі.

При цьому Закон України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” застосовує поняття „принцип моралі”, в той час як Цивільний кодекс України містить поняття „моральні засади суспільства”.

Переважаюча більшість правників ототожнюють поняття „моральні засади”, „моральність” і прирівнюють їх до поняття суспільна мораль [92, с. 258–272].

Враховуючи відсутність конкретизації визначення поняття моральності та важливість такого визначення, вважаємо, що поняття „засади”, рівно і як „принципи” сприймаються як основа або фундамент суспільних відносин у

сфері створення винаходів. Водночас надання змістовного наповнення поняття моральності в контексті ст. 6 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” слід застосувати конструкцію, відповідно до якої винахід та його застосування не повинні суперечити моральним цінностям суспільства.

Відповідно до ст. 3 Цивільного кодексу України загальними засадами цивільного законодавства є: 1) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини; 2) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом; 3) свобода договору; 4) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; 5) судовий захист цивільного права та інтересу; 6) справедливість, добросовісність та розумність.

Таким чином законодавець розділяє такі поняття як загальні засади цивільного законодавства та моральні засади суспільства, які не є тотожними, але при цьому мають нерозривне відношення один з одним, оскільки не можливо формувати моральні засади суспільства не спираючись, наприклад, на такі засади цивільного законодавства як справедливість, добросовісність та розумність, і навпаки, – неможливо творити закони не спираючись при цьому на моральні засади суспільства. Об’єднуючим фактором при цьому є те, що на основі засад цивільного законодавства та моральних засад суспільства будуються суспільні відносини.

Тобто якщо загальні засади цивільного законодавства чітко регламентовані та знайшли своє відображення у відповідних нормах цивільного законодавства, то моральні засади суспільства, це неписані основи, які традиційно або за допомогою звичаїв стали частиною свідомості суспільства, та відображують його реакцію на створення винаходів та відповідність їх моральним засадам соціуму.

Враховуючи, що українське законодавство не містить нормативно-правового акту, який би визначив такі поняття, як „принципи моральності та

гуманності”, підходи до визначення цих критеріїв також залежать від об’єктивних та суб’єктивних обставин.

Відносно об’єктивних причин слід відзначити фактор зміни основ моралі в процесі еволюції суспільства. Так те, що в минулі часи було неприйнятно і навіть заборонено може бути цілком адекватним до сприйняття суспільством сьогодення, і при цьому не виключено, що сьогоденні моральні засади суспільства з часом переглядатимуться і те, що в даний час вважається аморальним буде входити до системи моральних цінностей суспільства майбутнього.

Суб’єктивні фактори зводяться до того, що кожна людина керується своїм „моральним кодексом” при сприйнятті обставин.

Щодо принципів моралі слід відзначити, що під принципом в практичній філософії, етиці розуміють норму або правило поведінки.

Принцип гуманності в свою чергу є одною з найсуттєвіших, органічно властивих праву якостей. У філософському соціальному розумінні право, це загальна міра свободи, рівності та справедливості у суспільстві, яка повинна визначити конкретний зміст кожної правової норми. Саме такі соціальні цінності як свобода, рівність, справедливість становлять сутність гуманності.

В контексті відповідності винаходу принципу гуманності слід визначити такі основні критерії:

1. Створення винаходу та його застосування повинно бути направлено на забезпечення безпеки суспільства;
2. Створення винаходу та його застосування не повинно завдавати шкоду життю, здоров’ю, честі та гідності людей.

Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю відповідно до ст. 3 Конституції України [81]. Відповідно будь-який об’єкт створений та запроваджений (або який має бути запроваджений) у цивільний оборот має своєю метою дотримання головного принципу Основного закону.

Розкриваючи поняття „публічного порядку” слід звернутися до ст. 228 Цивільного кодексу України, згідно якої правочин вважається таким, що порушує публічний порядок, якщо він був спрямований на порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина, знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади, незаконне заволодіння ним.

Можна дійти висновку, що винахід вважається таким, що порушує публічний порядок у випадку, якщо він був спрямований на порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина, знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади, незаконне заволодіння ним.

Окремо слід відзначити, що в Цивільному кодексі України застосовується конструкція побудови норми, відповідно до якої „правочин вважається таким, що порушує публічний порядок”, в той час як Закон України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” „правова охорона надається винаходу, що не суперечить публічному порядку”. В зв’язку із зазначеним пропонується в ст. 6 Закону застосувати саме словосполучення „не порушує публічний порядок”.

Висновки до розділу 1

Підсумовуючи сказане, можна констатувати, що авторське свідоцтво діяло в умовах соціалістичного господарювання тривалий час і виправдало себе. Не можна стверджувати, що це була малоефективна форма правової охорони винаходів та інших об’єктів промислової власності. Вона була досить вигідна для винахідників. Покладала турботу про використання винаходу на плечі держави, наділяла винахідників низкою прав і пільг, яких не мали і не мають сучасні патентовласники. Серед цих прав було, наприклад, право на позачергове одержання квартири з додатковою площею, право на фіксовану винагороду тощо.

Не дивлячись на те, що СРСР юридично приєднався до Паризької конвенції, фактично патентна правова охорона винаходів не застосовувалася, точніше сказати ігнорувалася, оскільки така система суперечила системі управління радянською державою та плановій економіці, яка не передбачала конкуренції. Справедливо також буде відзначити, що ефективна правова система не може мати альтернативні засоби правової охорони, і застосовуючи альтернативу патентній системі, держава тим самим надала їй перевагу.

За наслідками розгляду питання про відповідність змісту поняття винахід його суті та сучасним реаліям зроблено висновок про необхідність внесення в цій частині змін до цивільного законодавства України та запропоновано під винаходом розуміти результат інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері технологій, який є новим, має винахідницький рівень і є промислово придатним.

Оскільки до проведення кваліфікаційної експертизи винаходу на предмет його відповідності умовам патентоздатності об'єкт, який пропонується визнати винаходом таким не є, запропоновано внести до Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” поняття „проект винаходу”.

Виявлено необхідність врегулювання питання про нове застосування відомого продукту або процесу, та зроблено висновок, що у випадку, якщо такий об'єкт відповідає умовам патентоздатності, його слід розглядати як належний об'єкт винаходу, який має підлягати цивільно-правовій охороні, в зв'язку з чим запропоновано доповнити Цивільний кодекс України відповідною нормою.

Коли мова йде про технічний вклад в рівень техніки та технічний ефект, то з метою визначення відповідності заявленого винаходу рівню техніки можна застосовувати також поняття „технічного внеску”.

В роботі також запропоновано замінити у спеціальному законодавстві України з охорони прав на винаходи поняття „фахівець” на „експерт закладу експертизи”, а також запровадити вирішення питання наявності винахідницького рівня трьома експертами закладу експертизи, які за наслідками розгляду питання про відповідність проекту винаходу критерію винахідницький рівень прийматимуть колегіальне рішення простою більшістю голосів. З метою заощадження часу кожного з трьох експертів слід по кожному з питань призначати доповідача, який вивчатиме та розкриватиме перед колегією експертів зміст винаходу та його відповідність критерію винахідницький рівень.

Окрему увагу присвячено питанню відповідності винаходу принципам гуманності, моралі та публічному порядку, за наслідками розгляду якого запропоновано практичні рекомендації виявлення ознак, які можуть свідчити про невідповідність винаходу принципам гуманності і моралі або його невідповідність публічному порядку.

Р О З Д І Л 2

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ВІНАХОДІВ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

2.1. Суб'єкти права інтелектуальної власності на винахід

Відповідно до ст. 463 Цивільного кодексу України суб'єктами права інтелектуальної власності на винахід є:

- 1) винахідник;
- 2) інші особи, які набули прав на винахід за договором чи законом.

Стаття 2 Цивільного кодексу України встановила, що учасниками цивільних відносин є фізичні особи та юридичні особи, а також держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права.

Виходячи із цього, поняття суб'єкта права інтелектуальної власності на винахід слід застосовувати як до винахідника – фізичної особи (людини), інтелектуальною, творчою діяльністю якої створено винахід; так і до правонаступників винахідника – будь-яких фізичних і юридичних осіб, яким винахідник передав своє суб'єктивне майнове право на результати творчої діяльності.

Таким чином, суб'єктами зазначених прав можуть виступати будь-які фізичні чи юридичні особи, до яких суб'єктивне право винахідника переходить за договором чи законом, в тому числі і за заповітом.

Держава при цьому може стати суб'єктом зазначених прав у чітко визначених законом випадках. Так, у разі припинення чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на винахід ці об'єкти можуть вільно та безоплатно використовуватися будь-якою особою, за винятками, встановленими законом.

Все ж таки основною дійовою особою у сфері винахідницьких правовідносин є винахідник, як первинний елемент виникнення таких відносин.

Із аналізу Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” можна зробити висновок, що під поняттям “суб’єкт права інтелектуальної власності на винахід” слід розуміти перш за все суб’єкта права на винахід, якому належать особисті немайнові та майнові права.

Досить часто винахід може бути створений не одним автором, а спільною творчою працею кількох співавторів. У такому випадку складаються відносини, які прийнято називати співавторством. Слід пам’ятати, що співавторство носить виключно творчий характер.

Винахідники, які спільно створили винахід, мають однакові права на одержання патенту, якщо інше не передбачено угодою між ними, – ч. 2 ст. 8 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”. Проте, якщо право на одержання патенту мають кілька осіб, їм видається один патент.

Поняття суб’єкта права інтелектуальної власності на винахід поширюється на правонаступників винахідника, якими можуть виступати перш за все спадкоємці, до яких суб’єктивне майнове право винахідника переходить за законом або заповітом.

Так, у випадку смерті винахідника або патентовласника, суб’єктами патентного права стають спадкоємці. При цьому до спадкоємців переходять виключно майнові права спадкодавця, до яких належать право на подання заявки, на одержання патенту та одержання винагороди у випадку, коли право на одержання патенту належить роботодавцю.

Оформлення спадкових прав при спадкуванні майнових прав інтелектуальної власності на винахід має деякі особливості [113, с. 34]. Зазвичай, спадкоємці на підтвердження свого права, пред’являють свідоцтво про право на спадщину, яке видається нотаріусом. Однак до прийняття

рішення про одержання патенту, нотаріус не має право видавати свідоцтво про право на спадщину. Завдяки цьому при поданні заявки на видачу патенту спадкоємці за усталеною практикою надають інші документи, які підтверджують їх право на подання заявки. З одної сторони, такими є документами, які підтверджують про відкриття спадщини (свідоцтво про смерть, рішення суду про оголошення померлим), а з іншої сторони – документи, які свідчать про те, що заявник є спадкоємцем за законом (виписка з метричних книг, запис у паспорті про дітей, дружини або чоловіка, судові рішення про встановлення батьківства тощо) або за заповітом – копія заповіту.

Слід зауважити, що ст. 1 Закону України "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі" визначає заявником особу, яка подала заявку чи набула прав заявника в іншому встановленому законом порядку. Таким чином, заявником, тобто суб'єктом права на подання заявки, може бути винахідник, відповідно до ст. 8 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”. Своєю чергою ст. 8 Закону надає право на одержання патенту на службовий винахід роботодавцю, яким найчастіше виступає саме юридична особа. Проте відповідно до ст. 8 Закону право роботодавця на одержання патенту (отже і на подання заявки) настає лише за певних умов. Тобто, якщо зазначені у Законі умови не настануть, а винахід не матиме ознак службового винаходу, слідує, що юридична особа позбавлена права на подання заявку на винахід та відповідне право на одержання патенту на винахід. Тобто юридична особа від власного імені подати заявку на одержання патенту на винахід та відповідно одержати патент відповідно до вказаних норм не може.

Питання, чи мають право юридичні особи на подання заявки і на одержання патенту на винахід, залишається дискусійним. На думку деяких спеціалістів, із текстів наведених статей Закону випливає, що роботодавець (юридична особа) може подавати заявку лише за умови, що винахід

розроблено його найманим працівником у порядку виконання службових обов'язків чи доручення роботодавця. Якщо зазначені умови відсутні, то роботодавець (юридична особа) подавати заявку не має права.

Виходячи із загальних засад законодавства України про промислову власність, юридична особа повинна мати право на подання заявки на винахід, але за певних умов.

Право на одержання патенту на винахід мають юридичні особи незалежно від їх місця розташування.

Разом з цим, відповідно до ст. 892 Цивільного кодексу України „за договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт підрядник (виконавець) зобов'язується провести за завданням замовника наукові дослідження, розробити зразок нового виробу та конструкторську документацію на нього, нову технологію тощо, а замовник зобов'язується прийняти виконану роботу та оплатити її”.

Таким чином, якщо наслідком виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт стане створення винаходу, то відповідно законодавець повинен передбачити право юридичної особи, за замовленням якої створено винахід, на одержання патенту на такий винахід, в зв'язку з чим пропонується Закон України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” доповнити нормою, відповідно до якої „право на одержання патенту на винахід має особа (юридична або фізична), за замовленням якої внаслідок науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт було створено винахід”.

Окремої уваги заслуговує так звані „службові” винаходи відомі також законодавству інших держав протягом довгого періоду часу.

Сутність змісту службового винаходу зводиться до того, результати творчої діяльності, які могли бути визнані об'єктами промислової власності, якщо вони були розроблені в порядку виконання службових обов'язків, тобто виконувалися під час роботи на підприємстві (організації, установі)

визнаються службовими. А роботодавець набуває при цьому права на результати творчої діяльності. Зокрема, Закон України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” передбачив у ст. 9, що роботодавець повинен протягом чотирьох місяців від дати одержання від винахідника повідомлення подати до Установи заявку на одержання патенту чи передати право на його одержання іншій особі або прийняти рішення про збереження службового винаходу (корисної моделі) як конфіденційної інформації. У цей же строк роботодавець повинен укласти з винахідником письмовий договір щодо розміру та умови виплати йому (його правонаступнику) винагороди відповідно до економічної цінності винаходу і/або іншої вигоди, яка може бути одержана роботодавцем.

Якщо роботодавець не виконає зазначених вимог у встановлений строк, то право на одержання патенту на службовий винахід переходить до винахідника або його правонаступника. У цьому випадку за роботодавцем залишається переважне право на придбання ліцензії.

Отже, право роботодавця на винахід, створений найманим працівником у порядку виконання службового обов’язку або дорученням роботодавця, настає за умов:

– винахід має бути створений у зв’язку з виконанням службових обов’язків або дорученням роботодавця. Мається на увазі, що створення винаходу входило в коло службових обов’язків працівника;

– роботодавець повинен після одержання від винахідника повідомлення про створення винаходу протягом чотирьох місяців:

а) подати до Установи заявку на одержання патенту, або

б) передати право на його одержання іншій особі, або

в) прийняти рішення про збереження службового винаходу як конфіденційної інформації, та

г) укласти з винахідником письмовий договір щодо розміру та умови виплати йому винагороди відповідно до економічної цінності винаходу і/або іншої вигоди, яка може бути одержана роботодавцем.

Якщо хоча б одна із наведених умов Закону не дотримана, право на одержання патенту переходить до винахідника або його правонаступника.

Чинне законодавство зарубіжних країн в цій частині певними особливостями не відрізняється. Якщо найманий працівник створив винахід в порядку виконання своїх службових обов'язків, право на одержання патенту на нього належить роботодавцеві [7, с. 103–109].

Слід відзначити, що і за радянських часів правовий статус винаходів, створених у зв'язку з виконанням службових обов'язків завжди викликали дискусії і неоднозначне тлумачення, і не тільки в колишньому СРСР [80, с. 16]. Питання про права роботодавця на винахід, створений його найманим працівником характеризувалося як питання статусу власника патенту. В спеціальній літературі минулих років висловлювались різні міркування з цього приводу. Ряд авторів наполягали на тому, що якщо винахід створено в порядку виконання службових обов'язків, то право на патент виникає у роботодавця. Якщо ж винахід створено в порядку особистої ініціативи, а не в зв'язку з виконанням службових обов'язків, то тільки автор має право вирішувати питання про його правовий статус. Він може просити видати патент на його ім'я, а може продати право на його одержання будь-якій юридичній чи фізичній особі на умовах, погоджених угодою між винахідником і даною особою [164, с. 91].

Тобто і в ті часи самою складною вважалася ситуація, коли винахід створювався в порядку виконання службового завдання [44, с. 7–10]. Так роботодавець переконаний, що робота ним оплачена у формі заробітної плати та відповідно винагороди і тому права на винахід мають належати йому.

Висловлювалися думки, що пріоритетне право на одержання патенту на службовий винахід має належати роботодавцю, за завданням якого чи в порядку виконання службового обов'язку було створено винахід [44, с. 7–10].

Детальніше про службові винаходи мова йтиме в наступному розділі дисертаційного дослідження.

Таким чином, суб'єктами права інтелектуальної власності на винахід є перш за все їх творці, винахідники (співавтори). Творцями при цьому можуть бути як громадяни України або іноземні громадяни, якщо вони мають постійне місце проживання в Україні. При цьому творити винаходи можна не залежно від віку. Відомо немало випадків, коли винаходи здійснювали малолітні діти чи люди похилого віку. Права дітей до 14-ти років представляють їхні законні представники – батьки або опікуни. Це первинні суб'єкти права інтелектуальної власності на винахід. Вони в свою чергу можуть передати своє право інтелектуальної власності на винахід іншим особам за договором. Майнові права за законом виникають у роботодавців, з яким винахідник перебуває у трудових відносинах або інших осіб, які набули відповідних прав на винахід за договором. Суб'єктами права інтелектуальної власності на винаходи стають спадкоємці винахідника за заповітом або за законом, якщо заповіт відсутній [104, с. 129].

До окремої групи суб'єктів, які можуть сприяти створенню винаходів та їх правовій охороні належать спеціалізовані заклади. Важливе місце у структурі створення винаходу мають займати дослідницькі заклади державного сектора та академії, які створюють первинні джерела знань. Фундаментальні і прикладні дослідження часто здійснюються за дослідницькими проектами, що фінансуються урядами й проводяться на факультетах у таких галузях, як хімія, медицина, механіка, фізика тощо. Саме тому важливо створити таку основу й інфраструктуру, у рамках якої інтелектуальна власність стимулювала би дослідницькі інститути до передачі

й використання знань, об'єднуючи зусилля державних і академічних установ і організацій із зусиллями комерційного характеру [73, с. 93].

Окрім цього, доцільною є пропозиція про відновлення діяльності такого спеціального суб'єкта, як інститут патентних служб на підприємствах і в організаціях, який буде пристосований до сучасних умов існування соціально-економічної системи в Україні, в зв'язку з чим слід розробити типові положення про патентно-ліцензійні служби як підрозділи з охорони інтелектуальної власності на підприємствах та в організаціях [15, с. 284].

Звісно, що такі патентні служби не можуть бути самостійними суб'єктами права інтелектуальної власності на винаходи, а лише мають виконувати охоронну функцію прав та законних інтересів винахідників та власників патентів.

Разом з цим, деякі автори [113, с. 44–45] до суб'єктів права інтелектуальної власності на винахід відносять також патентне відомство, представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених), спілку винахідників та раціоналізаторів України. Така позиція, на нашу думку, не узгоджується із цивільним та спеціальним законодавством з питань охорони прав інтелектуальної власності на винахід, оскільки вказані суб'єкти не набувають прав на нього, а лише приймають участь на певному етапі з метою допомогти відповідній особі одержати патент на винахід та в подальшому сприяти охороні прав та законних інтересів винахідників та інших осіб, які набули прав на винахід за договором чи законом.

2.2. Виникнення права інтелектуальної власності на винахід та його зміст

На підставі рішення про видачу патенту здійснюється державна реєстрація патенту, для чого вносяться відповідні відомості до Державного реєстру патентів і деклараційних патентів України на винаходи.

Слід відзначити, що згідно ст. 23 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” одночасно з державною реєстрацією патенту на винахід Установа публікує у своєму офіційному бюлетені визначені в установленому порядку відомості про видачу патенту. Не пізніше трьох місяців від дати опублікування відомостей про видачу патенту Установа публікує опис до патенту, що містить формулу та опис винаходу, а також креслення, на яке є посилання в описі винаходу.

Після публікації відомостей про видачу патенту на винахід будь-яка особа має право ознайомитися з матеріалами заявки в установленому порядку. За ознайомлення з матеріалами заявки сплачується збір.

На підставі рішення про видачу патенту на винахід за наявності документа про сплату збору за видачу патенту Відомство публікує у своєму офіційному бюлетені визначені ним відомості про видачу патенту. Метою публікації відомостей про видачу патенту є ознайомлення заінтересованих осіб з матеріалами заявки. При цьому процес видачі патенту має бути прозорим, оскільки у випадку, якщо при видачі патенту будуть допущені будь-які помилки, вони мають бути своєчасно помічені і усунені.

Порядок ознайомлення заінтересованих осіб з матеріалами заявки регулюється Інструкцією про порядок ознайомлення будь-якої особи з матеріалами заявки на об'єкт права інтелектуальної власності, затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 22 квітня 2005 р. № 247 [70].

Звернемо увагу на те, що Державна реєстрація патенту на винахід здійснюється відповідно до Положення про державний реєстр патентів України на винаходи, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 12 квітня 2001 р. № 291 [121].

Зазначене Положення досить детально визначає форму Державного реєстру патентів України на винаходи, порядок його ведення, порядок видачі патентів на винаходи та їх дублікатів, порядок надання виписок з реєстру, перелік змін, які можуть бути внесені до реєстру за ініціативою власника

патенту, а також установлює форму патентів України на винаходи і зміст зазначених у них відомостей.

Відповідно до п. 4 ст. 6 Закону України “Про охорону прав винаходи і корисні моделі” строк дії патенту України на винахід становить 20 років від дати подання заявки до Установи. Стаття 462 Цивільного кодексу України встановила, що набуття права інтелектуальної власності на винахід засвідчується патентом.

Стаття 28 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” встановила, що права, що впливають з патенту, діють від дати публікації відомостей про його видачу.

Разом з цим вважаємо не узгодженим такий підхід, оскільки з одної сторони строк дії патенту на винахід діє від дати подання заявки до Установи, а з іншого права, що впливають з патенту, діють від дати публікації відомостей про його видачу.

За таких умов розповсюдження строку дії патенту на винахід на період з дати подання заявки до Установи до дати публікації відомостей про його видачу не має юридичного змісту.

У зв’язку з вищенаведеним викликає інтерес наступне. Заявнику чи патентовласнику складно визначити, з якого саме моменту виникають суб’єктивні права на винахід. А момент виникнення суб’єктивних прав має важливе юридичне значення в цивільно-правових відносинах, в тому числі і в сфері промислової власності [4, с. 17].

Наведений перелік суперечливих положень не може сприяти стабілізації законодавства про промислову власність. Вказане може призвести до безпідставного обмеження строку чинності патенту. Якщо права і обов’язки, що впливають із патенту, виникають з моменту публікації відомостей про видачу патенту, то чинність дії самого патенту починається від дати подання заявки до Установи. Як уже підкреслювалося, між датою подання заявки до Установи і датою публікації відомостей про видачу

патенту, минає щонайменше два роки. Отже, встановлений законодавцем двадцятирічний строк дії патенту на винахід свідомо обмежується в кращому випадку на два роки, що є наслідком неузгодження правових норм між собою.

На нашу думку, чинність патенту на винахід повинна починатися з моменту його фактичної видачі, тобто тієї дати, від якої патентовласник може реалізувати свої суб'єктивні права на винахід, оскільки без патенту, який засвідчує права патентовласника, будь-які суб'єктивні права на винахід реалізувати неможливо.

Суб'єктивні права на винахід виникають в комплексі лише з отриманням особою, яка має право на одержання патенту, самого патенту. В юридичній літературі і на практиці суб'єктивне право характеризується як єдність трьох елементів, узагальнивши які можна визначити суб'єктивне цивільне право як вид і міру дозволеної поведінки уповноваженої особи, як суб'єкта правами на власні дії, яка забезпечується виконанням обов'язків іншими суб'єктами права на чужі дії можливістю застосування засобів примусу до зобов'язаних осіб (державного примусу).

Суб'єктивні права на винахід можна поділити, як прийнято в теорії цивільного права, на особисті немайнові права інтелектуальної власності і майнові права інтелектуальної власності.

Слід звернути увагу і на те, що особисті немайнові права авторів творів науки, літератури і мистецтва та авторів науково-технічних досягнень не збігаються.

Так, Закон не закріплює за винахідниками права на недоторканість та права на обнародування чи опублікування.

Слід погодитися із твердженням спеціалістів з питань інтелектуальної власності, що право на недоторканість твору не розповсюджується на винахід, як результат технічної творчості, оскільки його можна

удосконалювати будь-кому. При цьому не можна також приховувати від суспільства інформацію про винахід.

Один з найважливіших принципів, на яких оснований патентна система, полягає в тому, що невідмінною умовою надання правової охорони тій або іншій розробці, а отже і появи у розробника певних прав, є офіційне визнання її об'єктом патентного права. Для визнання заявленої пропозиції винаходом необхідна відповідність його всім умовам патентоздатності. Визнання винаходу патентоздатним породжує відповідні особисті немайнові і майнові права у його творця.

До особистих немайнових прав інтелектуальної власності відповідно до ст. 423 Цивільного кодексу України належать:

- 1) право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності;
- 2) право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності;
- 3) інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Цивільний кодекс України, як і патентні закони низки розвинених країн (США, Німеччина та ін.) [61, с. 7–14] встановлює так звану авторську систему отримання патенту: права інших патентовласників похідні від авторських прав, тобто первинне право на отримання охоронного документа в Україні належить винахідникові, окрім випадків, визначених законодавством України. При цьому слід зазначити, що якщо Патентний закон ФРН не згадує особистих немайнових прав авторів винаходів, наприклад, як право авторства, то в Україні воно є основною рушійною силою винахідництва.

Особливе значення права на визнання людини творцем винаходу має не тільки в зв'язку з тим, що від цього залежать інші майнові права винахідника,

але і побічно – виключне право на використання винаходу, що належить патентовласнику і носить майновий характер [2, с. 18–19]. Порухення права людини бути визнаним винахідником та відповідно і позбавлення його всіх інших прав є серйозним правопорушенням.

За законодавством України авторство є безстроковим, тобто носій такого права володіє ним довічно, і невідчужуваним особистим правом, окрім випадків, коли це прямо встановлено законом, тобто зв'язок особистого немайнового права винахідника з особою автора унеможлиблює його передачу іншим особам шляхом продажу, дарування, міни тощо. Як наголошувалося в правовій літературі особисті немайнові права вважаються невідчужуваними, а їх уступка недійсною [143, с. 112].

У правовій науці під авторством на винахід розуміють засновану на законі і факті видачі охоронного документа можливість визнаватися творцем даного об'єкта [62, с. 201].

За своєю правовою природою право людини на визнання її творцем винаходу є абсолютним правом, яке проявляється у тому, що винахідникові надається можливість вимагати від всіх третіх осіб визнання і поваги того факту, що він є творцем винаходу. Цьому праву кореспондує обов'язок всіх третіх осіб утримуватися від посягань на право інтелектуальної власності творця на винахід, здатних завдати шкоди честі чи репутації творця і відповідно утримуватися від порушень права авторства творця винаходу. Гарантією дотримання вказаного порядку є забезпечення охорони права авторства спеціально уповноваженими на те органами.

Слід зауважити, що право перешкоджати будь-якому посяганню на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації винахідника є способом захисту порушеного права та при наявності такого порушення, винахідник має право користуючись приписами норм Цивільного кодексу України відстоювати свої права у порядку та у спосіб, встановлений законодавством України.

Якщо говорити про зміст права авторства, то йому іноді дається дуже широке тлумачення, що включає правомочність авторської належності, особистого використання, вдосконалення, володіння, розпорядження [41, с. 12].

Вважаємо, проте, що право людини бути визнаною творцем винаходу є основою винахідництва та первинним правом такого винахідника. Водночас інші правомочності не мають до нього безпосереднього відношення, оскільки наприклад правомочність володіння слід розцінювати як можливість виразу ідеї зовні і оформлення заявочних документів. Стає очевидно, що вказані права не належать авторові винаходу, оскільки технічне рішення ще не визнане компетентним органом [147, с. 41].

Слід зазначити, що правомочність розпорядження і особистого використання належить авторові, якщо ж патент виданий йому безпосередньо, тобто правомочність розпорядження і особистого використання входить до складу виключного майнового права. Вірною, на наш погляд, є думка, що правомочність на удосконалення також не включається в зміст права авторства на певний об'єкт [89, с. 227].

Якщо згідно Положень про відкриття, винаходи і раціоналізаторські пропозиції 1959 р. сторонами в спорах про право авторства на винахід могли бути юридичні особи, то починаючи з Положення про відкриття, винаходи і раціоналізаторські пропозиції від 21 серпня 1973 р. [119] право авторства на винахід визнавалося тільки за громадянами.

Виходячи з цього можна зробити висновок про те, що належними сторонами в спорах про авторство (співавторство) на винахід будуть тільки фізичні особи. У зв'язку з цим спори про авторство на винахід мають розглядатися в місцевих судах і не можуть бути розглянуті господарськими судами [16, с. 10].

Для визнання громадянина автором відповідного рішення не має значення ні його вік, ні стан його дієздатності. Неповнолітні у віці від 14 до

18 років, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 32 Цивільного кодексу України не тільки набувають, але і самостійно здійснюють права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 31 Цивільного кодексу України малолітня особа має право здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом. За осіб, що не досягли цього віку, а також громадян, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними, всі необхідні дії із здійснення тих, що належать їм прав здійснюють їх законні представники.

Іноземні особи та особи без громадянства мають рівні з особами України права, передбачені законодавством України про охорону прав на винаходи, відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Іноземні особи та особи без громадянства, які проживають чи мають постійне місцезнаходження поза межами України, у відносинах з Установою реалізують свої права через представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених), зареєстрованих відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”.

При характеристиці винаходу творчий характер діяльності винахідника знаходить своє віддзеркалення у вимозі наявності винахідницького рівня та новизні [72, с. 241]. Не викликає суперечок серед правознавців твердження, що і перший і другий критерії патентоздатності винаходу є по суті критеріями його формули, а отже авторство та правова охорона на винахід ґрунтується саме на ній. Поширена в радянський період думка, яка підтримана судовою практикою [20], зводилася до того, що будь-яка творчість, проявлена при конструюванні елементів пристрою або технологічного процесу, що не увійшли до формули як відмінних ознак винаходу, не дає підстав для визнання авторства або співавторства [89, с. 228]. Тобто, винахід є результатом створення тих особливостей, які містяться у відмінній частині формули, де розміщена суть винаходу, хоча

внеском в розвиток техніки служить винахід в цілому, в тому вигляді, в якому це визначено в формулі винаходу.

Таким чином при розгляді спорів про авторство встановленню підлягає особа (співавтор), який є творцем ознак, визначених у відмінній частині формули [39, с. 115; 32, с. 35–36; 2, с. 20–21; 139, с. 52]. У літературі зустрічається думка про те, що співавтором може вважатися лише особа, яка зробила особистий творчий внесок у відмінну частину формули [84, с. 155–157; 26, с. 27–32].

При цьому в юридичній літературі висловлювалася думка, що творчою участю в роботі над елементами, визначеними у формулі винаходу як відмінні ознаки, може вважатися розробка якого-небудь одного відмінного елемента, їх сукупності або взаємозв'язок між елементами, що увійшли до відмінної частини формули [90, с. 88–91].

Відзначимо, що на практиці навіть при беззаперечній творчій участі особи у створенні винаходу не завжди вдається виділити запропоновану ним відмінну ознаку. У такому разі для того, щоб конкретизувати його пропозицію у формулі винаходу, вказується та частина виконаної роботи, яка носить інтелектуальний, творчий характер і представляються докази особистого творчого внеску, такі як креслення, розрахунки, звіти про виконані науково-дослідні роботи, доповіді на наукових конференціях і семінарах та інші документи, які підтверджують безпосередню участь даної особи в творчій праці до подачі заявки на винахід [64, с. 17]. Проте в радянський період визнання співавторства при вказаних формах участі зважаючи на необхідність особистого творчого внеску викликало серйозні труднощі [5, с. 15].

Деякі автори, йдучи від дуже вузького тлумачення творчої участі в створенні винаходу, переходять до надмірно широкого. У юридичній літературі висловлюється іноді точка зору про те, що при встановленні авторства (співавторства) необхідно виходити з формули винаходу в цілому,

а не тільки з її відмінної частини [37, с. 10]. На нашу думку, така позиція представляється неприйнятною, оскільки предмет винаходу характеризується поєднанням вже відомих раніше ознак та відмінних (індивідуальних). Тим часом не виражає творчого внеску і не може бути використана для визначення автора або співавторів ознака, яку один з авторів запропонував в якості свого творчого внеску, при тому що вона вже відома науці, тобто питання про співавторство такої особи при створенні винаходу не повинно виникати [147, с. 46–47].

Негативно питання буде вирішено і у тому випадку, коли при уточненні формули в Укрпатенті патентною експертизою ознаки, запропоновані особою, будуть виключені з формули як зайві або неістотні. Таким чином, один з співавторів може позбавитися права співавторства приймаючи активну участь в створенні патентоздатного винаходу [168, с. 26].

Разом з цим, законодавство США виглядає менш вибагливим у визнанні осіб винахідниками: винахідники можуть подавати заявку на патент спільно, навіть якщо вони фактично не працювали разом або одночасно, або кожний заявник не здійснив якісно або кількісно однакового внеску до предмету кожної заявки на патент [123, с. 129].

Переходячи до розгляду негативного критерію встановлення авторства на винахід, відзначимо, що в правовій літературі з цього питання особливих розбіжностей не спостерігається.

Відповідно до ч. 4 ст. 8 Закону України „Про винаходи і корисні моделі” не визнаються винахідниками фізичні особи, які не внесли особистого творчого внеску у створення винаходу, а надали винахіднику (винахідникам) тільки технічну, організаційну чи матеріальну допомогу при його створенні та/або оформленні заявки.

Окрім цього загальним в правовій науці є твердження, що технічна, організаційна або матеріальна допомога, якою б важливою вона не була, не є

творчим внеском в створення винаходу та відповідно відносини співавторства не породжує [112, с. 10].

У правовій літературі під технічною допомогою розуміється проведення експериментів, необхідних для виявлення нових технічних рішень; оформлення документації і проведення дослідної перевірки; виготовлення креслень; виконання розрахунків, пов'язаних із створення нового об'єкту; технологічне або конструкторське опрацювання вихідних даних, підбір експериментальних, інформаційних або інших матеріалів, використаних винахідником; сприяння оформленню заявки, підготовка винаходу до використання, участь у промисловому впровадженні тощо [26, с. 30].

З наведеного слідує, що права автора винаходу можуть виникнути лише у особи, яка створила винахід внаслідок творчих зусиль незалежно від наявності (або відсутності) витрат матеріального, технічного, організаційного або іншого характеру при створенні винаходу. Особливої значущості ця обставина набуває у випадках, коли при створенні винаходу брали участь декілька осіб, оскільки одна особа може витратити значну кількість часу на допомогу винахідникові, наприклад проведення підготовчої роботи, закупівля необхідних компонентів тощо, тобто витрати часу такої особи можуть значно перевищувати час, витрачений винахідником, але він не може претендувати на права автора об'єкту патентного права.

Враховуючи сучасні реалії, відповідно до яких створення значної частини винаходів можливе тільки при значних витратах на технічне обслуговування і здійснення досліджень, слід приділяти особливу увагу нетворчому сприянню при розгляді спорів про право авторства на винахід [72, с. 241–242].

На практиці трапляються випадки, коли деякі особи вимагають визнати їх авторами винаходів тільки на тих підставах, що вони були генератором ідеї створення винаходу. Сама по собі ідея, якщо вона не втілена в конкретну

матеріальну форму, не створює авторства на винахід, оскільки ідея, нехай навіть і цінна, не може розглядатися як технічне рішення задачі, навіть з урахуванням її значущості та цінності.

При розгляді спорів про авторство на винахід має значення точне визначення моменту його виникнення.

Оскільки під юридичним фактом ми маємо на увазі обставину, з якою закон пов'язує виникнення, зміну або припинення прав, виділимо шість обставин, з якими пов'язано виникнення права авторства на винахід: 1) усвідомлення потреби у створенні винаходу в зв'язку з необхідністю вирішення поставленої задачі; 2) створення патентоздатного винаходу в результаті самостійної творчої та інтелектуальної праці; 3) подача у встановленому законом порядку заявки на винахід; 4) проведення формальної та кваліфікаційної експертизи; 5) визнання Установою заявленої пропозиції винаходом і закріплення права авторства на нього за певною особою; 6) видача патенту на винахід.

Слід зазначити, що в правовій науці при визначенні моменту виникнення права авторства, як і в багатьох розглянутих вище питаннях, одностайність відсутня. Деякі учені, наприклад, вважають [135, с. 142–144; 138, с. 118; 171, с. 178; 21, с. 60; 101, с. 44–45; 137, с. 17–18; 34, с. 17–18], що право авторства виникає з моменту створення технічного рішення, при цьому наголошуючи, що технічне рішення повинно отримати чітко визначений об'єкт. Інші автори вважають, що право авторства виникає з моменту матеріалізації винаходу шляхом складання заявочних матеріалів та втілення його у дослідному промисловому придатному зразку [41, с. 12].

На нашу думку, правильною є інша точка зору, яка поділяється іншими науковцями, згідно якої право авторства на винахід виникає з моменту визнання технологічного рішення винаходом, тобто після одержання результатів кваліфікаційної експертизи, про що мова вже велася у даному дослідженні [8, с. 165; 169, с. 106; 150, с. 6; 148, с. 6; 25, с. 21–23].

Згідно з пануючою в радянський період доктриною для охорони творчого результату нормами винахідницького права було необхідне визнання його в установленому порядку об'єктом винахідницького права і лише визнання пропозиції винаходом означало, що особа (винахідник) набула право автора. Водночас в підручниках з цивільного права, складовою частиною якого є патентне право, все ж таки висловлювалися думки про те, що право авторства є правом винахідника, через яке він юридично визнається таким на основі факту створення винаходу.

Разом з цим не можемо погодитися з таким твердженням, оскільки до моменту визнання заявленого технічного рішення винаходом, відповідна особа не може вважатися винахідником до того часу, поки не буде встановлено, що об'єкт, що пропонується розглядати як винахід є винаходом внаслідок проведеної кваліфікаційної експертизи. Створивши технічне рішення, його автор ще не може вимагати від третіх осіб утримуватися від розробки аналогічних рішень і у нього з моменту створення такої розробки не виникає особисте немайнове право, яке підлягає охороні та захисту у суді.

Не виникає права авторства і у момент повідомлення про створення технічного рішення, оскільки повідомляючи кого-небудь про створення винаходу, винахідник тим самим надає технічному рішенню об'єктивної форми. Після цього будь-яка особа зобов'язана утримуватися від привласнення авторства відносно даного технічного рішення, тобто виключний характер права авторства на винахід допускає таку заборону відносно всіх третіх осіб на території всієї України.

Подача заявки на одержання патенту на винахід також не породжує права авторства заявника: по-перше, тому, що на даному етапі проект винаходу ще не є патентоздатним винаходом, а, по-друге, тому, що заявка може бути відхилена в тому числі з вини заявника і, отже, право авторства не виникає навіть якщо в ній заявлений патентоздатний винахід.

Таким чином, створення технічного рішення, його матеріалізація, подача на нього заявки не є юридичними фактами, внаслідок чого виникає право авторства на винахід. До визнання винаходу автор заявленої пропозиції вступає у кваліфікаційні відносини з органами експертизи і володіє лише статусом заявника, який претендує на визнання і патентну охорону передбачуваного винаходу [158, с. 15].

Тим часом, деякі науковці відзначають можливість існування обмеженого винахідницького права авторства на стадії, що передують визнанню пропозиції винаходом, зокрема, право на подачу заявки, право вимагати визнання за винахідником пріоритету, право вимагати видачі охоронного документа, право надання допомоги в оформленні особистих немайнових та майнових прав тощо [93, с. 12–14].

Не можна говорити про право винахідника до того моменту поки кваліфікаційній державній науково-технічній експертизі не буде піддана будь-яка правильно оформлена заявка, у тому числі і та, яка не містить необхідних ознак для визнання такого об'єкта винаходом, та відповідно до одержання результатів такої експертизи автор проекту винаходу ніяк не може вважатися винахідником. Втім навіть самі прихильники теорії регулювання права авторства до визнання пропозиції винаходом вважають, що це право на даній стадії ще не є виключним [144; 145].

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що до визнання винаходу патентоспроможним, особа, як створила об'єкт, який претендує набути статус винаходу, винахідником вважатися не може.

Окрім цього, видача патенту на винахід забезпечує йому правову охорону в рамках патентного права та відповідно є посвідченням права авторства на нього.

Враховуючи наведене та з метою уникнення непорозумінь на практиці, вважаємо за необхідне доповнити Цивільний кодекс України нормою,

відповідно до якої „особисті немайнові права інтелектуальної власності на винахід виникають з дати визнання технічного рішення винаходом”.

Спірним є суб’єктивне особисте немайнове право на об’єкт промислової власності та його недоторканність. У авторському праві колишнього СРСР правом на недоторканність наділялися автори творів науки, літератури і мистецтва. В чинному законодавстві це право називається правом на захист репутації автора (право перешкоджати будь-якому посяганням на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об’єкта права інтелектуальної власності – ч. 2 ст. 423 Цивільного кодексу України).

Питання про право недоторканності результатів інтелектуальної, творчої діяльності винахідника свого часу викликало велику дискусію. Висловлювалися категоричні думки, що право на недоторканність твору абсолютно не стосується об’єктів промислової власності [8, с. 11]. Якби існувала категорична заборона вносити будь-які зміни і доповнення до будь-якого науково-технічного досягнення, то це істотно стримувало б прискорення науково-технічного прогресу, розвитку науки і техніки, внаслідок чого така точка зору мала багато прихильників. Деякі науковці вважають, що автору пропозиції, внесеної як винахід, належить право на недоторканність запропонованого ним технічного рішення [25, с. 21–25; 96, с. 58–63; 161, с. 67–70]. Проте дане право на недоторканність істотно відрізняється від права на недоторканність творів. Це право полягає у тому, що без дозволу автора пропозиції не можна змінити формулу винаходу, тобто його суть. Проте у випадках, передбачених законом, формула може бути змінена і без згоди винахідника.

На нашу думку, більш аргументована позиція тих авторів, які допускають можливість удосконалення винаходу шляхом внесення змін і доповнень до нього.

До інших особистих немайнових прав інтелектуальної власності на винахід, встановлених ст. 423 Цивільного кодексу України можна віднести право винахідника на присвоєння свого імені створеному ним винаходу, як передбачено у ст. 8 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”. Від права авторства на винахід необхідно відмежовувати право на авторське ім’я, яке полягає в тому, що автор винаходу може вимагати, щоб його прізвище і ініціали фіксувалися в будь-якій документації, що відноситься до цих об’єктів, і згадувалися при публікації відомостей про них.

Право на авторське ім’я винахідника закріплене в ст. 4ter Паризької конвенції по охороні промислової власності, згідно якої винахідник має право бути названим як такий у патенті.

Тим часом у правовій науці одностайність з цього питання відсутня. Деякі вчені вказують на нерозривний зв’язок права на авторське ім’я з правом авторства [8, с. 166; 168, с. 25–27], інші вважають, що відсутня будь-яка необхідність в наявності такого спеціального права [72, с. 254], треті висловлюють думку, що право на авторське ім’я тотожне праву автора дати об’єктам інтелектуальної творчості своє ім’я або спеціальне найменування [101, с. 91].

На нашу думку, правильнішою представляється позиція тих авторів, які виділяють право на авторське ім’я як самостійне право, оскільки при порушенні права авторства ставиться питання про те, чи є (може бути) інша особа дійсним автором даного об’єкту інтелектуальної творчості. При відсутності вказівки на ім’я автора при використанні його винаходу такі дії слід розцінювати як порушення права на авторське ім’я.

Зауважимо, що право авторства на винахід та право на присвоєння свого імені винаходу являються нерозривними і взаємопов’язаними, при тому, що право авторства на винахід є первинним правом, а право на присвоєння свого імені винаходу є похідним правом.

Якщо автор передає третім особам право на одержання патенту, то його ім'я обов'язково повинне бути вказане в патенті разом з ім'ям патентовласника. Окрім цього авторське ім'я винахідника повинне згадуватися в різних публікаціях про винаходи, довідниках, рекламних оголошеннях, на виставках науково-технічних досягнень, в технічній документації і інших матеріалах, що містять відомості про винаходи. Водночас такому праву кореспондує обов'язок всіх інших осіб згадувати його ім'я у випадку посилання на винахід. Проте в деяких випадках авторові надано право відмовитися від права згадки його імені.

З іншої сторони наявність права у автора є підставою для самостійного вирішення питання про те, слідує чи ні розголошувати інформацію про своє авторство на винахід. Абзац 2 ч. 4 ст. 8 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” встановив, що винахідник має право на присвоєння свого імені створеному ним винаходу. Це означає, що винахідник визначає, надавати винаходу своє ім'я або ні, але при цьому винахідник за відповідних обставин може зажадати, щоб інформація про автора винаходу не розголошувалася. В такому випадку дана норма не буде розповсюджувати свою дію на правовідносини третіх осіб при використанні винаходу.

Виходячи з вищесказаного, представляється доцільним доповнити Закон України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” положенням, згідно якого автору винаходу надано право на приховування свого авторства та імені та попередження офіційних органів про утримання від розголошення даних про винахідника.

Право автора на назву створеного об'єкту включає правомочність дати назву і вимагати його привласнення компетентним органом і правомочність вимагати використання зареєстрованої назви об'єкту.

Відповідно до п. 6.3 Правил складання і подання заявки на винахід і заявки на корисну модель [125], назва винаходу повинна відповідати суті винаходу і, як правило, характеризувати його/її призначення.

Назву винаходу слід викладати в однині.

Винятки з цього правила складають:

- назви, які не вживаються в однині;
- назви винаходів, що є хімічними сполуками, охопленими загальною структурною формулою.

Назва групи винаходів, що є об'єктами, один з яких призначений для одержання (виготовлення), здійснення або використання іншого, повинна містити повну назву одного винаходу і скорочену – іншого.

Слід зазначити, що правомочність автора дати назву створеному об'єкту і вимагати його привласнення носить відносний характер, оскільки йому кореспондує відповідний обов'язок компетентного органу розглянути і задовольнити прохання (сформульоване в тексті заявки), якщо не будуть виявлені обставини, що перешкоджають цьому.

Причиною відмови в привласненні винаходу імені (назви) традиційно є суперечність відповідної вимоги суспільному інтересу або порушення прав і інтересів інших винахідників і громадян. Водночас українське законодавство не врегулювало питання відносно можливості застосування назви винаходу у разі заперечення одного із співавторів. Нормативного врегулювання потребують відносини привласнення імені одного з авторів винаходу, створеному декількома співавторами, навіть у випадках відсутності заперечень з боку решти співавторів. Така необхідність викликана важливістю вирішення поставленого питання, оскільки таке привласнення імені одного з авторів винаходу, створеного декількома винахідниками, може привести до помилкового сприйняття приналежності винаходу лише авторіві, ім'ям якого воно назване. Правова регламентація на законодавчому рівні можливих підстав відмови авторіві в привласненні винаходу свого імені або спеціальної назви сприяла б зменшенню випадків виникнення суперечок між вказаними суб'єктами з цього приводу.

У випадку, якщо запропонована автором назва об'єкту не відповідає вимогам законодавства, то автор зобов'язаний змінити назву.

Порушення права автора на назву може бути у формі спотворення найменування винаходу, наприклад при згадуванні винаходу чи посиланні на нього, або у формі позначення даним найменуванням іншого незареєстрованого об'єкту. Тобто при порушенні права на назву створеного об'єкту під питанням залишається достовірність використання найменування об'єкту в документації, публікаціях, на упаковці тощо [89, с. 233].

Майнові права інтелектуальної власності на винахід

Встановлення факту використання винаходу, а точніше його механізм, може бути використаний при вирішенні суперечок про авторство на винахід, коли необхідно встановити, що мова йде саме про те технічне рішення, авторство на яке оспорується. При цьому на встановленні факту використання винаходу ґрунтується право автора винаходу вимагати в певних випадках компенсації завданих збитків внаслідок несанкціонованого використання винаходу або виплати винагороди. Метою встановлення факту використання винаходу є охорона прав винахідників в тих випадках, коли порушник, фактично використовуючи винахід посилається на те, що він не тотожний пропозиції заявника або коли зовсім заперечується факт використання. При вирішенні суперечок про встановлення факту використання винаходу, завданням суду є перш за все отримання відповідей на питання про наявність факту використання нового технічного вирішення задачі та про тотожність використовуваного технічного нововведення винаходу, що охороняється патентом.

Використання винаходу наука розглядає в широкому і вузькому розумінні. У широкому розумінні під використанням винаходу мається на увазі перш за все право розпорядження ним шляхом відчуження прав на винахід, видачі ліцензії тощо. Вказаному кореспондує право забороняти всім

третім особам використовувати винахід без відповідного дозволу [67, с. 166; 142, с. 56].

Деякі науковці розглядають таке використання винаходу як легальну монополію, правомірну з точки зору антимонопольного законодавства на підтвердження чого державою здійснюється видача патентів на винаходи [45, с. 38]. При обговоренні поняття використання винаходу у вузькому розумінні науковцями висловлюється думка, згідно якої не можна вважати винахід використаним у разі продажу ліцензії на право його використання до матеріалізації винаходу ліцензіатом (покупцем). Тобто не дивлячись на те, що у патентовласника (ліцензіара) і виникає реальна економічна вигода, проте в даній ситуації економічна вигода у нього виникає від продажу прав на винахід, а не в результаті продажу матеріалізованого об'єкта [86, с. 8].

В даному випадку мова може йти лише про використання винаходу як об'єкту правової охорони. Водночас під „введенням в цивільний оборот” розуміється не тільки використання винаходу як матеріалізованого об'єкту, але і використання виключних прав на нього, в зв'язку з чим цілком справедливим представляється висновки прихильників вказаної точки зору про те, що зважаючи на відмінність понять використання винаходу як об'єкту матеріального світу та виключних прав на нього законодавчо необхідно закріпити визначення вказаних понять у Цивільному кодексі України.

Основна відмінність між двома даними термінами полягає в тому, що винахід використовується шляхом введення в цивільний оборот винаходу як матеріалізованого об'єкту та шляхом розпорядження виключними правами на винахід. Відповідно до положень Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” під використанням винаходу без відповідного дозволу розуміється використання саме матеріалізованого об'єкту винаходу. Водночас під використанням виключних прав на винахід слід розуміти розпорядження всіма правами, які випливають з патенту.

В законодавстві більшості розвинених країн (США, ФРН та ін.) [60, с. 211] використання винаходів розкривається через поняття використання без відповідного дозволу. Правова норма про умови визнання винаходу використаним органічно пов'язана з нормою про порушення виключного права, оскільки воно може наступити лише при використанні винаходу, а отже і патент не може вважатися порушеним, якщо винахід не використаний.

Основним правом патентовласника є виключне право на використання охоронюваного патентом винаходу. Дане право виникає з дати набрання чинності патентом на ім'я конкретної особи або переуступки патенту. Власник патенту реалізує виключне право як шляхом самостійного застосування винаходу у виробництві, так і шляхом видачі іншим особам дозволу (ліцензії) на використання свого винаходу.

Одночасно власник патенту наділяється правом забороняти третім особам використання свого винаходу без відповідного дозволу, якому кореспондує його обов'язок при реалізації прав патентовласника не зачіпати прав інших осіб. Маються на увазі власники діючих патентів на винаходи, удосконаленням або розвитком яких є новий винахід, на який виданий патент. Патентовласник у такому випадку не може використовувати свій винахід без відповідного дозволу власника попереднього патенту на винахід. В США, наприклад, існує так звана теорія домінування патентів, відповідно до якої патенти поділяються на домінуючі (розповсюджують свою дію на прототипи) і наступні (є розвитком прототипу). З моменту, коли домінуючий патент втрапить чинність, найближчий до нього наступний прототип стає домінуючим [155, с. 60–61].

Патентні закони багатьох держав при формулюванні прав патентовласника не містять подібного роду обмежень. В ст. 45 Патентного закону Іспанії [111] власнику патенту надається право вводити винахід у торгівлю та гарантується право монопольного використання винаходу в промисловості.

Цивільний кодекс України закріплює за патентовласником право на використання винаходу, а також виключне право дозволяти використання та перешкоджати неправомірному використанню винаходу.

На рівні міжнародного договору мінімальні права, які повинні бути надані власнику патенту, закріплені в Угоді по торгівельним аспектам прав інтелектуальної власності від 15 квітня 1994 р. [151]. Стаття 28 Угоди передбачає, що патент надає його власникові наступні виключні права:

(а) якщо об'єктом патенту є виріб, перешкоджати третім особам, без згоди власника, робити наступні дії: створення, використання, пропозиція для продажу, продаж або ввіз (це право, як всі інші права, надавані відповідно до даної Угоди відносно використання, продажу, ввозу або іншого розподілу товарів, регулюється положеннями ст. 6) для цих цілей згаданого продукту;

(б) якщо об'єктом патенту є спосіб, перешкоджати третім особам, без згоди власника, робити дію, яка полягає у використанні способу, а також наступних дій: використання, пропозиція для продажу, продаж або ввіз для цих цілей продуктів, отриманих безпосередньо згаданим способом.

Власники патентів також мають право передавати права на патент, передавати його в спадщину й укладати ліцензійні договори.

Правова норма про умови визнання винаходу використаним безпосередньо пов'язана з нормою про порушення виключного права, оскільки таке порушення може наступити лише при використанні винаходу.

У ФРН, Франції, США й деяких інших країнах права патентовласника формулюються трохи інакше. Наприклад, Патентний закон ФРН [110] і Кодекс інтелектуальної власності Франції [78] перераховуючи всі можливі способи використання винаходу, говорять про заборону здійснювати зазначені дії без згоди патентовласника. Водночас у патентній грамоті США говориться, що патент надає право виключати будь-яких третіх осіб від виготовлення, використання й продажу винаходу на території країни.

Слід зазначити, що в патентних законах об'єднані як дії, безпосередньо пов'язані з комерційним використанням винаходу, тобто пропозиція до продажу й сам продаж, так і дії, що мають із використанням непрямий зв'язок, наприклад виготовлення, ввіз, зберігання продукту. Патентовласник спираючись на подібні способи використання винаходу має можливість попереджати і припиняти потенційно небезпечні дії.

Будь-яке нове технічне рішення містить певну кількість вже відомих ідей, відомостей, і може включати елементи інших винаходів, у тому числі й таких, які охороняються діючими патентами в зв'язку з чим першочергове значення має обсяг патентних прав.

Відповідно до ч. 5 ст. 6 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” обсяг правової охорони, що надається, визначається формулою винаходу. Тлумачення формули повинно здійснюватися в межах опису винаходу та відповідних креслень. Позитивним у зв'язку із цим представляється закріплення в Законі критеріїв оцінки використання винаходу у відповідному продукті й процесі. Продукт визнається виготовленим із застосуванням запатентованого винаходу, якщо при цьому використано кожен знак, включений до незалежного пункту формули винаходу, або знак, еквівалентну їй.

Процес, що охороняється патентом, визнається застосованим, якщо використано кожен знак, включений до незалежного пункту формули винаходу, або знак, еквівалентну їй.

Будь-який продукт, процес виготовлення якого охороняється патентом, за відсутності доказів протилежного вважається виготовленим із застосуванням цього процесу за умови виконання принаймні однієї з двох вимог:

– продукт, виготовлений із застосуванням процесу, що охороняється патентом, є новим;

– існують підстави вважати, що зазначений продукт виготовлено із застосуванням даного процесу і власник патенту не в змозі шляхом прийнятних зусиль визначити процес, що застосовувався при виготовленні цього продукту.

Інститут непрямої охорони продукту відомий патентному законодавству більшості країн, в тому числі присутні відповідні положення й у міжнародних угодах. Відповідно до ст. 5^{quater} Паризької конвенції по охороні промислової власності, якщо продукт ввозиться до країни Союзу, де існує патент, що охороняє спосіб виробництва зазначеного продукту, патентовласник має відносно ввезеного продукту всі права, яких йому надає законодавство країни, що імпортує, на основі патенту на спосіб виробництва відносно продуктів, виготовлених в даній країні.

Існує думка [33, с. 26–27], що встановлена законом непряма охорона продукту діє в тих випадках, коли порушує виключні права патентовласника продукт, імпортований у відповідну країну. У тому випадку, якби він виготовлявся в Україні, мало б місце порушення патенту, що виражається в застосуванні способу, охоронюваного патентом на винахід.

Закони багатьох закордонних держав вирішують дану проблему інакше. Як приклад можна привести законодавство США, що для непрямої охорони продукту передбачає виключне право патентовласника на його ввезення, та пропонування для продажу на рівні із продажем (ст. 154 Зводу законів). Патентним законом ФРН [110] забороняється будь-якій третій особі без згоди патентовласника пропонувати до продажу, вводити в цивільний оборот, використовувати з вказаною метою, ввозити або зберігати продукт, виготовлений безпосередньо запатентованим способом.

Виключному праву патентовласника на використання винаходу кореспондується обов'язок всіх третіх осіб утримуватися від здійснення дій, що порушують його права. Як слідує з Цивільного кодексу України та Закону

України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, під діями, що порушують патентні права, розуміються:

- дії, вчинені без дозволу патентовласника;
- дії, спрямовані на одержання доходу (з комерційною метою). Без комерційної мети винахід використовується для задоволення особистих, сімейних, домашніх або інших не пов’язаних з підприємницькою діяльністю потреб;
- дії повинні мати місце на території України (територіальні межі виключного права) і протягом усього терміну дії патенту (часові межі виключних прав);
- дії вважаються такими, що порушують права патентовласника у випадку вказівки про це у чинному законодавстві України.

Суб’єктивне патентне право має певні межі своєї дії, тобто існують обмеження виключного права патентовласника. Законодавство багатьох країн встановлює деякі додаткові обмеження відповідно до доктрини вільного використання запатентованого винаходу. Угода по торгівельним аспектам прав інтелектуальної власності від 15 квітня 1994 р. [151] допускає випадки вільного використання об’єктів патентного права, підкреслюючи при цьому, що „країни-учасниці, виходячи з інтересів третіх осіб, можуть робити обмежені виключення з виключних прав, охоронюваних патентом, за умови, що такі вилучення не вступають у розумне протиріччя з нормальним використанням патенту й не наносять безпідставного збитку законним інтересам патентовласника” (ст. 30).

Вичерпний перелік таких обставин визначений у ст. 31 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, відповідно до якої не визнається порушенням прав, що впливають з патенту, використання запатентованого винаходу:

- в конструкції чи при експлуатації транспортного засобу іноземної держави, який тимчасово або випадково перебуває у водах, повітряному

просторі чи на території України, за умови, що винахід (корисна модель) використовується виключно для потреб зазначеного засобу;

- без комерційної мети;
- з науковою метою або в порядку експерименту;
- за надзвичайних обставин (стихійне лихо, катастрофа, епідемія тощо)

з повідомленням власника патенту одразу, як це стане практично можливим та виплатою йому відповідної компенсації.

Патентні закони більшості держав дозволяють використання запатентованих речовин (штамів) шляхом разового виготовлення ліків в аптеках по рецептах лікаря. Слід відзначити, що маються на увазі лише одиничні випадки готування ліків, тому готування таких ліків аптеками із їх наступним зберіганням, в тому числі із метою їх подальшого продажу по рецептах, буде порушенням патенту.

Поряд з випадками вільного використання винаходу законодавець передбачає деякі додаткові підстави, при наявності яких винахід може бути використаний без згоди патентовласника. Так, відповідно до ст. 5 (А) Паризької конвенції, кожна країна Союзу має право вжити законодавчих заходів, що передбачають видачу примусових ліцензій, для запобігання зловживанням, що можуть виникнути внаслідок здійснення виключного права, що надається патентом, наприклад, у випадку невикористання винаходу.

Узгоджуючись із вимогами Конвенції Закон України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” встановлює: якщо винахід, крім секретного винаходу, не використовується або недостатньо використовується в Україні протягом трьох років починаючи від дати публікації відомостей про видачу патенту або від дати, коли використання винаходу було припинено, то будь-яка особа, яка має бажання і виявляє готовність використовувати винахід, у разі відмови власника прав від укладання

ліцензійного договору може звернутися до суду із заявою про надання їй дозволу на використання винаходу.

У випадку якщо обставини, що обумовили надання такої ліцензії, перестануть існувати, дія ліцензії може бути припинене також у судовому порядку.

Згідно п. 3 ст. 30 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” з метою забезпечення здоров’я населення, екологічної безпеки та інших інтересів суспільства Кабінет Міністрів України може дозволити використання запатентованого винаходу визначеній ним особі без згоди власника патенту у разі його безпідставної відмови у видачі ліцензії на використання винаходу. При цьому:

1) дозвіл на таке використання надається виходячи з конкретних обставин;

2) обсяг і тривалість такого використання визначаються метою наданого дозволу, і у випадку напівпровідникової технології воно має бути лише некомерційним використанням органами державної влади чи виправленням антиконкурентної практики за рішенням відповідного органу державної влади;

3) дозвіл на таке використання не позбавляє власника патенту права надавати дозволи на використання винаходу;

4) право на таке використання не передається, крім випадку, коли воно передається разом з тією частиною підприємства чи ділової практики, в якій здійснюється це використання;

5) використання дозволяється переважно для забезпечення потреб внутрішнього ринку;

6) про надання дозволу на використання винаходу власнику патенту надсилається повідомлення одразу, як це стане практично можливим;

7) дозвіл на використання відміняється, якщо перестають існувати обставини, через які його видано;

8) власнику патенту сплачується адекватна компенсація відповідно до економічної цінності винаходу.

Рішення Кабінету Міністрів України про надання дозволу на використання винаходу, строк і умови його надання, відміну дозволу на використання, розмір та порядок виплати винагороди власнику патенту можуть бути оскаржені в судовому порядку.

За українським законодавством під використанням у цілому розуміється виготовлення продукту із застосуванням запатентованого винаходу, застосування такого продукту, пропонування для продажу, в тому числі через Інтернет, продаж, імпорт (ввезення) та інше введення його в цивільний оборот або зберігання такого продукту в зазначених цілях, застосування процесу, що охороняється патентом, або пропонування його для застосування в Україні, якщо особа, яка пропонує цей процес, знає про те, що його застосування забороняється без згоди власника патенту або, виходячи з обставин, це і так є очевидним.

Представляється необхідним розглянути детальніше можливі варіанти несанкціонованого використання винаходів.

На думку деяких науковців [86, с. 7], неприпустимо вважати використаним винахід лише на основі факту його матеріалізації без його застосування, наприклад, у разі виготовлення продукту і зберігання його на складі готової продукції без реалізації (продажу), тобто без економічної вигоди для виробника (виготовлення відноситься тільки до пристроїв і речовин).

Згідно з поширеною з цього питання іншою точною зору, винахід вважається використаним саме з моменту виготовлення, в той час як його передача в оборот може бути початком використання винаходу тільки в тому разі, коли дані про виготовлення об'єкту винаходу отримати неможливо або коли об'єкт винаходу ввезений з-за кордону [2, с. 34; 153, с. 22; 83, с. 109; 72, с. 256]. Така позиція представляється більш обґрунтованою, оскільки

вказівка в Законі щодо даної групи способу використання об'єктів винаходу, на нашу думку, має ту ж мету, що і введення права автора твору на відтворення, тобто для власника патенту законодавцем створюються такі умови, відповідно до яких відбувається перешкоджання потенційно небезпечним для нього діям. Ця можливість дуже важлива, оскільки використання винаходу без відповідного дозволу може завдати патентовласнику такої значної шкоди, що перспективи відшкодувати її за рахунок порушника можуть бути явно недостатніми, судові витрати дуже великими, а результати судового розгляду – довгоочікуваними.

Продукт визнається виготовленим із застосуванням запатентованого винаходу, якщо при цьому використано кожен знак, включений до незалежного пункту формули винаходу, або знак, еквівалентну їй, згідно абзацу 8 ч. 2 ст. 28 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”.

Наприклад, коли об'єктом винаходу є якийсь пристрій, який є комплектуючим виробом для складнішого пристрою (наприклад комп'ютер). Якщо підприємство з виробництва комп'ютерів не має власного виробництва по виготовленню його складових частин і у разі відсутності патенту на такі частини, воно не може вважатися виробником продукту, що містить запатентований винахід.

Треба відзначити, що за українським законодавством під „виготовленням продукту із застосуванням запатентованого винаходу” не розуміється виготовлення його складових частин.

Порушником патенту, виданого на лікарський засіб на основі його виготовлення може вважатися тільки те підприємство, яке випускає такий засіб, але не постачальник необхідних для нього інгредієнтів. Таким чином порушником патенту, виданого на кінцевий продукт може бути виробник проміжного продукту, якщо таке виготовлення націлене на подальше відтворення його як кінцевого продукту.

У даній ситуації очевидно стає необхідність запозичення законодавчих норм, що існують у ряді країн, про непряме порушення патенту, коли як порушник розглядається не тільки безпосередній виробник запатентованого раніше продукту, але і активні учасники процесу його виготовлення.

Такої практики дотримується зокрема законодавець США [60, с. 217].

Закон України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” при цьому пов’язує виготовлення продукту з його цілями: для продажу, власних (підприємницьких) потреб, проведення випробувань. Будь-яке виготовлення об’єкту запатентованого винаходу без відповідного дозволу вважається порушенням виключного права патентовласника, окрім випадків, прямо передбачених законом. Згідно ч. 2 ст. 31 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” не визнається порушенням прав, що впливають з патенту, використання запатентованого винаходу: в конструкції чи при експлуатації транспортного засобу іноземної держави, який тимчасово або випадково перебуває у водах, повітряному просторі чи на території України, за умови, що винахід використовується виключно для потреб зазначеного засобу; без комерційної мети; з науковою метою або в порядку експерименту; за надзвичайних обставин (стихійне лихо, катастрофа, епідемія тощо) з повідомленням власника патенту одразу, як це стане практично можливим та виплатою йому відповідної компенсації.

З викладеного вище очевидно, що не можуть розглядатися як правопорушення дії з підготовки до виготовлення запатентованого продукту, наскільки б масштабними вони не були, в тому числі розробка технічної документації, закупівля або виготовлення необхідного устаткування тощо. Все це можливо на цілком законних підставах, наприклад, в умовах ведення переговорів з власником патенту на предмет укладання ліцензійного договору або внаслідок підготовки до виробництва певного продукту, у випадку закінчення строку дії патенту на такий продукт.

Під поняттям використання винаходу у законодавчих актах країн СНД (Білорусь, Азербайджан, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Україна) розуміється введення в цивільний оборот продукту, виготовленого із застосуванням винаходу, а також застосування запатентованого способу [129, с. 171].

Щодо даного виду використання об'єкту винаходу необхідно відзначити, що правопорушенням у вказаному випадку вважатимуться не тільки дії щодо застосування без дозволу пристроїв під час їх експлуатації, але і їх використання в конструкції інших, складніших засобів. До такого висновку можна прийти, проаналізувавши правову норму, відповідно до якої не визнається порушенням прав, що випливають з патенту, використання запатентованого винаходу в конструкції чи при експлуатації транспортного засобу іноземної держави, який тимчасово або випадково перебуває у водах, повітряному просторі чи на території України, за умови, що винахід використовується виключно для потреб зазначеного засобу (ч. 2 ст. 31 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”). Виключаючи даний випадок з патентної монополії, законодавець вказує на застосування засобів, що містять винаходи, „в конструкції чи при експлуатації транспортних засобів”. Якби використання в конструкції взагалі не було порушенням патенту, то не було б необхідності і в цьому виключенні із загального правила.

Зазначене означає, що в розглянутій вище ситуації виробник пристрою, що складається з комплектуючих частин, може бути порушником патенту на підставі незаконного застосування, а не внаслідок незаконного виготовлення.

При вирішенні питання про використання речовин необхідно перш за все звернути увагу на наступне. Правова охорона надається речовині як такій без вказівки у формулі винаходу конкретного призначення цієї речовини. Хоча інша особа може отримати патент на нове застосування запатентованої раніше речовини, вона не зможе використовувати це право без дозволу

власника патенту на речовину, оскільки виключне право патентовласника розповсюджується на будь-яке застосування цієї речовини. Патентовласник може використовувати винахід, що охороняється патентом, на власний розсуд, якщо таке використання не порушує прав власників інших патентів.

У випадку, якщо ж патент виданий на речовину з вказівкою її прямого призначення, то правопорушенням буде його застосування за призначенням, вказаним у формулі винаходу.

Ввезення (імпорт) продукту, що містить запатентований винахід характеризується наступним. Оскільки правопорушенням визнаються лише дії, здійснені на території дії патенту, тобто на території України, під ввезенням продукту слід розуміти сукупність дій, пов'язаних із переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон України у відповідному напрямку, згідно Митного кодексу України. При цьому дія з ввезення вважається вчиненою з момент фактичного перетину кордону України.

Закон не пов'язує ввезення продукту, як дію, що містить в собі ознаки правопорушення, з його цілями (не має значення, чи призначений він для використання з комерційною метою чи ні).

Забороняється ввезення в Україну товарів, що порушують право власності, зокрема на об'єкти інтелектуальної власності.

Пропонування до продажу продукту із застосуванням винаходу може мати різні форми. Воно може бути адресним, зверненим до конкретного потенційного покупця, але найчастіше адресується невизначеному колу осіб [147, с. 125–126] шляхом пропозиції товару (продукту) для продажу в каталогах тощо.

До пропозиції товару (продукту) для продажу слід віднести виставляння товару в місцях продажу, наприклад на прилавках, вітринах тощо, демонстрація зразків або надання відомостей про товари у формі описів, каталогів, фотознімків товарів, що продаються, в місцях продажу,

навіть якщо при цьому не указується ціна товару. Водночас закон не відносить до пропозицій до продажу демонстрацію зразків у разі коли продавець явно визначив, що відповідні товари не призначені для продажу. Відповідно до ст. 641 Цивільного кодексу України пропозицію укласти договір може зробити кожна із сторін майбутнього договору. Пропозиція укласти договір має містити істотні умови договору і виражати намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною у разі її прийняття. Реклама або інші пропозиції, адресовані невизначеному колу осіб, є запрошенням робити пропозиції укласти договір, якщо інше не вказано у рекламі або інших пропозиціях. Пропозиція укласти договір може бути відкликана до моменту або в момент її одержання адресатом. Пропозиція укласти договір, одержана адресатом, не може бути відкликана протягом строку для відповіді, якщо інше не вказане у пропозиції або не впливає з її суті чи обставин, за яких вона була зроблена.

Таким чином пропонування для продажу відбувається шляхом демонстрації зразків в місцях продажу товарів, тобто у випадку демонстрації продукту на виставці без супровідної вказівки, що такий продукт не призначений для продажу, даний факт слід розглядати як порушення патенту. Таким чином якщо виставка носить комерційний характер і продукт демонструється як товар, такі дії слід розцінювати як пропозицію для продажу і, отже, як порушення права патентовласника.

Під введенням в цивільний оборот розуміється, зокрема, продаж, інше введення продукту із застосуванням запатентованого винаходу в цивільний оборот або зберігання продукту в зазначених цілях. Вказане доцільно розглядати спільно, оскільки продаж є різновидом введення продукту в цивільний оборот, а зберігання розглядається також як правопорушення, якщо воно здійснюється з метою введення продукту в цивільний оборот.

Деякі цивілісти розуміють під введенням в цивільний оборот запатентованого продукту операції, предметом яких є перехід права

власності на продукт або права користування і/або розпорядження ним від однієї особи до іншої [35, с. 17].

Під введенням в цивільний оборот слід розуміти також оренду або заставу об'єкта прав інтелектуальної власності.

Продаж є найпоширенішим видом використання об'єкту винаходу. При представленні суду доказів продажу запатентованого продукту без відповідного дозволу, слід чітко встановити факт і визначити момент продажу. При цьому слід розрізняти дві можливі ситуації, коли і продавець, і покупець здійснюють підприємницьку діяльність, або товар отримується покупцем з метою, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю (для особистого, сімейного, домашнього або іншого використання).

Відповідно до ст. 334 Цивільного кодексу України до передання майна прирівнюється вручення коносаменту або іншого товарно-розпорядчого документа на майно. Саме ці документи і можуть бути представлені суду як доказ продажу запатентованого продукту порушником патенту. При роздрібному продажі покупець не може розглядатися як порушник патенту.

Таким чином продаж слід вважати таким, що відбувся з моменту вручення товару покупцеві, якщо договором передбачений обов'язок продавця по доставці товару або надання товару в розпорядження покупця в місці його знаходження. Якщо товар переходить до покупця через перевізника або організацію зв'язку, моментом продажу для цього випадку вважається момент здачі товару вказаним особам для доставки покупцеві.

За порушення патентних прав відповідачем може бути не тільки продавець, але і покупець, якщо він погодився придбати відповідний продукт при тому, що йому було відомо про обтяження товару правами патентовласника.

Представляється необхідним також внести ясність до питання щодо зберігання продукту з метою введення його в цивільний оборот, при тому, що під цивільним оборотом розуміється правовий оборот продукту, а не

технологічний. Водночас зберігання продукту з метою задоволення власних потреб або використання у власному виробництві не можна відносити до введення продукту в цивільний оборот.

Введення в цивільний оборот або зберігання з цією метою продукту, отриманого запатентованим способом характеризується тим, що законом встановлена непряма охорона продукту, яка застосовується у тих випадках, коли порушуючи виключні права патентовласника продукт ввезений в Україну, виготовлений, запропонований до продажу, проданий, введений в цивільний оборот іншим способом або зберігається в цих цілях.

Таким чином, в порівнянні з прямою охороною продукту загальна норма про непряму охорону, що охороняється патентом, містить більш вузький перелік дій, з яких виникають виключні права патентовласника.

Водночас в законодавстві країн Європейського Союзу наголошувалося розширення переліку дій, що входять в поняття використання винаходу при непрямій охороні продукту за рахунок віднесення до них пропозиції до продажу, використання і ввезення вказаного продукту (наприклад, параграф 9 Патентного закону ФРН, ст. L. 613-3 (с) Кодексу інтелектуальної власності Франції, параграф 154 Зводу законів США).

Вказане розширення непрямой охорони продукту здійснюється в цілях захисту комерційних інтересів патентовласника.

Сучасну тенденцію по забезпеченню дієвої та адекватної охорони прав винахідників можна охарактеризувати як позитивне правове явище.

Як було вказано вище, при вирішенні спору про використання винаходу суд повинен встановити, чи є використане технічне нововведення тим об'єктом, в якому реалізовані всі ознаки, що містяться у формулі винаходу, тобто встановлюється тотожність пропозиції винахідника з тим, яке застосовується порушником.

При встановленні тотожності використовуваного відповідачем технічного рішення винаходу, що охороняється патентом, необхідно

керуватися критеріями оцінки використання об'єкту винаходу у відповідному продукті. Продукт визнається виготовленим із застосуванням запатентованого винаходу, якщо при цьому використано кожну ознаку, включену до незалежного пункту формули винаходу, або ознаку, еквівалентну їй, – абзац 8 ч. 2 ст. 28 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”. У всіх спорах, пов'язаних зі встановленням факту використання винаходу, вирішальне значення має саме зміст формули.

Якщо при використанні винаходу знайшли своє відображення всі ознаки, перераховані в обох частинах формули, що складається з одного пункту, такий винахід слід вважати використаним. У разі, коли формула складається з декількох пунктів, то винахід вважається використаним за умови застосування всіх ознак, перерахованих хоча б в одному пункті формули, незалежно від того, чи застосовані ознаки інших пунктів.

У тому випадку, коли в одній заявці об'єднуються два і більше винаходів, що відносяться до різних категорій (продукт або/та процес), але слугують єдиній меті і можуть бути застосовані лише спільно, то відповідно формула може складатися з декількох пунктів, що містять ознаки двох і більше винаходів, і кожен з цих пунктів має рівноцінне правове значення, а винахід вважатиметься використаним за умови застосування будь-якого пункту формули, що становить суть винаходу. Таким чином, саме формула винаходу має особливе правове значення за допомогою якої визначається об'єм прав винахідника.

Набагато складніше правильно розібратися в правовідносинах у тих випадках, коли допущена заміна одного або декількох ознак винаходу іншими взаємозамінними елементами (еквівалентами).

Для встановлення наявності використання винаходу ключовим є поняття „продукту, виготовленого з використанням винаходу”, оскільки виготовлення цього продукту признається одночасно і використанням винаходу. Продукт (пристрій) визнається виготовленим з використанням

запатентованого винаходу, а спосіб, що охороняється патентом на винахід, – застосованим, якщо в ньому використана кожна ознака винаходу, включена в незалежний пункт формули, або еквівалентну йому ознаку – абзац 8 ч. 2 ст. 28 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”.

Якщо внаслідок заміни однієї ознаки або ознак, вказаних у формулі винаходу на інші суть винаходу не змінюється, досягається той же результат, а засоби виконання замінені на рівноцінні, відомі в даній галузі, вважається що така заміна є еквівалентною. Заміна одного або декількох ознак на їх відомі еквіваленти не змінює суті технічного рішення, визнаного винаходом, і тому за цих обставин винахід вважається використаним.

У тому випадку, коли для вирішення поставленого завдання одні ознаки винаходу можуть бути замінені іншими (наприклад, коли два або декілька альтернативних засобів з тим же успіхом можуть бути використані для вирішення одного і того ж завдання, для виконання однієї і тієї ж технічної функції), технічно рівноцінним, за умови, що кінцевий результат залишається тим же і принцип рішення поставленої задачі зберігається незмінним, можна говорити про еквівалентність запропонованого об'єкту і заявленого винаходу. Якщо якась з ознак, вказаних у формулі, виявиться відсутньою у винаході, що виготовляється, то слід перевірити, чи не замінений він відомим еквівалентом, тобто засобом, який здатний виконувати функцію елементу, вказаного у формулі.

Необхідність захисту прав винахідників і власників патентів обумовила розробку та використання теорії еквівалентів, яка досліджує такі форми втілення винаходу, які прямо не знайшли відображення у формулі і не названі як технічні засоби для вирішення поставленої задачі в описі до патенту [99, с. 43].

Якщо відповідач оспорує факт використання ним пропозиції винахідника, суд, як правило, призначає експертизу для встановлення

тотожності пропозиції позивача з технічним рішенням, що використовується відповідачем.

Слід відзначити, що для встановлення об'єму охорони застосовується формула винаходу, а опис використовується для інтерпретації формули. Водночас внаслідок застосування теорії еквівалентів охороняється не тільки винахід, який описано в заявці, але і його варіанти. На сьогодні більшість розвинених країн врегулювали питання використання варіантів винаходу на законодавчому рівні [149, с. 29].

В Україні визначення поняття „еквівалентна ознака” законодавчо не закріплено, що перешкоджає його однаковому і правильному розумінню та істотно ускладнює процедуру встановлення факту використання винаходу у разі заміни ознаки, включеної до незалежного пункту формули винаходу еквівалентною ознакою.

В деякій мірі відсутність нормативного матеріалу з цього питання компенсують публікації патентних експертів, які мають справу з застосуванням теорії еквівалентів на практиці, разом з цим відсутність узагальнення практики використання поняття еквівалентів та видання роз'яснюючих документів є проблемою в застосуванні теорії еквівалентів в сучасній Україні.

Слід відзначити, що відповідно до Інструкції про порядок виплати винагороди за відкриття, винаходи і раціоналізаторські пропозиції 1974 р. [58, с. 278–285], еквівалентною вважалася заміна ознаки або ознак, вказаних у формулі, якщо суть цього винаходу не міняється, досягається такий же результат, а засоби виконання замінені на рівноцінні, відомі в даній галузі.

Найбільш вживаним в сучасній патентній практиці є таке визначення еквівалентної ознаки, відповідно до якого еквівалентними вважаються ознаки, що забезпечують досягнення однакового технічного результату та виконують однакові або подібні функції” [107, с. 25].

Враховуючи викладене, доцільним вважаємо на законодавчому рівні закріпити вказане визначення напрацьоване взаємодією теорії з практикою.

Чітке законодавче визначення понять, використовуваних в теорії еквівалентів, сприяло б повнішій охороні прав винахідників і патентовласників як на стадії розгляду заявочних матеріалів, так і на стадії використання об'єкту винаходу.

Підсумовуючи наведене вище, слід приділити увагу підставам для твердження про наявність або відсутність порушення патентних прав.

Так, для встановлення факту порушення патентних прав патентовласник повинен довести всі наступні елементи:

1. Здійснення забороненої дії.
2. Заборонена дія повинна була мати місце після публікації заявки на винахід чи видачі патенту, якщо немає ніякої попередньої публікації.
3. Заборонена дія має бути лише у країні, у якій виданий патент.
4. Заборонена дія повинна мати відношення до продукту чи способу, що підпадає під охорону в обсязі формули винаходу по патенту [129, с. 180].

2.3. Патент як форма охорони винаходу

Практично одночасно з розвитком науки й промисловості почалося формування промислової власності як галузі інтелектуальної власності. На початковому етапі розвитку ремесел в державах середньовічної Європи влада наділяла окремих осіб привілеями на монопольне виробництво й продаж своїх товарів. Слово *privilegium*, як право, що ґрунтується на приватному законі або пільга походить від латинських слів *lex* і *privatus* („*lex privata*” в пер. з лат. – „приватний закон”) [94, с. 228]. Тому привілеєм називалося право, надане окремій особі, як виняток із загального закону.

Саме такі тимчасові привілеї оформлялися у вигляді спеціальних грамот – патентів. Слово „патент” є похідним від латинського „*patere*”, що

означає „бути доступним для огляду публікою”. Документ, що мав печатку на титульній стороні, називався відкрита грамота (*literae patentes*). Характерною ознакою цього документу було те, що його можна прочитати, не ушкодивши при цьому самої печатки [136, с. 36].

Наприклад, влада Англії у XII–XIV ст. надавала особливі привілеї особам, які створювали нові галузі промисловості, засновані на іноземних технологіях, що ставали формою дарування виключного права на використання та впровадження нової технології протягом строку, достатнього для повернення вкладених коштів. Таке виключне право давало творцю переваги в конкурентній боротьбі як компенсацію за забезпечення держави новою галуззю промисловості, а відтак і відповідне відрахування до державної скарбниці та захищало інтереси творця нової галузі.

Патенти про винятковий привілей спочатку видавалися у вигляді королівського рішення, які були свого роду офіційним проголошенням про подаровані права. За різними даними, які віднайшли своє віддзеркалення в науковій літературі перший патент був виданий у Флоренції в 1421 р. [128, с. 12]. Однак англійські дослідники посилаються на те, що перший факт видачі патенту зафіксовано у 1331 р., коли його одержав фламандський ткач, який побажав відкрити свою торгівлю в Англії [173, с. 7]. Більшість патентів, виданих у той час, служили скоріше засобами стимулювання торгівлі, ніж формою підтримки та правової охорони винаходів. Наслідком цього стали випадки зловживання торгівцями наданими їм патентними монополіями. Водночас королівська влада використовувала своє право на видачу патентів як спосіб збільшення доходів королівської скарбниці. Наслідком такої державної політики у сфері винахідництва стали випадки надання патентної охорони повсякденним товарам, що не відрізнялися новизною й винахідництвом.

Як вже було зазначено перший патент на винахід виданий у Флоренції у 1421 р., а перший патентний закон був прийнятий в республіці Венеція у

1474 р. Проте патентні монополії збагачуючи фаворитів влади стримували розвиток економіки.

Так наприклад, Галілео Галілей у 1612 р. одержав охоронну грамоту на спосіб транспортування вантажів руслом річки, який був результатом його логічних висновків стосовно переміщення „тіл, що перебувають у воді, та тих, що у ній рухаються”. Незважаючи на папську заборону (*intendictum*), яка була оприлюднена у 1638 р., він сформулював „принцип відносності Галілея” на прикладі „корабля, який знаходиться у стані покою або рівномірного і прямолінійного руху”, який, у вигляді друкованого видання опубліковано в протестантській Голландії [129, с. 17–18].

Згідно юридичних норм феодальних держав видача патентів була прерогативою королівської влади і розглядалася як милість або свого роду привілей. Для капіталістичних відносин, що народжувалися у той час таке гальмування економіки та розвитку науки і техніки стало перешкодою, наслідком чого стало прийняття англійським парламентом у 1623 р. „Статут про монополії”, який узаконив видачу патенту строком на 14 років та істотно обмежив владу короля [104, с. 18].

Статут про монополії ґрунтувався перший час на принципі, відповідно до якого патенти були доступні за загальним правилом першому винахіднику з метою заохочення винахідництва і виробництва. Після прийняття Статуту про монополії, питання, пов'язані з видачею патентів могли вирішуватися виключно згідно визначеної юридичної процедури. Патентна монополія на винахід стала єдиною формою монополії, що легально існувала в державі, а сам патент, як охоронний документ надавався виключно на будь-який новий спосіб виробництва.

Конгрес США відповідно Конституції США 1787 р. було уповноважено надавати авторам і винахідникам на обмежений період часу виключне право на їхні здобутки й відкриття з метою заохочення прогресу науки, техніки і корисних мистецтв.

Перші патентні закони у багатьох країнах світу стали з'являтися вже починаючи з XVII ст.: в Англії – у 1623 р., в США – у 1790 р., у Франції – у 1791 р., в Бразилії – у 1809 р., в Росії – у 1812 р., в Італії – у 1864 р., в Німеччині – у 1877 г., в Швеції – у 1884 р. Країни, які пізніше стали на шлях капіталістичного розвитку прийняли патентні закони дещо пізніше.

У патентному законі Франції 1971 р. вперше було закріплено право власності на винахід за його творцем. Це означало, що кожна нова ідея, реалізація або розробка якої корисні для суспільства, належить насамперед особі, що запропонувала її. Водночас, якщо промисловий винахід не буде розцінюватися як власність його творця, це слід розцінювати як порушення основний прав і свобод людини.

На території Росії до 1917 р. охоронний документ на винахід називався привілеєм який вважався приватноправовою монополією та був запозичений з феодальних грамот. Видача привілею на винаходи почалася у першій половині XVIII ст. Так, в 1748 р. купцям Т. Волоскову та І. Дідову було видано привілей для налагодження фабричного виробництва фарб. У 1752 р. М. В. Ломоносову був виданий привілей, згідно якого йому було надано дозвіл для налагодження фабричного виробництва різнокольорового скла, строком на 30 років [79, с. 7].

Першим у Росії законом, що охороняв права винахідників став Маніфест імператора Олександр I „Про привілеї на різні винаходи й відкриття в мистецтвах і ремеслах” від 17 червня 1812 р., який визначав суть привілеїв на винаходи, порядок їхньої видачі, порядок та терміни дії, підстави припинення, можливість судового розгляду. Привілей був свідоцтвом, що засвідчує факт пред'явлення винаходу уряду як власності пред'явника. Водночас особа, яка одержала привілей, мала виключне право використовувати винахід на свій розсуд: „вводить, употреблять и продавать другим как сие изобретение, так и передавать самую привилегию, преследовать судом всякую подделку и искать удовлетворения от

понесенных от того убытков”. За своїм змістом привілеї, які надавалися в Росії до 1919 р. вже виконували охоронну функцію прав торця нового та неочевидного об’єкту [165, с. 80].

У своїй доповідній записці імператорові Олександрові I міністр М. Сперанский досить вдало описав суть патентної системи, відповідно до якої: „Всякое изобретение есть собственность изобретателя, – говорит автор записки. – К удостоверению этой собственности есть два только способа: 1) тайна и 2) покровительство Правительства. Часто первый способ бывает недостаточен, а потому прибегают ко второму. Отсюда возникли привилегии”. “Главные пользы привилегий состоят в следующем: 1) (они) служат весьма важным поощрением; 2) они освобождают изобретателя от хранения тайны, всегда трудного... и 3) они удостоверяют общество, по истечении известного срока, к пользованию изобретением” [146].

Водночас часто створення винаходів та одержання патентів можуть докорінно змінити структуру ринку деяких товарів та послуг. Так наприклад, у 1896 р. винахідник Сакіші Тойота одержав патент на новий варіант механічного верстата, що нагадував попередні машини, які використовувалися в Європі з XVIII ст. й через деякий час – також у Японії. Незважаючи на важливе технологічне вдосконалення, зроблене Тойотою, конкуренція на ринку виявилася такою сильною, що цей винахід навряд чи приніс би йому достатньо доходів, щоб продовжити бізнес із використанням цього механічного верстата. Двічі він намагався організувати власну справу, розпочавши з комерціалізації свого патенту, що стосувався механічного ткацького верстата, і двічі його бізнес зазнавав невдачі. Через 13 років після своєї першої спроби Сакіші вдалося винайти автоматичний верстат. Він запровадив в європейський автоматичний ткацький верстат деякі важливі зміни, що забезпечили йому перевагу над конкурентами. Був отриманий ряд патентів, котрі доповнювали і уточнювали даний винахід, й нарешті, у 1924 р., автоматичний ткацький верстат Тойоти типу G вийшов на ринок.

Кічіро Тойота, син Сакіші, уклав важливу угоду з компанією Platt Brothers, яка заплатила сину винахідника 100 000 фунтів стерлінгів (еквівалент 25 мільйонів доларів США у наш час) за виключне право виготовляти й продавати даний автоматичний ткацький верстат у будь-якій країні, окрім Японії, Китаю та США. Саме це і забезпечило можливість більшого уливання капіталу для подальших інвестицій у науково-дослідні роботи, а кошти, одержані в якості плати за використання права виготовляти і продавати верстати стали основою для організації автомобільної компанії [73, с. 81–82].

Після 1919 р. результати інтелектуальної діяльності перестали бути об'єктами ринкових відносин. Виключне право патентовласника було ліквідовано. Першим декретом радянського періоду в сфері винахідництва – Положенням про винаходи, прийнятим 30 червня 1919 р., вводилася система авторських свідоцтв. Свідоцтво було охоронним документом, що засвідчувало безстрокове право авторства винахідника. Виняткове ж право на використання винаходу по суті закріплювалося за державою.

Надалі радянське законодавство про винаходи переглядалося неодноразово, що вже було предметом розгляду у першому розділі дисертаційного дослідження. У цілому система охорони винаходів залишалася незмінної протягом всього періоду дії радянського законодавства: передбачалися дві можливі форми охорони, перевірна система експертиза заявок, дозвільний порядок патентування винаходів за кордоном, можливість примусового викупу патенту державою тощо.

Внаслідок зміни системи економічних, суспільних і управлінських відносин, які відбулися після розпаду СРСР, одним з основних завдань, яке виникло на шляху становлення та розбудови нашої держави стала необхідність відродження патентної форми охорони технічних досягнень, прийнятої в усьому світі, закріплення за винахідником особистих немайнових та майнових прав, врегулювання порядку введення винаходів в цивільний оборот. Принципові зміни нормативної бази правового

регулювання в досліджуваній галузі відбулися із прийняттям Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”.

Перш ніж приступити до дослідження змісту патенту на винахід, необхідно визначити, що саме розуміється під поняттям „патент на винахід”. На нашу думку, патент на винахід є охоронним документом, виданим відповідно до норм законодавства держави уповноваженим державним органом винахідникові або іншим особам відповідно до законодавства держави, в якій надається правова охорона винаходу, що засвідчує авторство, пріоритет і виключне право патентовласника на використання винаходу на власний розсуд протягом певного часу на території держави, на яку розповсюджує свою дію патент, який використовується патентовласником добросовісно, розумно та справедливо з метою недопущення зловживання патентними правами [165, с. 91].

Протягом декількох століть, починаючи із моменту першої видачі патенту, з’являлося багато концепцій та науково-обґрунтованих висновків, що по-різному пояснювали роль, призначення і зміст патенту на винахід. Разом з цим соціально-економічна сутність патенту та його значення для суспільства залишається незмінним протягом всього часу існування цього юридичного інструмента охорони прав винахідників. На сьогодні існує декілька концепцій, які визначають зміст патенту, як офіційного документу, виданого компетентним органом відповідної держави та який закріплює за його власником певні права та обов’язки.

Найбільший вплив на зміст сучасних патентно-правових основ (право першого заявника, вимога повноти розкриття сутності винаходу, пріоритет заявки тощо) має так звана договірна теорія патенту основну ідею якої у спрощеному вигляді можна виразити наступним [136, с. 39]: виключне право, що випливає з патенту, засноване на договорі між державою в особі компетентного органу державного управління (патентного відомства) й винахідником.

Виходячи з цього можна дійти висновку, що піддаючи публічному розкриттю сутність винаходу, винахідник одержує патент, який є своєрідною платою за його внесок до суспільного надбання та прискорення науково-технічного процесу. Разом з тим, з формально-юридичної точки зору дана теорія виявляється небездоганною. З одної сторони, ґрунтуючись на принципах свободи договору та вільного волевиявлення, держава може відмовитися від його укладення. З іншого сторони це неприпустимо, оскільки держава зобов'язана видати патент на будь-який винахід, що відповідає встановленим законом критеріям патентоздатності, тобто можна говорити про те, що патент є особливою формою договору, умови якого викладені не в самому патенті, а у нормативно-правових актах, що регулюють суспільні відносини у сфері правової охорони винаходів [74, с. 71].

Цілком очевидно, що проблема обґрунтування доцільності надання власнику патенту виключних прав на винахід безпосередньо пов'язана з питанням співвідношення приватних і публічних інтересів у цій галузі. Зі сторони винахідника такий інтерес проявляється через необхідність визнання його авторства та одержання відповідних фінансових компенсацій та заохочень. В основі суспільного інтересу перебуває не тільки інтерес держави щодо сприяння економічному зростанню та науково-технічному процесу й суспільній вигоді від створеного винаходу, але також бажання споживачів здобувати товари належної якості за розумною ціною. Оскільки власник патенту під час дії виключного права на виробництво якого-небудь продукту буде встановлювати на нього таку ціну, що перевищуватиме всі його виробничі й науково-дослідні витрати, досягнення вказаного виглядає досить проблематично. Таким чином для суспільства патент є дорогим інститутом правової охорони [100, с. 89]. А відтак дуже важливо, щоб вона поширювалася тільки на ті об'єкти, що дійсно зробили внеском до розвитку техніки.

Вказані концепції приватних прав власника патенту і публічних інтересів держави залишаються основою системи патентної охорони винаходів, яка закріплена в патентному законодавстві й знаходить підтримку в доктрині. Тобто видача патенту в обмін на внесок до науково-технічного розвитку держави розглядається як спосіб примирення цих двох конкуруючих позицій. Тому найбільш адекватне пояснення надання патентних прав бачиться у встановленні поєднання й збалансованості публічних і приватних інтересів [174, с. 20].

Разом з тим, наприклад, у США, особисті права автора довгий час не визнавалися і дотепер також не вважаються належними винахідникові. І хоча патентні права формуються на основі балансу економічної та моральної вигоди винахідника і суспільства, центр ваги зміщається все-таки у бік ринкових та соціальних інтересів держави [172].

Свого часу починаючи з кінця XIX ст., після прийняття першого антимонопольного закону в США виник конфлікт між патентним і антимонопольним законодавством. По своїй природі патент являє собою законний дозвіл на свідоме обмеження конкуренції, іншими словами патент є інструментом встановлення монопольного положення на ринку, що виключає конкуренцію у виробництві й введенні запатентованих об'єктів у цивільний оборот. Водночас антимонопольне законодавство покликане запобігати діям, спрямованим на виключення або істотне обмеження конкуренції. Практика своєю чергою пішла шляхом прийняття компромісних рішень, суть яких зводиться, що оскільки суспільство, яке живе в умовах ринкових відносин не може обійтися без ряду легальних монополій, до яких слід віднести і патентну, остання стає платою за науково-технічний прогрес та підвищення якості життя суспільства.

Одним з основних виправдовуючих патентну монополію факторів є те, що її встановлення стимулює винахідницьку діяльність, використання нововведень у виробництві, розширює коло проблемних питань суспільства,

які до створення винаходу були невирішеними. А оскільки інновація поєднана з набагато більшими витратами в процесі творчості й наукових досліджень, чим при її відтворенні, така монополія необхідна для розвитку ринку, а також компенсації творчих зусиль та фінансових витрат винахідника. У процесі своєї еволюції патентна монополія стала законодавчо обмежуватися шляхом закріплення різних виключень, у тому числі, наприклад, примусового відчуження прав на винахід, встановлення умов дострокового припинення дії патенту тощо. З огляду на вказане неприпустимої представляється абсолютна монополія патенту на винахід, оскільки в цьому випадку порушується баланс суспільних і приватних інтересів.

В буквальному значенні монополія означає виключне право продажу. Суспільством вона сприймається у негативному значенні через можливі несприятливі для суспільства економічні наслідки. Таке відношення до монополії викликано діяльністю інших монополій, відмінних від патентної і пояснюється тим, що суспільство здебільшого є активним учасником відносин з монополістами на ринку товарів та послуг, оскільки саме в цій сфері ключові позиції монополізовані, при тому, що для суспільства бажаним є наявність на ринку конкуренції, яка надає споживачеві право доступу до товарів та послуг за розумною ціною. Таким чином патенти надають право на монопольне використання тих об'єктів, що не було відомі до дня опублікування опису патенту, а отже патентна монополія не має таких ознак, які притаманні монополії у загальноприйнятому значенні [136, с. 40].

Запропонований підхід розуміння суті патентної монополії є досить вдалим. Адже, як вже зазначалося, у суспільстві сформувалося стійко негативне відношення до монополій будь-якого роду.

Майнові права на результати інтелектуальної діяльності людини, підтверджуються патентом, дія якого поширюється на територію всієї країни

в певному обсязі протягом встановленого строку та мають характер легальної монополії [43, с. 47].

Слід пам'ятати, що патенту, як охоронний документ, діє в межах тільки території держави, що його видала, у тому ж випадку коли патент у відповідній країні не одержано, конкуренти можуть безперешкодно промислово й комерційно використовувати чужий винахід, в тому числі шляхом копіювання технології [133, с. 450].

Деякі науковці окремо виділяють монополію власників виключних прав [108, с. 81] від інших монополій, зокрема, від монополій, діяльність яких врегульована антимонопольним законодавством. Загальним для даних типів монополій є той факт, що вони захищені від конкуренції на законних підставах.

Правильним вбачається висновок, що права патентовласника обмежені територією тієї держави, патентне відомство якого його видало і носять абсолютний, винятковий і терміновий характер [141, с. 512–513].

У суб'єктивному значенні патентне право являє собою особисте немайнове або майнове право конкретного суб'єкта, пов'язане з певним винаходом [61, с. 8].

Виключне право на винахід може бути порушено необмеженим колом осіб, оскільки виключне право належить до абсолютних прав. Водночас це не виключає можливість визнання порушником виключних прав самим винахідником, як суб'єктом права на винахід [163, с. 97].

Слід погодитися з вказаною позицією, оскільки винахідник першим втілює творчий задум і при його відсутності не було б самого об'єкта промислової власності. Однак у випадку, якщо винахідник не стає патентовласником, він втрачає право на використання об'єкта, а у випадку такого використання сам стає порушником патенту, виданого іншій особі, яка скористалася своїм правом на одержання патенту.

Водночас окремої уваги заслуговує розгляд питання про зловживання патентними правами. Відповідно до патентних і антимонопольних законів, а

також спеціальних нормативних актах забороняється включення в ліцензійні договори умов, які призведуть до обмеження конкуренції. Законодавство іноземних держав містить багато прикладів законодавчого врегулювання обмежувальних умов ліцензійних договорів.

Закон ФРН проти обмеження конкуренції 1990 р. містить заборону зловживання патентними правами. Основна ідея полягає в тому, що якщо на ліцензіата покладаються обмеження в діловому обороті, які виходять за межі змісту права на охорону, такі договори про придбання або використання патентів є недійсними. Водночас у випадку обмеження виду, кількості, території або часу здійснення права на винахід такі дії не виходять за межі його змісту, а відтак і не є протиправними.

У 1968 р. Суд Європейського Союзу в своєму рішенні у справі № 24/67 визнав, що положення антимонопольного законодавства Співтовариства застосовуються не до прав на промислову власність, а до здійснення прав на неї. Вказане рішення стало основоположним у справах про монопольну практику в галузі врегулювання патентних правовідносин [40, с. 15].

Надання монопольних прав на об'єкти промислової власності в державах – членах Європейського Союзу залишається беззастережним, під заборону підпадає лише така діяльність, яка порушує антимонопольне законодавство.

Таким чином, про зловживання патентними правами можна говорити у тому випадку, коли наявні наступні елементи у їх сукупності: 1) суб'єкт, який є власником патенту та відповідно носієм майнових прав; 2) об'єкт, яким є права, свободи та інтереси інших осіб, суспільства та держави; 3) суб'єктивна сторона, яка характеризується умислом власника патенту; 4) об'єктивна сторона, яка проявляється у діях, які завдають реальної шкоди (або можуть завдати таку шкоду) [87, с. 492–493].

Своєю чергою зловживання патентними правами зазвичай призводить до патентних війн, які супроводжуються напрацьованою патентною

тактикою, яка містить зловживання інтелектуальними права і до якої можна віднести: 1) дії направлені на захист патентних прав, створення реклами, зростання цін на акції, викликання інтересу до товару тощо; 2) дії направлені на захист патентних прав, метою яких є створення атмосфери нестабільності та страху у користувачів продукції конкурента, особливо з числа молодих компаній. Це так звана тактика FUD (Fear, Uncertainty, Doubt – Страх, Невизначеність, Сумнів); 3) за допомогою судових процесів патентовласник намагається з'ясувати потенційні можливості покупця та з'ясувати можливу ціну, з метою залучення в подальшому другого покупця; 4) в США багато малих, середніх компаній та компаній з незадовільним станом справ провокують судові процеси з транснаціональними корпораціями про порушення патентних прав з метою якщо не одержати плату за патент, то бути купленими такими корпораціями [102, с. 11].

В Законі України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” у ст. 30 передбачені випадки, коли права на винахід підлягають примусовому відчуженню. Правовою основою заборони різних видів зловживань у цій сфері є ст. 9 Закону України „Про захист економічної конкуренції” [54], відповідно до якої положення стосовно узгоджених дій на постачання і використання товарів не застосовуються до угод про передачу прав інтелектуальної власності або про використання об'єкта права інтелектуальної власності в тій частині, в якій вони обмежують у здійсненні господарської діяльності сторону угоди, якій передається право, якщо ці обмеження не виходять за межі законних прав суб'єкта права інтелектуальної власності. При цьому вважається, що не виходять за межі вказаних прав, обмеження стосовно обсягу прав, які передаються, строку та території дії дозволу на використання об'єкта права інтелектуальної власності, а також виду діяльності, сфери використання, мінімального обсягу виробництва.

Дане положення дозволяє припиняти не тільки дії самих правовласників, які можуть привести до обмеження конкуренції, але також і

неправомірні дії третіх осіб, що порушують виключні права на об'єкти інтелектуальної власності. Разом з тим, така форма зловживання монополією, надаваної патентом, як включення в ліцензійний договір обмежувальних умов, ще не одержала детальної регламентації в Законі України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”.

Питання патентної монополії викликає жваву дискусію серед науковців і якщо у XIX–XX ст. виникла колізія патентного й антимонопольного законодавства, то до кінця XX ст. така монополія вступила в протиріччя із принципом вільного руху товарів і послуг, який підтримується всіма розвиненими країнами світу. Наприклад Суд Європейського Союзу у своїй практиці створив робочий інструмент для стимулювання інтеграційних процесів у цій галузі, розробивши доктрину вичерпання патентних прав. Водночас цілям Європейського Союзу по створенню єдиного ринку Співтовариства суперечить національне патентне законодавство його членів. Без огляду на те, що саме в судових рішеннях США й Німеччини спочатку були сформульовані основні критерії вичерпання патентних прав, Європейський суд піддав більш детальному аналізу питання вичерпання патентних прав. Відповідно до висновків Європейського суду власник прав на продукти інтелектуальної власності не може використовувати національне законодавство про інтелектуальну власність, щоб перешкодити експорту або імпорту цих продуктів і тим самим не тільки обмежити сферу дії принципу вільного руху товарів і послуг, але й конкуренцію в Співтоваристві [1, с. 83].

У зв'язку з зазначеним актуальним є вирішення питання про застосування до суспільних правовідносин принципу вичерпання прав, який означає, що продаж запатентованого продукту власником патенту або за його згоди вичерпує права, і продукт надходить далі у вільний оборот. В законодавчих та інших актах, а також у міжнародних угодах Співтовариства зараз активно використовується поняття „вичерпання прав інтелектуальної власності”.

Розглядаючи питання про використання принципу вичерпання патентних прав, представляється необхідним звернутися до досвіду права Європейського Союзу та інших держав, які набули значного досвіду при вирішенні питання про вичерпання патентних прав. Виключне право, що випливає з патенту на основі національного законодавства, містить у собі право запобігати в певних випадках імпорту товарів, у тому числі й з інших країн-членів Співтовариства. Відповідно до ст. 36 Договору про створення Європейського Союзу національне законодавство з охорони промислової власності застосовується доти, поки воно не використовується з метою дискримінації інших товаровиробників або обмеження торгівлі між країнами Європейського союзу. Практика Європейського суду детально регламентує питання про наявність або відсутність у діях патентовласників ознак дискримінації.

Принцип національного вичерпання прав, тобто в межах однієї країни, має сильні обмеження, оскільки в ньому поєднуються монополія на використання, продаж і паралельний імпорт товарів в межах юрисдикції, що забезпечує охорону прав власника патенту. Зловживаючи патентними правами шляхом перешкоджання вільному переміщенню товарів заінтересовані особи можуть використовувати їх для поділу ринків товарів та послуг.

Принцип міжнародного вичерпання прав стосовно товарів, введених в оборот власником патенту або з його згоди у будь-якій країні світу безпосередньо узгоджується з можливістю паралельного імпорту. У цьому випадку продукція, законним шляхом експортована із країни власника патентних прав, може потім імпортуватися й продаватися на внутрішньому ринку, і таке використання винаходу не вважатиметься порушенням прав власника патенту.

Відповідно до ст. 20 Закону Угорської республіки „Про захист винаходів патентами” 1995 р., виключне право використання, захищене

патентом, не поширюється на подальші дії із продуктом, розповсюдженим в Угорщині патентовласником або з його згоди [63, с. 73]. Тобто мова йде про територіальний принцип вичерпання прав.

Згідно ст. L.613-6 Кодексу інтелектуальної власності Франції 1992 р. права, надавані патентом не поширюються на дії, що стосуються продукту, що підпадає під охорону цим патентом, який зроблено на території Франції після того, як такий продукт був введений у торговельний оборот патентовласником або на підставі даної ним згоди [78]. Вказані положення свідчать про національне вичерпання прав.

Відповідно до принципу регіонального вичерпання патентних прав, яке одержало переважне значення у межах Європейського Союзу, патентовласник не може використовувати засоби, що надані національним патентним законодавством, для запобігання імпорту в будь-яку іншу країну-учасника Співтовариства товарів, введених у цивільний оборот на території ЄС самим власником патенту або з його згоди. Суд Європейського Союзу своєю чергою також визнав результати застосування принципу національного вичерпання прав таким, що суперечить ідеї спільного ринку.

Питання, пов'язані з вичерпанням патентних прав, законодавство й практика інших держав врегульовують по різному. Наприклад в Японії довгий час заборонявся паралельний імпорт запатентованих товарів. Разом з цим судова практика докорінно змінила такий підхід вирішення зазначеного питання. Так у 1995 р. Токійським Верховним судом було прийнято рішення в справі № 3272 [175, с. 17]. Суть спору зводилася до того, що німецька компанія BBS мала патент на колісні диски в Німеччині та у Японії. Колісні диски були зроблені й продані компанією BBS покупцям – Jap Auto Products KK та Lastmex Japan KK. Після цього покупці імпортували ці колеса в Японію й продали їх на японському ринку без дозволу компанії BBS. Вважаючи, що такими діями вказаних осіб порушено їх патентні права, німецька компанія пред'явила позов про порушення своїх патентних прав.

Суд першої інстанції визнав обидві компанії винними в порушенні патентних прав BBS, однак Токійський Верховний суд виніс інше рішення, застосувавши принцип міжнародного вичерпання патентних прав.

Суд, аргументуючи прийняте ним рішення виходив з того, що патентовласник пропонуючи товар до продажу, може використовувати свої патентні права для встановлення надбавки до ціни продажу як компенсація за розкриття свого винаходу. Скориставшись один раз своїми правами, патентовласник таким чином одержав достатній захист, тобто оскільки патентовласник запропонував до продажу й продав запатентований товар, ціль патентних прав була досягнута. На думку суду, якщо патентні права не вичерпувалися б після первісного законного продажу й виключне право відновлювалося б щораз при наступному продажі запатентованого продукту, то така ситуація зашкодила б безпеці бізнесу й призвела б до обмеження поширення запатентованих товарів та гальмування розвитку промисловості [165, с. 89].

Щодо врегулювання даного питання законодавством України, то відповідно до ч. 3 ст. 31 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” не визнається порушенням прав, що впливають з патенту, введення в господарський обіг виготовленого із застосуванням запатентованого винаходу продукту будь-якою особою, яка придбала його без порушення прав власника. При цьому продукт, виготовлений із застосуванням запатентованого винаходу, вважається придбаним без порушення прав власника патенту, якщо цей продукт був виготовлений і/або після виготовлення введений в обіг власником патенту чи іншою особою за його спеціальним дозволом (ліцензією).

Висновки до розділу 2

Опрацювавши питання особливостей правової охорони винаходів за цивільним законодавством, можна зробити наступні висновки.

У випадку, коли наслідком виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт є створення винаходу, то відповідно законодавець повинен передбачити право юридичної особи, за замовленням якої створено винахід, на одержання патенту на такий винахід, в зв'язку з чим в роботі запропоновано Закон України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” доповнити нормою, відповідно до якої право на одержання патенту на винахід має особа (юридична або фізична), за замовленням якої внаслідок науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт було створено винахід.

До суб'єктів права інтелектуальної власності на винахід належать перш за все їх творці – винахідники (співавтори). Творцями при цьому можуть бути як громадяни України або іноземні громадяни, якщо вони мають постійне місце проживання в Україні. Це первинні суб'єкти права інтелектуальної власності на винахід. Вони в свою чергу можуть передати своє право інтелектуальної власності на винахід іншим особам за договором. Майнові права за законом виникають у роботодавця, з яким винахідник перебуває у трудових відносинах або інших осіб, які набули відповідних прав на винахід за договором. Суб'єктами права інтелектуальної власності на винаходи стають спадкоємці винахідника за заповітом або за законом, якщо заповіт відсутній.

Вбачається доцільним внести до цивільного законодавства норму, відповідно до якої патент на винахід набирає чинності з моменту його фактичної видачі, а не з моменту подання заявки до Установи або з моменту публікації відомостей про його видачу, тобто тієї дати, від якої патентовласник може реалізувати свої суб'єктивні права на винахід, оскільки

без патенту, який засвідчує права патентовласника, будь-які суб'єктивні права на винахід реалізувати неможливо.

Також запропоновано з метою уникнення непорозумінь на практиці доповнити Цивільний кодекс України нормою, відповідно до якої особисті немайнові права інтелектуальної власності на винахід виникають з дати визнання технічного рішення винаходом.

Крім цього, на нашу думку, представляється доцільним доповнити Закон України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” нормою, згідно якої автору винаходу надано право на приховування свого авторства та імені, а також попередження офіційних органів про утримання від розголошення даних про винахідника.

Вкрай важливим є законодавче закріплення понять, які використовуються в теорії еквівалентів, що сприяло б повнішій охороні прав винахідників і патентовласників як на стадії розгляду заявочних матеріалів, так і на стадії використання об'єкту винаходу.

Досліджено питання патентної монополії, як легальної (дозволеної монополії), встановлено ознаки, за допомогою яких можна виявити зловживання патентними правами патентовласниками. Розкрито поняття „вичерпання прав інтелектуальної власності” та досліджено його зміст.

Р О З Д І Л 3

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СЛУЖБОВИХ ВИНАХОДІВ

3.1. Правова охорона службових винаходів за законодавством України

В сучасному цивілізованому світі важко переоцінити значення винаходів, створених у зв'язку з виконанням службових обов'язків. В даний час чимало винаходів створюються у світі саме найманими працівниками. Цей факт легко пояснити, враховуючи, що підприємства, спеціалізовані науково-дослідні та інші установи мають розвинену матеріально-технічну й економічну базу, необхідну для творення у сфері технологій. Так, згідно статистичних даних, найбільша кількість винаходів створюється в галузях медицини та ветеринарії, гігієни, органічної хімії, сільського господарства, лісництва, тваринництва, вимірювання та випробування, техніки електричного зв'язку, буріння ґрунту та гірських порід тощо. Отже, винаходи створюються саме в тих галузях господарства, які потребують потужної науково-інформаційної та технологічної бази для створення винаходів.

Таким чином саме наявність технічної бази та досвіду підприємства дає можливість створювати винаходи в тих галузях, які потребують промислового випробовування.

Якщо раніше винахідництвом займалися в основному самостійні винахідники, то науково-технічна революція привела до значних змін в самому процесі організації творчої праці, результатом якого є винахід. На сьогодні переважна більшість винаходів створюється найманими працівниками на базі підприємств, організацій, науково-дослідних центрів, лабораторій тощо [71, с. 14].

Практична потреба у врегулюванні відносин між роботодавцем і винахідником викликана тим, що в процесі створення службових винаходів

склалася ситуація, коли підприємства, забезпечуючи фінансові, матеріальні та інформаційні передумови для створення винаходів, стали претендувати на результат винахідницької творчості своїх працівників. Саме вказаними чинниками і зумовлена поява інституту службового винаходу [157, с. 48].

Немає сумнівів щодо актуальності дослідження питань службових винаходів враховуючи вирішальний вплив службового винахідництва на науково-технічний прогрес.

У Радянському Союзі законодавство в галузі винахідництва змінювалося в напрямку партійної й державної науково-технічної соціальної політики, яке супроводжувалося в різні періоди застосуванням неоднакових підходів при врегулюванні відносин із приводу створення та впровадження службових винаходів.

Необхідність технічного вирішення поставленої задачі впливала із запланованої діяльності організації, яка була нею визначена або пов'язана з нею, наслідком якої і було визнання винаходу службовим. Окрім цього навіть за умов, коли завдання, яке вирішувалося за допомогою винаходу не було включено в план розробки з ініціативи винахідника або підприємства, або це завдання з'явилося в процесі реалізації плану на практиці, винахід все одно набував статусу службового. Практично службовими визнавалися винаходи, створені в процесі виконання планів науково-дослідних, дослідно-конструкторських, технологічних або проектних робіт працівниками таких організацій [114, с. 254].

За таких умов всі виключні права на використання винаходів, створених на території Радянського Союзу повністю належали державі. Наслідком цього стала монополізація державною всіх результатів науково-технічної творчості винахідників. Це своєю чергою призвело до використання чужих винаходів в галузі народного господарства без відповідного дозволу та без застосування будь-яких санкцій за таке використання.

Слід відзначити, що таке явище виправдовувалося твердженням про обмін передовим досвідом в єдиній системі радянської науки і техніки, суть якого зводилася до того, що будь-яке радянське підприємство могло за певних умов безоплатно використовувати готове чуже технічне рішення, уникаючи ризику, пов'язаного з розробкою, випробуванням, освоєнням та використанням нового об'єкту.

Внаслідок такої безвідповідальної політики держави у винахідників, які працювали у наукомістких галузях формувалася стійка недовіра до держави, що своєю чергою заважало створенню необхідних умов для взаємодопомоги й співробітництва, необхідних для прискорення науково-технічного прогресу. Окрім цього багато винахідників не вірили в те, що одержать гідну винагороду (моральну або фінансову) за свої досягнення внаслідок чого знижувалася винахідництва активність таких працівників. Адже часто в пошані був так званий передовик, який безпосереднього відношення до створеного винаходу не мав, але на основі „обміну передовим досвідом” міг безоплатно користуватися чужим надбанням. Така політика, сформована в радянські часи, призвела спочатку до уповільнення розвитку науково-технічного прогресу, а потім і до гострої кризи відносин у сфері винахідництва [105, с. 57].

Однак, як вже було вказано в даному дисертаційному дослідженні, невірно оцінювати вплив інституту авторського свідоцтва на активність винахідників як однозначно негативне явище. Не можна забувати, що заявку на авторське свідоцтво можна було подати безкоштовно. Це істотно стимулювало активність авторів, які мали можливість через захист авторським свідоцтвом і наступною публікацією реалізувати своє право бути визнаним творцем винаходу. Крім того, заявка на видачу авторського свідоцтва на винахід, створений у зв'язку з виконанням службового завдання, хоча й подавалася підприємством, але оформлятися повинна була обов'язково за участю автора. Право на подачу заявки не могло бути

передане третім особам, що гарантувало автору винаходу право бути також і автором опису заявки.

Розпад Радянського Союзу та перехід України від соціалістичного планового господарювання до ринкових відносин призвели до необхідності створення нового механізму цивільно-правового регулювання правовідносин, які виникали внаслідок створення винаходів у зв'язку із виконанням службових обов'язків або внаслідок виконання доручення роботодавця.

Слід відзначити, що протягом усього періоду розробки, обговорення проектів і прийняття Закону “Про винаходи в СРСР” 1991 р., а також законів про охорону винаходів, в країнах колишнього СРСР, існували два принципово протилежні підходи до вирішення питання про патентовласника відносно службових винаходів. Відповідно до першого підходу первинне право на винахід належить працівникові, який створив винахід виконуючі свої службові обов'язки. Другий підхід передбачав закріплення первинного права за роботодавцем [22, с. 47–55].

Саме на Закон України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” покладалися великі надії, як на спеціальний нормативно-правовий акт, який регулюватиме не тільки питання винахідництва в цілому, а й правовідносини у сфері створення службових винаходів. Дійсно, законодавець почав встановив особливий правовий режим для окремої категорії винаходів за критерієм особливості їх створення.

Так, ч. 1 ст. 9 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” встановлено, що право на одержання патенту на службовий винахід має роботодавець винахідника. Таким чином законодавцем було обрано шлях, за який право на результат інтелектуальної, творчої діяльності винахідника належить не йому, як первинному суб'єкту права інтелектуальної власності на винахід, а роботодавцеві, де або у якого працює винахідник. Серед спеціалістів з питань інтелектуальної власності існує думка, відповідно до якої право на одержання патенту на винахід, створений

працівником у зв'язку з виконанням ним своїх службових обов'язків або внаслідок виконання службового завдання, належить роботодавцеві в результаті правонаступництва, оскільки правонаступництво виникає із сутності службових відносин.

В остаточному підсумку в українському законі патентовласниками у відношенні службових винаходів є роботодавці, тобто інститут службових винаходів на сьогодні ґрунтується на праві роботодавця використовувати й розпоряджатися службовим винаходом.

В своєму становленні й розвитку права людини нероздільні із правовою державою та становлять найвищу цінність. В зв'язку з цим на думку деяких науковців, необхідно відстоювати та охороняти перш за все права винахідника, як первинного суб'єкта створення інтелектуально місткого продукту [103, с. 24].

Відповідно до ч. 3 ст. 9 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” роботодавець повинен протягом чотирьох місяців від дати одержання від винахідника повідомлення подати до Установи заявку на одержання патенту чи передати право на його одержання іншій особі або прийняти рішення про збереження службового винаходу (корисної моделі) як конфіденційної інформації. У цей же строк роботодавець повинен укласти з винахідником письмовий договір щодо розміру та умови виплати йому (його правонаступнику) винагороди відповідно до економічної цінності винаходу і/або іншої вигоди, яка може бути одержана роботодавцем.

І тільки якщо роботодавець не виконає зазначених у ч. 3 цієї статті вимог у встановлений строк, то право на одержання патенту на службовий винахід переходить до винахідника або його правонаступника. У цьому випадку за роботодавцем залишається переважне право на придбання ліцензії.

В українському законодавстві зроблена спроба здійснити не тільки охорону інтересів творця охоронюваного нововведення, але й значною

мірою – охорону економічних інтересів роботодавця, що вкладає кошти у розробку й використання нових технологій.

Закон встановив, що службовий винахід, це винахід, створений працівником:

- у зв'язку з виконанням службових обов'язків чи дорученням роботодавця за умови, що трудовим договором (контрактом) не передбачене інше;

- з використанням досвіду, виробничих знань, секретів виробництва і обладнання роботодавця.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт. У випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати юридичній або фізичній особі, де або у якої працює працівник.

Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якої він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором, відповідно до ст. 429 Цивільного кодексу України.

Щодо винагороди винахідника в законі чітко встановлено, що автор має право на винагороду, відповідно економічній цінності або іншій вигоді, що отримана роботодавцем або могла б бути ним отримана при належному використанні винаходу, у випадках одержання роботодавцем патенту, передачі роботодавцем права на одержання патенту іншій особі, прийняття роботодавцем рішення збереження службового винаходу як комерційної таємниці або неотримання патенту за поданою роботодавцем заявкою із причин, що залежать від роботодавця.

Якщо роботодавець протягом чотирьох місяців з дати повідомлення його автором про створений винахід не подасть заявку до Установи, не переуступить право на подачу заявки іншій особі й не повідомить автора про збереження відповідного службового винаходу як конфіденційної інформації, то автор має право подати заявку й одержати патент на своє ім'я.

Знову варто звернути увагу на те, що прямо на роботодавця законом не покладається обов'язок повідомляти працівника про подачу ним заявки до Установи й про переуступку права на подачу заявки іншій особі. На практиці це тільки ускладнює реалізацію прав і законних інтересів винахідників. Таким чином, якщо роботодавець не виявить зацікавленості в закріпленні прав на службовий винахід, автор може сам подати заявку й одержати патент на своє ім'я, при тому, що за роботодавцем залишається переважне право на придбання ліцензії.

Повертаючись до питання винагороди працівника внаслідок створення ним службового винаходу слід відзначити, що Закон України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” за основу приймає визначення розміру такої винагороди як еквіваленту вигоді роботодавця.

Водночас відсутність чіткої регламентації порядку визначення розміру винагороди винахідника може призвести до того, що умови, які роботодавцеві будуть запропоновані працівником відносно створеного ним винаходу будуть абсолютно не вигідними для роботодавця. В якості одного з варіантів вирішення вказаної проблематики можна запропонувати вирішення цього питання шляхом виплати працівникові винагороди у розмірі одного або декількох розмірів середньомісячної заробітної плати.

У випадку ускладнення або неможливості досягнути згоди відносно розміру винагороди працівника, рекомендується частку прибутку визначати експертним шляхом [112, с. 162].

Варто відзначити, що законодавство європейських держав достатньо повно нормативно врегулювало питання матеріального стимулювання

творців службових винаходів. Наприклад, відповідно зі ст. 41 Закону про патенти Великобританії [50] компенсація службовцеві відносно патенту на винахід повинна забезпечувати йому справедливу частку доходу, отриманого роботодавцем, або яку він одержить від передачі, переуступки або видачі особі, пов'язаній з роботодавцем, майна або будь-якого права на винахід.

Подальший аналіз покликаний детально розглянути нормативну базу правового регулювання службових винаходів в Україні.

3.2. Особливості застосування правових норм в процесі створення службового винаходу

Попри велике значення службових винаходів, все ж у сучасній цивілістиці приділяється ще неналежна увага регулюванню правовідносин між роботодавцем і працівником, що, своєю чергою, призводить до правових колізій і порушень прав винахідника, як особи, котра використовуючи свої творчі здібності та інтелект, створює соціально та економічно важливі об'єкти у формі винаходів.

Цивільний кодекс України, як основний акт цивільного законодавства України, приділив незначну увагу службовим винаходам, встановивши лише у ст. 429, що особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт. У випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати юридичній або фізичній особі, де або у якої працює працівник.

Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якої він працює, спільно, якщо інше не встановлене договором.

Особливості здійснення майнових прав інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, можуть бути встановлені законом.

При цьому відповідно до ст. 1 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” службовий винахід – винахід, створений працівником:

- у зв'язку з виконанням службових обов'язків чи за дорученням роботодавця, за умови, що трудовим договором (контрактом) не передбачене інше;

- з використанням досвіду, виробничих знань, секретів виробництва та обладнання роботодавця.

Під службовими обов'язками розуміється зафіксовані в трудових договорах (контрактах), посадових інструкціях функціональні обов'язки працівника, що передбачають виконання робіт, які можуть привести до створення винаходу.

Видане працівникові у письмовій формі завдання, яке безпосередньо стосується специфіки діяльності підприємства або діяльності роботодавця може привести до створення винаходу вважається дорученням роботодавця.

Стаття 9 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, своєю чергою, встановила, що право на одержання патенту на службовий винахід має роботодавець винахідника.

Винахідник подає роботодавцю письмове повідомлення про створений ним службовий винахід з описом, що розкриває його суть достатньо ясно і повно.

Роботодавець повинен протягом чотирьох місяців від дати одержання від винахідника повідомлення подати до Установи заявку на одержання патенту чи передати право на його одержання іншій особі, або прийняти рішення про збереження службового винаходу як конфіденційної інформації. У цей же строк роботодавець повинен укласти з винахідником письмовий

договір щодо розміру та умови виплати йому винагороди відповідно до економічної цінності винаходу й іншої вигоди, яка може бути одержана роботодавцем. При цьому, якщо роботодавець не виконає зазначених вимог у встановлений строк, то право на одержання патенту на службовий винахід переходить до винахідника або його правонаступника. У цьому випадку за роботодавцем залишається переважне право на придбання ліцензії.

Окрім цього, строк збереження роботодавцем чи його правонаступником службового винаходу як конфіденційної інформації в разі його невикористання не повинен перевищувати чотирьох років. Інакше право на одержання патенту на службовий винахід переходить до винахідника чи його правонаступника.

Таким чином, законодавець по-різному підходить до прав, які належать роботодавцеві та працівникові за Цивільним кодексом України та Законом України „Про охорону прав на винаходи та корисні моделі”. Сам по собі цей факт потребує внесення змін до чинних нормативно-правових актів та взаємного узгодження.

В цьому дослідженні розглядається питання не тільки неузгодженості в порядку врегулювання цивільних правовідносин у сфері права інтелектуальної власності на винаходи, але також звертається увага на суть правовідносин, які виникають внаслідок створення службових винаходів.

Перше питання, яке потребує відповіді та відповідного врегулювання шляхом внесення доповнень до цивільного законодавства є порядок вирішення правовідносин щодо створення винаходу, якщо винахідником є керівник юридичної особи.

Відповідно до Закону України „Про професійні спілки, їхні права та гарантії діяльності” роботодавцем вважається власник підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, виду діяльності, галузевої належності або уповноважений ним орган (керівник) чи фізична особа, яка відповідно до законодавства використовує найману працю [57].

Працівником є фізична особа, яка працює на підставі трудового договору на підприємстві, в установі, організації чи у фізичної особи, яка використовує найману працю.

Відповідно до ч. 1 ст. 92 Цивільного кодексу України юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону.

За змістом ст. 43 Кодексу законів про працю України [77], керівником належить вважати особу, яка очолює підприємство, установу, організацію або відокремлений підрозділ (філію, представництво, відділення тощо). При цьому йдеться не про будь-який структурний підрозділ (цех, управління, службу, ферму тощо), а саме про відокремлений підрозділ, який утворюється у спеціально передбаченому порядку [122].

Оскільки керівник господарського товариства не може вчиняти правочини від імені юридичної особи у своїх інтересах, то, відповідно, слід визначити, з ким саме йому слід укладати договір про права на винахід.

Згідно ст. 23 Закону України „Про господарські товариства” [53] управління товариством здійснюють його органи, склад і порядок обрання (призначення) яких здійснюється відповідно до виду товариства.

Посадовими особами органів управління товариства визнаються голова та члени виконавчого органу, голова ревізійної комісії, а у товариствах, де створена наглядова рада товариства, — голова та члени наглядової ради товариства.

Виходячи з того, що трудові відносини виникають між керівником юридичної особи та власником підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, виду діяльності, галузевої належності, правовідносини щодо створення винаходу керівником юридичної особи, на думку автора, можна визначити в статуті юридичної особи, в якому слід передбачити, що питання про укладання договору щодо розміру винагороди та умов оплати інтелектуальної праці вирішується спеціально обраною

особою, яку власник підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, виду діяльності, галузевої належності уповноважує на укладення з керівником юридичної особи договір про виплату винагороди. Такою особою для господарського товариства, в якому створено наглядову раду, може бути, наприклад, голова наглядової ради товариства.

Окремої уваги заслуговує також питання визначення розміру винагороди та порядок її сплати винахіднику. Автор даної статті на практиці приймав участь у вирішенні конфлікту між господарським товариством і його працівниками, які свого часу одержали деклараційний патент на винахід на спосіб одержання продукту та скориставшись ст. 9 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, уклали з товариством договір про виплату винагороди за створений винахід. При цьому розмір такої винагороди, відповідно до умов договору, становив 20 % від доходу, який товариство одержить від продажу продукції, в якій використано ознаки винаходу.

Разом з цим вважаю безпідставним такий порядок встановлення розміру винагороди за створення винаходу, оскільки цінність винаходу полягає не в самому факті його створення, а в економічному ефекті винаходу або іншої вигоди, яка може бути одержана роботодавцем при використанні винаходу в усіх галузях технології порівняно з виробництвом речей без такого використання.

З метою уникнення різного роду колізій при встановленні розміру винагороди за створення винаходу слід перш за все чітко визначити, що саме розуміється під економічною цінністю винаходу та іншою вигодою, яка може бути одержана роботодавцем, і встановити порядок її визначення.

При визначенні економічної цінності від запровадження винаходу у виробництві слід виходити із собівартості речі, створеної без застосування винаходу, та собівартості речі, створеної з використанням винаходу. Різниця між цими двома показниками і є економічною цінністю, яка одержується

внаслідок використання винаходу. Вказане можна відобразити у вигляді запропонованої формули: *собівартість речі до використання винаходу – собівартість речі після використання винаходу = економічна цінність або вигода, яка може бути одержана роботодавцем від використання винаходу у виробництві.*

Щоправда, застосовувати дану формулу можна лише до речей подібного роду, але вартість виробництва яких залежно від використання винаходу або без такого, є різною.

Оскільки в основу вказаного методу покладено метод економії, справедливо було б назвати його „методом економії”.

В ситуації, коли застосувати метод економії неможливо, оскільки винахід, який створено працівником, є новою річчю, і його виробництво не пов’язане з аналогічними речами, винахідник може розраховувати на одержання винагороди залежно від прибутку, який роботодавець одержить від впровадження винаходу у виробництво.

При цьому слід зауважити, що прибутком в описаній ситуації слід вважати грошові кошти, які роботодавець одержує від використання винаходу у виробництві, зменшену на розмір витрат на саме виробництво (собівартість) та сплату податків і зборів (обов’язкових платежів).

Таким чином, вказаний метод можемо назвати „метод прибутку”.

Разом з цим окремої уваги заслуговують винаходи, при створенні яких не можна або дуже складно визначити економічну цінність винаходів, які не створять додаткового прибутку або економії при виробництві, наприклад винаходу, внаслідок застосування якого поліпшується якість речі, або навіть поліпшення якості внаслідок використання винаходу підвищує собівартість речі.

Вбачається, що в такому випадку не можу йти мова про економічну цінність або іншу вигоду від використання у виробництві винаходу.

Не завжди експертиза або маркетингові дослідження, які б дослідили питання наявності збільшення попиту на річ з новими якісними показниками, можуть відобразити дійсний економічний ефект від використання винаходу, хоча це також може бути одним із способів визначення економічного ефекту від використання винаходу.

Можна, скажімо, запропонувати спосіб визначення економічного ефекту від використання такого винаходу шляхом виплати працівникові винагороди у процентному відношенні відповідно до різниці прибутку, одержаного роботодавцем від продажу речі, створеної із застосуванням винаходу за звітний період (наприклад, рік) та прибутком, який роботодавець одержав від продажу речі, створеної без застосуванням винаходу за звітний період (наприклад, рік, який передував даті запровадження винаходу у виробництво).

Вважаємо, що в даній ситуації, коли визначити економічний ефект від використання винаходу у виробництві досить складно, роботодавцеві слід вирішувати дане питання спільно з працівником, враховуючи всі фактори, які впливають на визначення корисного ефекту, одержаного роботодавцем із застосуванням створеного винаходу. Наприклад, за такої ситуації сторони можуть дійти згоди стосовно фіксованої одноразової винагороди за створення такого винаходу.

За будь-яких умов, для надійного та гарантованого захисту прав винахідника — працівника бажаним вбачається укладання в порядку, передбаченому ст. 635 Цивільного кодексу України, попереднього договору, в якому визначаються умови створення винаходу та розмір і порядок виплати винагороди працівникові. За таких умов працівник, який виконує роботи, що можуть призвести до створення винаходу, матиме чітке розуміння порядку та розміру виплати винагороди, а також інше забезпечення, яке він одержить після створення винаходу та оформлення відповідно прав на нього.

Досить дискусійним в даний час є також питання спадкування права на одержання винагороди спадкоємцями автора службового винаходу. Зокрема існує думка про недопустимість спадкування права на винагороду за використання службового винаходу, оскільки право на одержання в такому випадку базується на його особистому правовому статусі найманого працівника, який перебуває у трудових відносинах із роботодавцем, на якого покладається обов'язок виплачувати винагороду своєму працівникові [134, с. 118–119].

Своєю чергою, існує думка, що роботодавець зобов'язаний виплачувати винагороду автору службового винаходу та його правонаступнику [134, с. 119].

Стаття 1218 Цивільного кодексу України встановила, що до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

Згідно ч. 2 ст. 608 Цивільного кодексу України зобов'язання припиняється смертю кредитора, якщо воно є нерозривно пов'язаним з особою кредитора.

Враховуючи те, що мова йде вже про створений винахід та за наявності цивільно-правового відносин, які знайшли своє відображення у договорі, укладеному між роботодавцем та працівником, про виплату останньому винагороди, вбачається, що право на одержання винагороди за створений винахід має переходити до спадкоємців у випадку смерті винахідника-працівника.

З огляду на це слід також відзначити, що, відповідно до ч. 3 ст. 9 Закону України „Про охорону прав на винаходи та корисні моделі”, роботодавець повинен протягом чотирьох місяців від дати одержання від винахідника повідомлення подати до Установи заявку на одержання патенту чи передати право на його одержання іншій особі або прийняти рішення про збереження службового винаходу як конфіденційної інформації. У цей же

строк роботодавець повинен укласти з винахідником письмовий договір щодо розміру та умови виплати йому (його правонаступнику) винагороди відповідно до економічної цінності винаходу й іншої вигоди, яка може бути одержана роботодавцем.

З указанного слідує, що працівник може розраховувати на винагороду в тому разі, якщо його винахід створює економічний ефект, і при цьому мова не йде про винахід, який створює корисних ефект від його використання. За таких умов, вважаю, що друге речення ч. 3 ст. 9 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” слід викласти в такій редакції: „У цей же строк роботодавець повинен укласти з винахідником письмовий договір щодо розміру та умови виплати йому (його правонаступнику) винагороди відповідно до економічної цінності винаходу або іншої вигоди, яка може бути одержана роботодавцем, або корисного ефекту, який може бути досягнутий роботодавцем внаслідок використання винаходу”.

Відповідно до ч. 2 ст. 429 Цивільного кодексу України майнові права інтелектуальної власності на об’єкт, створений у зв’язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об’єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якої він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором.

Цивільно-правова природа розподілу майнових прав інтелектуальної власності між роботодавцем і працівником проявляється у диспозитивному характері статті Цивільного кодексу України. Розподіл указаних прав на вимогу закону повинен вирішуватися сторонами на договірній основі. В основу правової природи права винахідника покладено презумпцію права авторства. Основою правової природи прав роботодавця як юридичної особи на об’єкт права інтелектуальної власності є договір. Винахідник передає свої суб’єктивні майнові права на винахід роботодавцю повністю або частково. Роботодавець при цьому є правонаступником винахідника, його права похідні від прав винахідника. Диспозитивний характер статті дозволяє

сторонам на власний розсуд розподілити майнові права інтелектуальної власності між собою шляхом укладання окремого цивільно-правового договору. У тому випадку, коли в договорі між роботодавцем та працівником не передбачений інший розподіл майнових прав на винахід, вони мають однакові права як на одержання охоронного документа, так і на використання такого об'єкта [127, с. 67].

Слід зауважити, що надання цивільним законодавством рівних прав на винахід не означає рівних можливостей щодо його використання: так будь-яке підприємство, на потужностях якого було створено винахід, який відповідно має відношення до галузевої належності такого підприємства має значно більше можливостей застосовувати його у промисловому виробництві, аніж винахідник, обмежений у використанні винаходу відсутністю промислових потужностей.

Визначивши право спільної власності працівника та роботодавця на винахід, законодавець тим самим створив ситуацію, коли питання розпорядження майновими правами на винахід може призвести до конфлікту між вказаними особами.

В даній ситуації роботодавець та працівник, як співвласники майна, що є у спільній власності, володіють і користуються ним спільно, звідси, якщо між ними не буде встановлено інше.

Розпорядження майновим правами також, відповідно, має здійснюватися за їхньою згодою.

При цьому ч. 4 ст. 9 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” встановила, якщо роботодавець протягом чотирьох місяців від дати одержання від винахідника повідомлення не подасть до Установи заявку на одержання патенту та не укладе з винахідником письмовий договір щодо розміру та умов виплати йому (його правонаступнику), то право на одержання патенту на службовий винахід переходить до винахідника або

його правонаступника. У цьому випадку за роботодавцем залишається переважне право на придбання ліцензії.

Таким чином, роботодавець своєю бездіяльністю може виразити волю відносно набуття прав на винахід, тобто він відмовляється від належного йому за законом права на винахід.

Разом з цим, аналізуючи ст. 429 Цивільного кодексу України і ст. 9 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, у сукупності можна зробити висновок, що навіть якщо роботодавець не виконав умов, передбачених ч. 4 ст. 9 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні” й не укладав із працівником угоди, відповідно до якої буде врегульовано питання про права на винахід, то, незважаючи на це, майнові права на винахід належатимуть працівникові та роботодавцеві спільно.

Стаття 355 Цивільного кодексу України встановила: майно, що є у власності двох або більше осіб (співвласників), належить їм на праві спільної власності (спільне майно).

Майно може належати особам на праві спільної часткової або на праві спільної сумісної власності.

Право спільної власності виникає з підстав, не заборонених законом. Спільна власність вважається частковою, якщо договором або законом не встановлена спільна сумісна власність на майно.

Частки у праві спільної часткової власності вважаються рівними, якщо інше не встановлено за домовленістю співвласників або законом, згідно ст. 357 Цивільного кодексу України.

Вказане засвідчує, що такі майнові права інтелектуальної власності на винахід, як право на використання об'єкта права інтелектуальної власності, виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності, виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке

використання й інші майнові права, встановлені законом, належать працівникові та роботодавцю спільно, що, враховуючи вказане вище, дає підстави стверджувати про поширення на такі правовідносини інституту спільної часткової власності на майнові права інтелектуальної власності на винахід і, оскільки законом не встановлено інше, частки у праві спільної часткової власності на винахід, створений у зв'язку з виконання трудового договору є рівними.

Враховуючи даний висновок слідує, якщо протягом чотирьох місяців від дати одержання від винахідника повідомлення роботодавець не подасть до Установи заявку на одержання патенту чи не передасть право на його одержання іншій особі, або не прийме рішення про збереження службового винаходу як конфіденційної інформації й не укладе з винахідником письмовий договір щодо розміру та умов виплати йому (його правонаступнику) винагороди відповідно до економічної цінності винаходу і/або іншої вигоди, яка може бути одержана роботодавцем, наслідки, передбачені ч. 4 ст. 9 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, відповідно до якої якщо роботодавець не виконає зазначених у частині третій цієї статті вимог у встановлений строк, то право на одержання патенту на службовий винахід переходить до винахідника або його правонаступника втрачають сенс.

В тому ж випадку, коли працівник все ж таки скористається правом, передбаченим ч. 4 ст. 9 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, і надасть ліцензію на використання винаходу третій особі навіть після того, коли на пропозицію працівника роботодавець не скористається своїм переважним правом на придбання ліцензії, залишається ризик того, що через деякий час, роботодавець скористається своїми правом на спільне розпорядження майновими правами на винахід, що може завдати збитків усім учасникам правовідносин, які виникли внаслідок передання прав на використання винаходу. А для особи, яка придбає ліцензію на

використання винаходу у працівника, виникає ризик того, що роботодавець оскаржуватиме дійсність такого договору саме на підставі ст. 429 Цивільного кодексу України.

Окремої уваги заслуговує також порядок, встановлений ч. 4 ст. 9 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” щодо права працівника одержати патент на винахід у тому випадку, якщо роботодавець протягом чотирьох місяців від дати одержання від винахідника повідомлення:

- не подасть до Установи заявку на одержання патенту;
- чи не передасть право на його одержання іншій особі;
- або не прийме рішення про збереження службового винаходу як конфіденційної інформації;
- не укладе з винахідником письмовий договір щодо розміру та умови виплати йому (його правонаступнику) винагороди.

Таким чином, законодавцем встановлено перелік підстав, необхідних для одержання патенту працівником. При цьому виходячи з системного аналізу ч. 3 та 4 ст. 9 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” слідує, що виключно у сукупності перших трьох умов (як разом, так і окремо) з четвертою умовою ці підстави можуть стати приводом для виникнення такого права у працівника.

Внаслідок цього непорозуміння може виникнути ситуація, за якої роботодавець подасть до Установи заявку на одержання патенту і при цьому не укладе з працівником договір про винагороду, тим самим фактично позбавляючи права працівника і на своєчасну винагороду, і прав на одержання патенту на винахід.

За таких умов сьогодні, не змінюючи концептуального підходу до майнових прав на винахід, з метою усунення непорозумінь, які можуть виникнути при розпорядженні майновими правами на винахід, пропонується

частину третю, узгоджену із ч. 4 ст. 9 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” викласти в такій редакції:

„Роботодавець повинен протягом чотирьох місяців від дати одержання від працівника повідомлення подати до Установи заявку на одержання патенту чи передати право на його одержання іншій особі або прийняти рішення про збереження службового винаходу як конфіденційної інформації. У цей же строк юридична або фізична особа, де або у якої працює працівник, повинна укласти з працівником письмовий договір щодо розміру та умови виплати йому (його правонаступнику) винагороди відповідно до економічної цінності винаходу і/або іншої вигоди, або корисного ефекту, який може бути досягнутий роботодавцем внаслідок використання винаходу.

Якщо роботодавець не виконає хоча б одну із зазначених у частині третій цієї статті вимог у встановлений строк, то право на одержання патенту на службовий винахід, а також всі майнові права на винахід набуваються винахідником або його правонаступниками. В цьому випадку майнові права на винахід належать працівникові при тому, що роботодавець має право на переважне придбання ліцензії”.

Логічним було б також доповнити Закон України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” нормою, якою буде передбачено обов’язок роботодавця письмово повідомляти працівника про результати прийнятого ним рішення відносно проекту винаходу, що стане підставою для твердження про законність дій винахідника при одержанні патенту. При цьому відсутність письмового повідомлення роботодавця протягом певного строку, визначеного законодавцем (наприклад, протягом 15 робочих днів), розцінюватиметься як мовчазна згода на передання всіх прав на одержання патенту працівникові.

Окрім цього, встановивши обов’язок роботодавця подати заявку до Установи, Закон України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”

обмежився одержанням українського патенту і в даному випадку мова не йде про патентування винаходу за кордоном.

При цьому, укладаючи договори, предметом яких є майнові права на винахід, слід пам'ятати, що при їх укладенні обов'язковим є дотримання норм цивільного законодавства України.

Зауважимо, що до даної категорії договорів застосовуються загальні підстави визнання договорів недійсними, встановлені ст. 215 Цивільного кодексу України.

Так, підставами для визнання договорів, укладених між працівником та роботодавцем, недійсними є укладення договору під впливом обману (у випадку, коли одна зі сторін стосовно іншої з метою отримання позитивного економічного ефекту замовчує негативну інформацію відносно винаходу, яка має важливе значення для використання винаходу, або надає неточні, викривлені дані, які не відповідають дійсності й значно ускладнюють або роблять неможливим використання винаходу у виробництві), договори, укладені під впливом насильства (наприклад, керівник підприємства, може впливати на волю працівника, з яким укладається договір на використання винаходу, може чинити психологічний тиск), що, на жаль, трапляється в наш час.

Останнім часом є непоодинокі випадки введення в оману працівником роботодавця щодо всіх істотних властивостей і характеристик винаходу та чинення тиску керівниками юридичних осіб на винахідників, з метою одержання майнових прав на найвигідніших для себе умовах.

Окрім цього, звертає на себе увагу надана законодавцем роботодавцеві можливість збереження винаходів, створених творчою працею працівників, як конфіденційної інформації. Ця норма не узгоджується з ч. 1 ст. 30 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, згідно якої якщо винахід, крім секретного винаходу, не використовується або недостатньо використовується в Україні протягом трьох років починаючи від дати

публікації відомостей про видачу патенту або від дати, коли використання винаходу було припинено, то будь-яка особа, яка має бажання і виявляє готовність використовувати винахід, у разі відмови власника прав від укладання ліцензійного договору може звернутися до суду із заявою про надання їй дозволу на використання винаходу.

Інакше кажучи, законодавець вживає заходів для найбільш ефективного використання плодів творчої праці, а тому можливість збереження роботодавцем об'єкта промислової власності як конфіденційної інформації з точки зору охорони результатів інтелектуальної, творчої діяльності працівника – винахідника є неадекватною та несправедливою мірою вирішення питань відносно правової охорони службових винаходів.

Якщо роботодавець приймає рішення щодо збереження винаходу як конфіденційної інформації, то суспільство не буде одержувати інформацію про прогресивні розробки, в той час як з іншої сторони держава визначила порядок повідомлення суспільства про усі винаходи, створені в країні, незалежно від того, одержать вони патентну охорону чи ні, шляхом публікації заявок. Враховуючи, що патентна система створювалася для того, щоб винаходи ставали надбанням громадськості, в даній ситуації вбачаються протиріччя між інтересами роботодавця та державними інтересами [105, с. 153].

З іншого боку, якщо роботодавець приймає рішення про збереження службового винаходу як комерційної таємниці, то автор втрачає своє право бути визнаним єдиним його творцем. Варто пам'ятати, що відповідно до ч. 5 ст. 8 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” винахіднику належить право авторства, яке є невід'ємним особистим правом і охороняється безстроково. Виходить, що на період збереження службового винаходу як конфіденційної інформації його авторство й пріоритет не можуть бути засвідчені патентом, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 15 Закону заявник має право на пріоритет попередньої заявки на такий же винахід

протягом 12 місяців від дати подання попередньої заявки до Установи чи до відповідного органу держави – учасниці Паризької конвенції про охорону промислової власності, якщо на попередню заявку не заявлено пріоритет. Інакше кажучи, не відбувається закріплення й правового забезпечення фактичної роботи автора по створенню винаходу [29, с. 13–14].

Варто пам'ятати, що більшість винахідників називають своїм стимулом до творчості не матеріальну винагороду, а саме суспільне визнання своїх праць. Це означає, що для винахідника більш важливими є особисті немайнові права, пов'язані із суспільним визнанням винахідника єдиним його творцем. Слід підкреслити, що будь-який автор насамперед хоче, щоб про нього знали. Вказане не зменшує також важливості значення виплати винахідникові адекватної матеріальної винагороди [85, с. 84].

В період збереження службового винаходу як конфіденційної інформації ідентичний винахід може бути опубліковано іншими авторами. В результаті цього більш раннє первісне авторство довести буде важко, якщо можливо, при тому, що у випадку суспільної необхідності такі повторні винаходи неминуче будуть створені [38, с. 54].

Таким чином, можна сказати, що в Законі України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” закладені передумови для обмеження прав працівника-винахідника.

По мірі прогресу й розвитку людства в суспільстві склалися відповідні стандарти, які стали нормою для нинішнього демократичного суспільства та закріплені в міжнародно-правових документах. Держава і суспільство повинні сприяти забезпеченню кожної людини невід'ємними матеріальними та духовними правами. У ст. 27 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р. зафіксовані принципи, відповідно до яких кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства, насолоджуватися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі й користуватися його благами, а також захищати свої моральні і матеріальні

інтереси, що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких він є [48].

Встановлюючи ці гуманістичні ідеї, Конституція України встановила, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності – ст. 41 Конституції України [81].

З огляду на великий вплив патентної системи на науково-технічний прогрес, можна стверджувати, що основною метою патентного законодавства повинна бути охорона прав винахідників у поєднанні з охороною інтересів суспільства, яке в цілому і використовує результати цієї праці. Положення законодавства повинні бути спрямовані на гарантування вільної творчості та створення сприятливих умов для осіб, які займаються творчою діяльністю.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 р. [98], держави які приймають участь у Пакті визнають право кожної людини на:

- участь у культурному житті;
- користування результатами наукового прогресу і їхнього практичного застосування;
- користування захистом моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з будь-якими науковими, літературними або художніми працями, автором яких він є.

У ст. 9 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” мова йде про те, що роботодавець повинен протягом чотирьох місяців від дати одержання від винахідника повідомлення подати до Установи заявку на одержання патенту чи передати право на його одержання іншій особі або прийняти рішення про збереження службового винаходу як конфіденційної інформації. У цей же строк роботодавець повинен укласти з винахідником письмовий договір щодо розміру та умови виплати йому (його правонаступнику) винагороди відповідно до економічної цінності винаходу

і/або іншої вигоди, яка може бути одержана роботодавцем. І тільки якщо роботодавець не виконає зазначених вимог у встановлений строк, то право на одержання патенту на службовий винахід переходить до винахідника або його правонаступника.

Ця норма істотно обмежує права винахідника в розпорядженні результатами своєї творчості, тому що не дозволяє йому відступити право одержання патенту будь-якій особі за умови, що вона надала на це свою згоду.

Для багатьох наших винахідників тягар витрат на оформлення заявки на видачу патенту на винахід і по оплаті патентних мит може виявитися непосильним, внаслідок чого може виникнути ситуація, коли винахідник вимушений звертатися до осіб, які мають фінансову спроможність забезпечити одержання патенту на винахід, в обмін на включення його до складу співавторів, при тому, що творчого внеску у винахід така особа не зробила. Цей приклад показує, що винахідники змушені включати в число співавторів осіб, які не внесли особистого творчого внеску у створення винаходу, у випадку відсутності коштів для належного оформлення матеріалів заявки та не можуть забезпечити фінансування створення винаходу з метою закріплення за собою прав на нього. Іншими словами, обставини можуть змусити винахідника свідомо обмежити свої особисті немайнові права.

З огляду на вказане вище слідує, що навіть у випадку, коли роботодавець не проявляє зацікавленості в технічних рішеннях свого працівника, автор службового винаходу не може звернутися за допомогою до спонсорів.

Наслідком цього є те, що багато науково-технічних досягнень не використовуються в господарській діяльності й у наукових дослідженнях внаслідок того, що багато заявок на видачу патенту на винахід виявляються неподаними. За таких умов винахідник, який створив службовий винахід

ставиться в нерівне положення з автором, що не перебуває у трудових відносинах з роботодавцем, навіть тоді, коли роботодавець протягом чотирьох місяців з дати повідомлення його творцем службового винаходу про створений винахід не подасть заявку до Установи, не переуступить право на подачу заявки іншій особі й не повідомить винахідника про збереження службового винаходу як комерційної таємниці.

В зв'язку з зазначеним доцільно ч. 4 ст. 9 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” викласти у наступній редакції: „якщо роботодавець не виконає зазначених у частині третій цієї статті вимог у встановлений строк, то право на одержання патенту на службовий винахід переходить до винахідника або його правонаступника, а за його бажанням винахідник може уступити право подати заявку й одержати патент на своє ім'я будь-яким іншим особам”.

Пункт 3 ст. 9 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” закріплює за роботодавцем право подавати заявку на одержання патенту до Установи або передати право на його одержання іншій особі.

Таким чином, з'являється можливість подавати заявку на винахід без участі винахідника, творчою працею якого його створено [29, с. 13–14]. З цього слідує, що винахідник втрачає право як на використання свого технічного рішення, так і на складання заявки на видачу патенту на винахід. Вказане явно суперечить ч. 2 ст. 15 Загальній декларації прав людини, відповідно до якої при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна піддаватися тільки таким обмеженням, які встановлені законом винятково з метою забезпечення належного визнання й поваги прав і свобод інших і задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку й загального добробуту в демократичному суспільстві.

Відносно створених службових винаходів за винахідником не закріплюється право бути автором матеріалів заявки на винахід, яким він є в

силу п. 2 ст. 9 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”.

У процесі обміну науково-технічною інформацією велике значення мають матеріали заявки на винахід, оскільки відомості, викладені в патентних описах, мають цілий ряд переваг перед даними з інших джерел в силу їх систематизованості, повноти та цілісності [156, с. 73]. Описи винаходів мають набагато більше значення у порівнянні із звичайними публікаціями, оскільки наявність патенту свідчить про новизну розробки, в зв'язку з чим їх можна порівняти з науковими публікаціями, оскільки вони включаються до переліку наукових праць [166, с. 8–15].

У Законі України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” за автором винаходу не закріплене право вимагати узгодження з ним матеріалів заявки, що дозволяє говорити про те, що він не захищений від зміни змісту свого винаходу. Таке може призвести до розбіжності намірів автора винаходу додати певну форму своїй винахідницькій ідеї з намірами автора матеріалів заявки додати їй конкретної форми, якщо автори винаходу й матеріалів заявки на винахід є різними.

Відповідно до „Правил складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель”, листування з Установою ведеться саме заявником [125]. Практика показує, що в процесі проведення експертизи у формулу винаходу й в опис заявки часто вносяться значні зміни, які не узгоджуються із винахідником, якщо він не є заявником. Слід відзначити, що саме винахідникові належить особисте немайнове право на захист своєї розробки від будь-якого спотворення або іншого викривлення, здатного завдати шкоди честі та гідності винахідника. В зв'язку з цим є неприпустимим внесення до суті винаходу будь-яких змін без згоди винахідника [24, с. 156].

За таких умов вважаємо за доцільне передбачити у Законі України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” обов'язкове узгодження

внесення будь-яких змін до заявки з винахідником, як першоджерелом створеного технологічного об'єкту.

Також не знайшла вирішення ситуація, коли серед винахідників, які спільно створили винахід, є особа, яка не є членом трудового колективу, тобто не пов'язаний з роботодавцем трудовим договором. Право на одержання патенту на винахід, створене працівником у зв'язку з виконанням їм своїх службових обов'язків або отриманого від роботодавця конкретного завдання, належить роботодавцеві, але й члени авторського колективу, які не пов'язані з роботодавцем трудовим договором, також мають право на одержання патенту (ч. 2 ст. 8 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”). У випадку якщо роботодавець приймає рішення щодо збереженні службового винаходу як конфіденційної інформації, а винахідники, які не пов'язані з роботодавцем трудовим договором, мають намір одержати патент, то стає неможливим реалізація прав, встановлених Законом [28, с. 25–26].

Деякі науковці вважають, що в подібних випадках обов'язково повинно здійснюватися відступлення прав на одержання патенту [14, с. 7–9]. При цьому правові підстави для обов'язкового відступлення на користь роботодавця прав на одержання патенту відсутні, якщо мова йде про обов'язкове відступлення своїх прав членами колективу винахідників, які не пов'язані з роботодавцем трудовими відносинами.

На практиці роботодавці ставлять за обов'язок працівникам утримуватися від співробітництва з колегами, які не пов'язані з роботодавцем трудовим договором, що є прямим порушенням одного з основних прав людини – свободи творчості: кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності – ст. 41 Конституції України. Чинне законодавство повинне закріплювати свободу творчості, охороняючи її нормами різних галузей права, у тому числі нормами патентного

законодавства, тому що свобода творчості являє собою найбільше благо демократії.

Слід погодитися з думкою, що у відносинах між роботодавцями та працівниками навряд чи існуватиме рівноправність, в зв'язку з чим норми законодавства повинні врегулювати на основі принципів справедливості та розумності відносини вказаних суб'єктів [88, с. 314].

Винахідник не має сильних позицій при укладенні договору із роботодавцем, в зв'язку з чим принцип рівності сторін не реалізується з моменту укладення конкретного трудового договору [85, с. 82–97]. І це зрозуміло, оскільки як тільки між вказаними суб'єктами встановлюється владно-управлінське підпорядкування, то ні про яку рівність сторін у таких правовідносинах не може бути й мови. Водночас навіть якби правовідносини між працівником і роботодавцем із приводу службових винаходів були врегульовані належним чином, завжди присутнє внутрішнє ставлення працівника до відносин із роботодавцем, яке також за певних умов не дозволяє в повній мірі забезпечити рівність вказаних суб'єктів. Винахідники, які працюють за трудовим договором і не хочуть конфліктувати з роботодавцем, часто уникають звернення до суду за захистом своїх прав, навіть у випадку наявності явних порушень зі сторони роботодавця [3, с. 12].

З наведеного слідує, що роботодавець виявляється в привілейованому стані по відношенню до працівника. Хоча, відповідно до принципів, закріплених у міжнародно-правових документах і в Конституції України, права творців службових винаходів повинні бути вище прав роботодавця, а права на відступлення й на передачу прав повинні бути чітко врегульовані.

Аналізуючи сучасну нормативну базу правового регулювання службових винаходів в Україні, варто зупинитися на розгляді термінології, що використовує законодавець.

У ст. 25 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” застосовується термін „патент видається”. Представляється, що

патент може бути виданий будь-якій особі за довіреністю (дорученням), тобто в буквальному значенні видача патенту характеризується як безпосередня передача патенту, як охоронного документу, уповноваженій особі, яка має право на його одержання. При цьому використання поняття „право на його одержання” також не розкриває у повній мірі суті такого права, оскільки воно може виникнути у будь-якої особи на підставі виконання доручення. Розуміючи це можна дійти висновку, що в ст. 25 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” мова йде саме про юридичну передачу прав інтелектуальної власності на винахід.

У ч. 1 ст. 9 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” встановлено, що право на одержання патенту на службовий винахід має роботодавець винахідника. Право на одержання патенту на службовий винахід переходить до винахідника лише тоді, коли роботодавець не виконає передбачені п. 3 ст. 9 Закону умови. Разом з цим законодавець не приділяє належної уваги добровільним договірним відносинам відносно прав інтелектуальної власності на винаходи творця службового винаходу та роботодавця.

В зв'язку з цим пропонується внести доповнення до Цивільного кодексу України та Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, відповідно до яких роботодавець набуває право на одержання патенту за наявності зазначених у ч. 3 ст. 9 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” умов і лише після укладення письмового договору про його винагороду із винахідником. При цьому слід мати на увазі, що право роботодавця на одержання патенту на винахід виникає на підставі письмового договору і хоча б однієї із встановлених Законом умов. Також пропонується передбачити, що право на винагороду повинно зберігатися за винахідником і у разі, коли роботодавець не одержав патенту з причин, що залежали від нього самого. Така умова стала би стимулом для роботодавця

подати заявку на одержання патенту на винахід та відповідно його одержання.

Закон містить в собі також юридично значимі терміни, правильне розуміння яких має важливе значення для осіб, які мають намір або вже розпочали правовідносини у сфері виникнення прав інтелектуальної власності на винаходи. Щодо таких визначень, як „службові обов’язки” і „доручення роботодавця” можна говорити про те, що ці терміни характеризують відносини, що підпадають під норми трудового права. Службові обов’язки можуть виникати в рамках тільки трудового договору.

Відповідно до ст. 21 Кодексу законів про працю України трудовим договором є угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов’язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов’язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін [77].

З цього слідує, що робота, виконувана працівником у рамках трудового договору – це будь-яка робота, що ставиться до його трудової функції, тобто будь-яка робота, що відповідає кваліфікації певної професії, яку повинен виконувати працівник. І лише в межах трудової функції працівника роботодавець може давати йому конкретне доручення. З вказаного слідує, що визначені у Законі України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” поняття службових обов’язків та доручень роботодавців не можуть виходити за межі трудової функції працівника.

Представляється, що не може бути регламентований ніякими нормами праці творчий процес, що приводить до створення винаходу. Саме природні

здібності, а також відповідний рівень знань й кругозір, напрацьовані людиною сприяють створенню винаходу.

Роботодавець, безумовно, має право на присвоєння результатів виконання працівником службових обов'язків або доручення роботодавця, але ніяк не винаходу, що є результатом творчого процесу, обумовленого особистими якостями працівника. Та й у світлі міжнародних актів про права людини, право роботодавця на одержання патенту на винахід, створене працівником у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків або отриманого від роботодавця доручення не знаходить обґрунтування.

Згадування про те, що роботодавцеві належить право на одержання патенту на винахід, створене працівником саме в зв'язку з виконанням ним своїх службових обов'язків або отриманого від роботодавця конкретного доручення, лише підкреслює різницю між винаходом і результатами роботи за трудовим договором.

Проблема правової охорони винаходів тісно пов'язана з розвитком науково-технічного прогресу, в зв'язку з чим інтерес до системи охорони винаходів зростає дедалі швидше в усьому світі, оскільки саме винахідництво є основою конкурентноздатності товарів. Думки про важливість вдосконалення правової охорони винаходів та винахідників уже багато років безперестану висловлюються як окремими авторами, так і колективами фахівців. Прогресивний розвиток України в значній мірі обумовлюється її творчим потенціалом, технічними можливостями, здатністю до застосування на практиці цінних знань і технічних рішень.

Формування повноцінної системи правової охорони винаходів є підставою створення сучасного ринку знань і технологій та їх ефективного введення в цивільний оборот. Враховуючи, що основною проблемою є розподіл особистих немайнових і майнових прав серед суб'єктів прав на службові винаходи, початок реалізації вказаних завдань може бути вирішено тільки на законодавчому рівні.

Підсумовуючи наведене пропонується внести до Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” норму, відповідно до якої майнові права інтелектуальної власності на службовий винахід належатимуть винахідникові, якщо інше не буде встановлено у договорі за домовленістю сторін, також закріпивши за роботодавцем переважне право на набуття прав на результати інтелектуальної діяльності працівника, які проявлятимуться у тому, що роботодавець може користуватися переважним правом на подачу заявки, або одержання патенту, у випадку передачі такого права винахідником роботодавцеві, або купівлю патенту на винахід або ліцензії на нього.

Своєю чергою з метою захисту інтересів держави та враховуючи, що службові винаходи можуть бути створені на стратегічно важливих підприємствах або підприємствах оборонної промисловості пропонується також розробити закон, в якому буде визначено перелік підприємств, які набувають всі майнові права на створений працівником такого підприємства винахід в порядку виключення із загального правила.

Слід відзначити, що встановлення правової норми, за якою з винахідником мають в обов'язковому порядку погоджувати всі питання, пов'язані із складанням та оформленням матеріалів заявки на видачу патенту на винахід значно підсилить рівень правової охорони винаходів.

Запропонована правова конструкція дозволяє підійти до рішення складної й багатогранної проблеми службових винаходів. Метою правового регулювання в цій галузі є збалансування інтересів працівників, роботодавців та суспільства.

Закріплення за винахідником первісного права на одержання патенту вже не дозволить роботодавцеві зберігати службовий винахід як конфіденційної інформації, при тому що така можливість залишається на стадії узгодження умов договору між працівником та роботодавцем. За певних умов винахідник може погодитися не розголошувати відомості про

створений винахід, але при складанні умов такого договору у працівника буде досить сильна позиція щодо рівності сторін при його укладенні [27, с. 111].

Запропонований метод регулювання правовідносин із приводу службових винаходів зовсім не послабляє позиції роботодавця, що забезпечує фінансові й матеріальні передумови створення технічних нововведень, а змушує його більш ретельно підходити до питання запровадження службового винаходу у виробництво.

Роботодавець також може запропонувати винахідникові фінансову або іншу підтримку і виступити як заявник при подачі заявки на одержання патенту на винахід, у випадку, коли у винахідника бракуватиме коштів для виконання необхідних робіт або сплати патентних мит та він виявить бажання стати патентовласником.

Роботодавець може вести переговори про відступлення патенту або про придбання ним ліцензії на використання винаходу, у випадку якщо автор самостійно складе заявку, сплатить мита й за результатами розгляду заявки в Установі одержить патент, при тому, що роботодавець користується вищенаведеними переважними правами.

Основною перевагою від застосування вказаного механізму для винахідника є те, що він на переговорах із приводу створеного винаходу виступає як рівноправний партнер й має сильні позиції для відстоювання своїх інтересів. При цьому роботодавець набуває переважного права в порівнянні зі своїми конкурентами на одержання відповідних прав, які виникли у зв'язку із створенням винаходу. Представляється, що в результаті з'являється правовий простір, що створює фундамент для рівноправного партнерства та відповідно прискорення науково-технічного прогресу.

Таким чином, при збереженні інституту службового винахідництва, запропонований механізм правового регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку із створенням та застосуванням винаходу

представляється більше прогресивним, ніж той, який встановлено у Законі України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” та Цивільному кодексі України.

Висновки до розділу 3

Розглядаючи питання взаємовідносин роботодавця та працівника, за основу перш за все взято інтереси винахідника, діяльність якого на нашу думку слід забезпечити дієвими законодавчими механізмами охорони його прав та інтересів.

Окрему увагу приділено порядку укладення договору про виплату винагороди керівникові юридичної особи, який створив винахід. В роботі пропонується вирішити цю ситуацію шляхом укладання договору про виплату винагороди, за яким умови оплати інтелектуальної праці вирішуються спеціально обраною особою, яку власник підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, виду діяльності, галузевої належності уповноважує на укладення з керівником юридичної особи договір про виплату винагороди. Такою особою для господарського товариства, в якому створено наглядову раду, може бути, наприклад, голова наглядової ради товариства.

Також в роботі запропоновано порядок визначення економічного ефекту від використання винаходу, сформульовано формули та порядок визначення розміру винагороди працівника, яким надано назви „метод економії” та „метод прибутку”.

У випадку, коли визначити економічний ефект від використання винаходу у виробництві досить складно, роботодавцеві слід вирішувати дане питання спільно з працівником, враховуючи всі фактори, які впливають на визначення корисного ефекту, одержаного роботодавцем із застосуванням створеного винаходу. Наприклад, за такої ситуації сторони можуть дійти

згоди стосовно фіксованої одноразової винагороди за створення такого винаходу.

В роботі запропоновано застосування інституту попереднього договору при визначенні умов договору між працівником та роботодавцем.

Не змінюючи концептуального підходу до майнових прав на винахід, з метою усунення непорозумінь, які можуть виникнути при розпорядженні майновими правами на винахід, пропонується частину третю, узгоджену із ч. 4 ст. 9 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” викласти в такій редакції:

„Роботодавець повинен протягом чотирьох місяців від дати одержання від працівника повідомлення подати до Установи заявку на одержання патенту чи передати право на його одержання іншій особі або прийняти рішення про збереження службового винаходу як конфіденційної інформації. У цей же строк юридична або фізична особа, де або у якої працює працівник, повинна укласти з працівником письмовий договір щодо розміру та умови виплати йому (його правонаступнику) винагороди відповідно до економічної цінності винаходу і/або іншої вигоди, або корисного ефекту, який може бути досягнутий роботодавцем внаслідок використання винаходу.

Якщо роботодавець не виконає хоча б одну із зазначених у частині третій цієї статті вимог у встановлений строк, то право на одержання патенту на службовий винахід, а також всі майнові права на винахід набуваються винахідником або його правонаступниками. В цьому випадку майнові права на винахід належать працівникові при тому, що роботодавець має право на переважне придбання ліцензії”.

Доцільно, на нашу думку, є також доповнити Закон України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” нормою, якою буде передбачено обов’язок роботодавця письмово повідомляти працівника про результати прийнятого ним рішення відносно проекту винаходу, що стане підставою для твердження про законність дій винахідника при одержанні патенту. При

цьому відсутність письмового повідомлення роботодавця протягом певного строку, визначеного законодавцем, розцінюватиметься як мовчазна згода на передання всіх прав на одержання патенту працівникові.

На наше переконання, систему одержання прав інтелектуальної власності на винахід слід побудувати таким чином, щоб саме винахідник був основним фігурантом при вирішенні питань щодо розпорядження правами на винахід, в зв'язку з чим запропоновано внести зміни до Цивільного кодексу України та Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, відповідно до яких право на одержання патенту на службовий винахід закріплюється за винахідником, якщо інше не буде встановлено у договорі за домовленістю сторін. При цьому роботодавець користуватиметься переважним правом на подачу заявки, або одержання патенту, у випадку передачі такого права винахідником роботодавцеві, або купівлю патенту на винахід або ліцензії на нього.

З метою охорони інтересів держави та враховуючи, що службові винаходи можуть бути створені на стратегічно важливих підприємствах або підприємствах оборонної промисловості пропонується також розробити закон, в якому буде визначено перелік підприємств, які набувають всі майнові права на створений працівником такого підприємства винахід в порядку виключення із загального правила.

Важливо також закріпити за автором службового винаходу право у всіх випадках брати участь у складанні й оформленні матеріалів заявки на видачу патенту на винахід, у випадку коли винахідник відступив належне йому право.

Запропонований підхід, на нашу думку, дозволяє розцінювати винахідника як рівноправного партнера, який наділений сильними позиціями для відстоювання своїх інтересів. При цьому роботодавець набуває переважного права в порівнянні зі своїми конкурентами на одержання відповідних прав, які виникли у зв'язку із створенням винаходу.

Представляється, що в результаті з'являється правовий простір, що створює фундамент для рівноправного партнерства.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється у розробці теоретичних засад цивільно-правової охорони винаходів в Україні та обґрунтуванні конкретних пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання охорони винаходів. Основні висновки дисертаційного дослідження полягають у такому:

1. До визнання винаходу патентоздатним, особа, яка створила об'єкт, що претендує набути статус винаходу, винахідником вважатися не може, в зв'язку з тим, що саме кваліфікаційна експертиза винаходу може надати висновки про наявність або відсутність винахідницького рівня при створенні відповідного об'єкту.

2. Визначено та науково обґрунтовано необхідність надання правової охорони новому застосуванню продукту або процесу, в зв'язку з чим запропоновано доповнити відповідною нормою статтю 459 Цивільного кодексу України.

3. Порухення патенту та прав, які виникають в зв'язку з його видачею вчиняються не тільки безпосередньо виробниками продуктів, а і особами, дії яких сприяють такому виробництву, в зв'язку з чим пропонується внести доповнення до цивільного законодавства України, відповідно до яких необхідно вирішити питання про непряме порушення прав володільця патенту, коли як порушник розглядається не тільки безпосередній виробник запатентованого раніше продукту, але і активні учасники процесу його виготовлення.

4. З метою забезпечення здоров'я населення, оборони держави, екологічної безпеки та інших інтересів суспільства Кабінет Міністрів України може дозволити використання запатентованого винаходу визначеній ним особі без згоди власника патенту у разі його безпідставної відмови у видачі ліцензії на використання винаходу, в той же час для оперативного та

швидкого реагування у зв'язку з такою потребою пропонується делегувати вказані функції Кабінету Міністрів України центральному органу виконавчої влади з питань правової охорони інтелектуальної власності.

5. Доведено об'єктивну необхідність визначення на законодавчому рівні поняття „винагорода за створений винахід” та „економічна цінність винаходу”, оскільки на даний час відсутність відповідних дефініцій дозволяє трактувати окремі положення Закону, виходячи із суб'єктивного сприйняття ситуації, пов'язаної з створенням та використанням винаходів.

6. Встановлено, що у відносинах працівника й роботодавця принцип рівності не реалізується з моменту укладення трудового договору, оскільки у цьому договорі роботодавець має управлінську владу над працівником. На даний час відповідно до Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” у частині, що стосується службових винаходів, роботодавець має більше прав та можливостей їх реалізації у порівнянні із винахідником службового винаходу.

7. Досліджено сутність права роботодавця приймати рішення про збереження службового винаходу як конфіденційної інформації, та надано негативну оцінку вказаному, оскільки в такому випадку суспільство позбавляється можливості знати про реальні здобутки науки та техніки сьогодення. Збереження службового винаходу як конфіденційної інформації суперечить інтересам суспільства та держави, адже однією із функцій патентної системи є поширення інформації про створений винахід, яка стає надбанням громадськості. Якщо ж роботодавець приймає рішення щодо збереження службового винаходу як конфіденційної інформації, то не відбувається закріплення й правової реалізації права винахідника бути визнаним єдиним його творцем.

8. Встановлено, що у випадку, коли роботодавець приймає рішення щодо збереження винаходу як конфіденційної інформації, а члени

авторського колективу не пов'язані з роботодавцем трудовим договором і мають намір одержати патент, вони відповідно до діючого законодавства позбавлені можливості одержати патент на винахід.

9. Аргументовано висновок про негативний вплив на відносини, які виникають у зв'язку із створенням службових винаходів відсутність в Законі України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” норми про закріплення права за винахідником бути автором матеріалів заявки на винахід, які розкривають зміст створеного винахідником службового винаходу. В Законі України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” (у випадку подачі заявки роботодавцем або у випадку передання роботодавцем права на подачу заявки іншій особі) за винахідником не закріплено право вимагати погодження з ним матеріалів заявки, що може призвести до невірного розуміння суті винаходу, наслідком чого можуть стати негативні наслідки для винахідника в частині невизнання створеного ним об'єкта як винаходу.

10. Запропоновано методи визначення розміру винагороди винахідника за створений ним винахід, які можуть бути застосовані на практиці у правовідносинах між роботодавцем та працівником-винахідником.

11. Науково обґрунтовано необхідність вирішення відносин між роботодавцем та працівником відносно створеного ним службового винаходу та прав на нього на рівних, партнерських умовах на основі принципів добросовісності, розумності та справедливості. За таких умов пропонується структура побудови відносин між винахідником та роботодавцем, відповідно до якої право на одержання патенту на службовий винахід виникає у винахідника, якщо інше не буде встановлено у договорі за домовленістю сторін, закріпивши при цьому за роботодавцем переважне право на набуття прав на результати інтелектуальної діяльності винахідника-працівника, а

також на законодавчому рівні визначивши перелік стратегічно важливих підприємств, права на винаходи в яких належать таким підприємствам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллин А. И. К вопросу о соотношении права интеллектуальной собственности и принципов рынка в Евросоюзе / А. И. Абдуллин // Государство и право. – М. : Наука, 1999. – № 2. – С. 77–83.
2. Абельдяев Л. С. Защита прав изобретателей и рационализаторов / Л. С. Абельдяев, А. Ф. Лагутин ; [отв. ред. В. В. Тараненко]. – М. : Юрид. лит., 1987. – 95 с.
3. Авторское и смежное право в Европейском союзе и Российской Федерации : сб. докладов и дискуссий по материалам Международных семинаров по вопросам охраны интеллектуальной собственности в сфере культуры и искусства / [отв. ред. Ю. К. Титов]. – М. : М-во культуры РФ; “ТАСИС – Интеллектуальная собственность”, 1997. – Вып. 1. – 270 с.
4. Азимов Ч. Н. Основы патентного права Украины: изобретение, полезная модель, промышленный образец товарный знак / Азимов Ч. Н. – Харьков : Наука, 1994. – 64 с.
5. Айсина Ф. Х. Правовые проблемы авторства в техническом творчестве : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / Ф. Х. Айсина. – М., 1985. – 18 с.
6. Альтшуллер Г. С. Уровни изобретений / Г. С. Альтшуллер // Найти идею. – [3-е изд., дополн.]. – Петрозаводск : Скандинавия, 2003. – С. 49–54 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.altshuller.ru/triz/levels.asp>
7. Андросчук Г. Все про службові винаходи / Г. Андросчук. – К. : Профспілки України. – 1997. – № 4. – С. 103–109.

8. Антимонов Б. С. Изобретательское право / Б. С. Антимонов, Е. А. Флейшиц. – М. : Юриздат, 1960. – 228 с.
9. Апарина Т. Реформа договора РСТ: Обратная сторона медали / Т. Апарина // Интеллектуальная собственность. Промышленная собственность. – 2008. – № 10. – С. 57–64.
10. Артемьев Е. И. Изобретения, уровень техники, управление / Е. И. Артемьев, Л. Г. Кравец. – М. : Экономика, 1977. – 239 с.
11. Безсонов Н. В. Справочник изобретателя и рационализатора. Вопросы и ответы / Безсонов Н. В. – М. : Профиздат, 1983. – 256 с.
12. Белов В. В. Интеллектуальная собственность. Законодательство и практика применения : практ. пособие / Белов В. В., Виталиев Г. В., Денисов Г. М. – М. : Гардарики, 1997. – 320 с.
13. Бережанська В. Розробка проекту спеціального закону щодо охорони прав на комп'ютерні програми / В. Бережанська // Інтелектуальна власність. – 2004. – № 6. – С. 6–9.
14. Березкин В. В. К вопросу о переуступке права на получение патента / В. В. Березкин // Проблемы интеллектуальной собственности : сб. трудов аспирантов РИИС : в 2 ч. – М. : РИИС, 1999. – Часть I. – С. 7–9.
15. Белєвцева В. В. Відновлення інституту патентно-ліцензійних служб як підрозділів з охорони інтелектуальної власності на підприємствах та в організаціях / В. В. Белєвцева // Питання інтелектуальної власності : зб. наук. статей / ред. колегія: О. Д. Святоцький, О. П. Орлюк, О. Б. Бутнік-Сіверський, О. Ф. Дорошенко та ін. – К. : НДІ інтелектуальної власності АПрН України, 2006. – С. 25–32.
16. Бобков О. И. Судебная защита субъективных прав и интересов изобретателей и рационализаторов: (Процессуальные особенности) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / О. И. Бобков. – М., 1982. – 16 с.

17. Богуславский М. М. Патентные вопросы в международных отношениях: Международно-правовые проблемы изобретательства / Богуславский М. М. – М. : АН СССР, 1962. – 344 с.
18. Боденхаузен Г. СССР и Парижская конвенция по охране промышленной собственности / Г. Боденхаузен // Советское государство и право. – 1965. – № 5. – С. 70–72.
19. Бутенко Л. В. Доказательства открытого использования изобретения при установлении новизны / Л. В. Бутенко // Патенты и лицензии. – 2004, июнь. – № 6. – С. 28–32.
20. Бюллетень Верховного Суда РСФСР. – 1971. – № 2. – С. 5.
21. Воеводина Н. Л. Характер правоотношений до официального признания предложения изобретением / Н. Л. Воеводина // Вопросы гражданского права и процесса. – М. : Наука, 1977. – С. 58–64.
22. Вопросы правового регулирования по служебным объектам промышленной собственности // Комментарии к российскому патентному законодательству / [отв. ред. А. В. Волков]. – М. : Роспатент, 1994. – С. 47–55.
23. Всесоюзный институт юридических наук Министерства юстиции СССР. – М. : Госюриздат, 1949. – 272 с.
24. Гаврилов Э. П. Комментарий к Закону Российской Федерации „Об авторском праве и смежных правах”. – М. : Изд-во „Спарк”, Фонд „Правовая культура”, 1996. – 224 с.
25. Гаврилов Э. П. О личных неимущественных правах изобретателей и рационализаторов / Э. П. Гаврилов // Вопросы изобретательства. – 1979. – № 12. – С. 21–25.
26. Гаврилов Э. П. Правовые вопросы авторства и соавторства в техническом творчестве / Э. П. Гаврилов // Вопросы изобретательства. – М., 1988. – № 1. – С. 27–32.

27. Ганюшин В. М. Охрана прав и законных интересов создателей изобретений в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Ганюшин В. М. – М., 2003. – 138 с.
28. Ганюшин В. М. Патентный закон и свобода изобретательского творчества / В. М. Ганюшин // Проблемы интеллектуальной собственности : сб. трудов аспирантов РГИИС. – М. : РГИИС, 2000. – С. 25–26.
29. Ганюшин В. М. Проблемы правового регулирования служебных изобретений / В. М. Ганюшин // Правовая охрана, коммерческое использование и социальные проблемы интеллектуальной собственности : тезисы докладов Науч.-практ. конф. работников системы Роспатента: молодых специалистов, аспирантов, соискателей (Москва, 16–17 декабря 1999 г.). М. : Роспатент, 1999. – С. 13–14.
30. Гордон М. В. Советское авторское право / Гордон М. В. – М. : Госюриздат, 1955. – 232 с.
31. Гражданское и торговое право капиталистических государств / [Александров-Дольник М. К., Альтшуллер А. Б., Богуславский М. М., Зайцева В. В., Кейлин А. Д. и др.] ; отв. ред. К. К. Яичков. – М. : Международные отношения, 1966. – 552 с.
32. Грингольц И. А. Новое в судебной практике по изобретательским и рационализаторским делам / И. А. Грингольц // Вопросы изобретательства. – 1967. – № 8. – С. 35–39.
33. Дементьев В. Н. Действия, нарушающие исключительное право патентообладателя / В. Н. Дементьев // Патенты и лицензии. – 2002. – № 1. – С. 19–27.
34. Дементьев В. Н. О праве авторства и соавторства на изобретение / В. Н. Дементьев // Вопросы изобретательства. – 1986. – № 3. – С. 15–19.
35. Дементьев В. Н. Об исчерпании патентных прав / В. Н. Дементьев // Патенты и лицензии. – 1997. – № 5. – С. 14–19.

- 36.Дементьев В. Н. Требования к изобретению / В. Н. Дементьев // Вопросы изобретательства. – 1990. – № 8. – С. 13–16.
- 37.Добровольский Г. Ф. Судебная защита авторских прав изобретателей / Г. Ф. Добровольский // Советская юстиция. – 1966. – № 9. – С. 9–13.
- 38.Дозорцев В. А. Тенденции развития исключительных прав в Российской Федерации. Место авторского права в системе исключительных прав / В. А. Дозорцев // Авторское и смежное право в Европейском союзе и Российской Федерации : сб. докладов и дискуссий по материалам Международных семинаров по вопросам охраны интеллектуальной собственности в сфере культуры и искусства. – М. : Наука, 1997. – Вып. 1. – С. 43–63.
- 39.Дозорцев В. А. Охрана изобретений в СССР / Дозорцев. В. А. – М. : Гоисиздат, 1967. – 128 с.
- 40.Евдокимова В. Н. Монополизм в области промышленной собственности / В. Н. Евдокимова, В. И. Еременко // Патенты и лицензии. – 1995. – № 4. – С. 12–18.
- 41.Евстифеев А. А. Право авторства в сфере отношений изобретательского творчества : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / А. А. Евстифеев. – Свердловск, 1984. – 13 с.
- 42.Еременко В. И. Критерии патентоспособности по Европейскому патентному праву / В. И. Еременко // Вопросы изобретательства. – 1989. – № 12. – С. 10–15.
- 43.Еременко В. И. Недобросовестная конкуренция и исключительные права на результаты интеллектуальной деятельности / В. И. Еременко // Законодательство и экономика. – 2002. – № 7 (219). – С. 44–48.

- 44.Еременко В. Служебные изобретения в России / В. Еременко // Интеллектуальная собственность. Вопросы изобретательства. – 1993. – № 5–6. – С. 7–10.
- 45.Еременко В. Содержание и природа исключительных прав (интеллектуальной собственности) / В. Еременко // Интеллектуальная собственность. Промышленная собственность. – 2000. – № 4. – С. 28–38.
- 46.Європейська патентна конвенція [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epo.org/patents/law/legal-texts/html/epc/2000/e/ar52.html>
- 47.Жуков В. Захист комп'ютерних програм: стара проблема, що очікує зовсім нового рішення / В. Жуков // Інтелектуальна власність. – 2004. – № 7. – С. 21–26.
- 48.Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // Інформаційно-правова система „Ліга-Закон”.
- 49.Задыхайло Д. В. Международное частное право : учеб. пособие / Задыхайло Д. В. – Харьков : Наукова думка, 1998. – 759 с.
- 50.Закон про патенти Великобританії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrpat.com.ua/laws-wrl.php?country=United%20Kingdom&law=Patents_Act_1977_CHAPTER_37.html
- 51.Закон СРСР «Основы гражданского законодательства Союза ССР и республик» // Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР. – 1991. – № 27. – Ст. 733.
- 52.Закон СРСР „Про винаходи в СРСР” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uapravo.net/data/base62/ukr62646.htm>
- 53.Закон України “Про господарські товариства” від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII // Інформаційно-правова система „Ліга-Закон”.

54. Закон України “Про захист економічної конкуренції” від 11 січня 2001 р. № 2210-III // Інформаційно-правова система „Ліга-Закон”.
55. Закон України “Про захист суспільної моралі” від 20 листопада 2003 р. № 1296-IV // Інформаційно-правова система „Ліга-Закон”.
56. Закон України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” від 15 грудня 1993 р. № 3687-XII // Інформаційно-правова система „Ліга-Закон”.
57. Закон України “Про професійні спілки, їхні права та гарантії діяльності” // Інформаційно-правова система „Ліга-Закон”.
58. Законодательство СССР по изобретательству / [сост.: В. Н. Курепина, А. Б. Бельская, М. Ю. Лиховицкая]. – [2-е изд., с измен. и доп.]. – М. : Гос. комитет СССР по делам изобретений и открытий; Всесоюзный науч.-исслед. ин-т патентной информации, 1983. – 364 с.
59. Замятина К. Г. Основные права и обязанности авторов открытий, изобретений и рационализаторских предложений / Замятина К. Г. – Пермь : Пермское книжное изд-во, 1960. – 125 с.
60. Зарубежное патентное законодательство: Румыния, США, Франция, ФРГ : в 2 т. – [2-е изд., доп.]. – М. : Роспатент, 1998–1998. –
Т. 2: Патентные законы: Румынии, США, Франции, ФРГ. – 1998. – 366 с.
61. Зенин И. А. Коммерческая тайна и ноу-хау / И. А. Зенин // Законодательство. – 2005. – № 12. – С. 7–14.
62. Зенин И. А. Основы гражданского права России : конспект лекций для специалистов по праву интеллектуальной собственности / Зенин И. А. – М. : Юрид. лит., 1993. – 288 с.
63. Зубарев Л. В. Интеллектуальная собственность и свободное движение товаров / Л. В. Зубарев // Государство и право. – 1998. – № 1. – С. 66–78.
64. Изобретатель и рационализатор. – 1983. – № 3. – С. 16–19.

- 65.Изобретательское право / [авт. кол.: Н. В. Миронов, И. Э. Мамяева, Н. Б. Ловягин и др.] ; отв. ред. Н. В. Миронов. – М. : Юрид. лит., 1986. – 224 с.
- 66.Инженеру об изобретении / [под ред. Н. М. Зенкина]. – М. : Атомиздат, 1974. – 200 с.
- 67.Интеллектуальная собственность : в 2 кн. / [состав. и комментарий В. Ф. Чигир]. – Минск : Амалфея, 1997–1997. –
Кн. 2: Промышленная собственность. – 1997. – 624 с.
- 68.Ионас В. Я. Произведения творчества в гражданском праве / Ионас В. Я. – М. : Юрид. лит., 1972. – 168 с.
- 69.Иоффе О. С. Советское гражданское право : курс лекций / Иоффе О. С. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1961. – 530 с.
- 70.Інструкція про порядок ознайомлення будь-якої особи з матеріалами заявки на об'єкт права інтелектуальної власності : затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 22 квітня 2005 р. № 247 // Інформаційно-правова система „Ліга-Закон”.
- 71.Казьмина С. А. Правовое регулирование служебных изобретений в Российской Федерации : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / С. А. Казьмина. – М., 1997. – 18 с.
- 72.Калятин В. О. Интеллектуальная собственность (Исключительные права) : учебник для вузов / Калятин В. О. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 2000. – 459 с.
- 73.Каміл Ідріс. Інтелектуальна власність – потужний інструмент економічного зростання / Ідріс Каміл ; [пер. з англ.]. – К. : Укрпатент, 2006. – 371 с.
- 74.Каудыров Т. Е. Патентная охрана объектов промышленной собственности / Т. Е. Каудыров // Гражданское законодательство

- Республики Казахстан: статьи, комментарии, практика. – Алматы : Баспа, 1999. – Вып. 8. – С. 66–88.
75. Кирзнер А. И. Патентное и авторское право / А. И. Кирзнер, В. В. Покровський. – Ленинград : Госиздат, 1927. – 286 с.
76. Ковалев В. И. Путь к изобретению / Ковалев В. И. – Ленинград : Лениздат, 1967. – 68 с.
77. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII // Інформаційно-правова система „Ліга-Закон”.
78. Кодекс інтелектуальної власності Франції 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrpat.com.ua/laws-wrl.php?country=France&law=Law_No_92-597_of_July_1_1992_on_the_Intellectual_Property_Code.htm
79. Колесников А. П. История изобретательства и патентного, дела. Важнейшие события и факты в истории отечественного изобретательства / Колесников А. П. – М. : ВНИИПИ Роспатента, 1998. – 149 с.
80. Кому принадлежит служебное изобретение? // Патенты и лицензии. 1994. – № 4. – С. 15–17.
81. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Інформаційно-правова система „Ліга-Закон”.
82. Крайнів П. П. Інтелектуальна економіка: управління промисловою власністю монографія / Крайнів П. П. – К. : Концерн „Видавничий дім „Ін Юре”, 2004. – 448 с.
83. Ламанова Р. Г. Пути совершенствования российского патентного законодательства в свете действующих законов РФ и международных соглашений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Ламанова Р. Г. – М., 1998. – 182 с.

- 84.Лебедев И. В. Решение вопроса об изменении состава авторов в административном порядке / И. В. Лебедев // Проблемные вопросы совершенствования системы выявления и защиты изобретений : тезисы докладов и сообщений. – М. : Юрид. лит., 1986. – С. 155–157.
- 85.Левински С. В. Обладатели исключительных авторских прав. Заказные произведения. Произведения, созданные в порядке выполнения служебного задания (служебные произведения). Произведения, созданные в соавторстве. Составные и коллективные произведения / С. В. Левински // Авторское и смежное право в Европейском союзе и Российской Федерации : сб. докладов и дискуссий по материалам Международных семинаров по вопросам охраны интеллектуальной собственности в сфере культуры и искусства. – М. : Роспатент, 1997. – Вып. 1. – С. 82–97.
- 86.Лынник Н. В. Интеллектуальная собственность и нематериальные активы : справ.-метод. пособие / Лынник Н. В., Кукушкин А. Г., Подшибихин Л. И. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ИНИЦ, 1998. – 193 с. – (Российское агентство по патентам и товарным знакам).
- 87.Лю Нин. К дискуссии о системе правовых норм в антимонопольном законодательстве при злоупотреблении интеллектуальной собственностью / Нин Лю // Сравнительные исследования антимонопольного законодательства / [под ред. Ю. Цюаньжуна]. – Пекин : Изд-во народного суда, 2006. – С. 492–495.
- 88.Люшер Ф. Конституционная защита прав и свобод личности / Ф. Люшер ; [пер. с франц.]. – М. : Издательская группа «Прогресс» – «Универс», 1993. – 384 с.
- 89.Малеина М. Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление, защита / Малеина М. Н. – М. : МЗПРЕСС, 2000. – 244 с.

- 90.Мамиофа И. Разрешение споров о соавторстве на изобретения / И. Мамиофа // Советская юстиция. – 1963. – № 13. – С. 88–91.
- 91.Мамиофа И. Э. Правовые вопросы изобретательства / Мамиофа И. Э. – Ленинград : Лениздат, 1968. – 56 с.
- 92.Махінчук В. М. Моральні засади суспільства як один з чинників цивільного законодавства та критеріїв визначення меж здійснення особистих немайнових прав / В. М. Махінчук // Еволюція цивільного законодавства: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної наук.-практ. конф. (Харків, 29–30 квітня 2004 р.). – К. : Наука, 2004. – С. 258–272.
- 93.Меерзон С. И. Доизобретательские правоотношения / С. И. Меерзон // Вопросы изобретательства. – 1971. – № 8. – С. 12–14.
- 94.Мейер Д. И. Русское гражданское право. Ч. 1 / Мейер Д. И. – М. : Статут, 1997. – 455 с.
- 95.Минин Б. О ранге изобретений / О. Минин // Изобретатель и рационализатор. – 1981. – № 5. – С. 22.
- 96.Мироненко Н. М. Щодо питання про інтелектуальну власність / Н. М. Мироненко // Тези доповідей і наук. повідомлень наук.-практ. конф. [“Проблеми підготовки нового Цивільного кодексу України”], (Київ, 20–21 травня 1993 р.). – К., 1993. – С. 58–63.
- 97.Міжнародна патентна класифікація. З 1 січня 2005 р. діє восьма редакція МПК [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.edubryansk.ru/malahov/book_mal/g7_4.htm
- 98.Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 р. // Інформаційно-правова система „Ліга-Закон”.
- 99.Морская О. Г. Теория эквивалентов при решении патентных споров в США и Японии / О. Г. Морская // Патенты и лицензии. – 2001. – № 10. – С. 43–50.

100. Мэггс П. Б. Интеллектуальная собственность / П. Б. Мэггс, А. П. Сергеев. – М. : Юристъ, 2000. – 400 с.
101. Наменгенов К. Н. Абсолютные и относительные изобретательские правоотношения / Наменгенов К. Н. – Алма-Ата : Общество «Знание», 1978. – 238 с.
102. Нырова Н. Монополия интеллектуальных прав и „виртуальная экономика” постановка проблемы / Н. Нырова // Интеллектуальная собственность. Промышленность. – 2008. – № 6. – С. 5–15.
103. Общая теория прав человека / [рук. автор. кол. и отв. ред. Е. А. Лукашева]. – М. : Изд-во НОРМА, 1996. – 520 с.
104. Основи інтелектуальної власності : підручник для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. / [М. В. Паладій, Н. А. Побірченко, О. П. Сергєєнкова та ін.]. – К. : Прок-бізнес, 2008. – 208 с.
105. Охрана изобретений и полезных моделей по Патентному закону Российской Федерации / [сост.: А. Д. Корчагин, В. Ю. Джермакян, Е. П. Полищук, В. Б. Тальянский, В. К. Казакова и др. ; под ред. А. Д. Корчагина]. – СПб. : СЗПИ, 1993. – 188 с.
106. Охрана изобретений по патентному законодательству СССР / [под ред. А. Д. Корчагина]. – М. : СЗПИ, 1991. – 205 с.
107. Пантелеев М. В. Теория эквивалентов и ее использование / М. В. Пантелеев, М. А. Серова // Патенты и лицензии. – 2002. – № 2. – С. 18–26.
108. Паращук С. А. Конкурентное право (правовое регулирование конкуренции и монополии) / Паращук С. А. – М. : Городециздат, 2002. – 416 с.
109. Паризька конвенція по охороні промислової власності (СРСР приєднався до неї у 1965 році) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravoznavec.com.ua/books/72/3639/41/>

110. Патентний закон ФРН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrpat.com.ua/laws-wrl.php?country=Germany&law=Patent_Law.html
111. Патентний закон Іспанії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrpat.com.ua/laws-wrl.php?country=Spain&law=Law_11-1986_of_March_20_1986_on_Patents_as_last_amended_by_Law_50_1998_of_December_30_1998.html.html
112. Патентное законодательство. Нормативные акты и комментарий / [сост. Л. А. Трахтенгерц]. – М. : Юрид. лит., 1994. – 272 с.
113. Патентное право: конспект лекций учебного курса / [сост.: И. Ю. Кожарская, Б. Г. Прахов]. – К. : ЗАО «Ин-т интеллектуальной собственности и права», 2003. – 140 с.
114. Патентоведение : учебник для вузов / [Артемьев Е. И., Богуславский М. М., Вчерашний Р. П. и др.] ; под ред. В. А. Рясенцева. – М. : Машиностроение, 1984. – 352 с.
115. Пиленко А. Право изобретателя / А. Пиленко. – СПб., 1903. – 677с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.libertarium.ru/libertarium/pilenko-patent?PRINT_VIEW=1&NO_COMMENTS=1
116. Пиленко А. А. Право изобретателя / Пиленко А. А. – М. : Статут, 2001. – 688 с. – (Классика российской цивилистики).
117. Плотников В. Ю. Патентование изобретений и продажа лицензий на внешнем рынке / В. Ю. Плотников, Е. Н. Плотникова. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел–Синтез», 1999. – 208 с.
118. Положення про відкриття, винаходи і раціоналізаторських пропозицій : затверджено Постановою Ради Міністрів СРСР від 21 серпня 1973 р. № 584 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0584400-73>

119. Положення про відкриття, винаходи і раціоналізаторські пропозиції від 21 серпня 1973 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uapravo.net/data2008/base68/ukr68517/index.htm>
120. Положення про винаходи та технічні вдосконалення : затверджено Постановою Ради Народних Комісарів СРСР 5 травня 1941 р. № 488 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sss6441.htm>
121. Положення про державний реєстр патентів України на винаходи : затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 12 квітня 2001 р. № 291 // Інформаційно-правова система „Ліга-Закон”.
122. Постанова Пленуму Верховного Суду України “Про практику розгляду судами трудових спорів” від 6 листопада 1992 р. № 9 // Інформаційно-правова система “Ліга-Закон”.
123. Потехіна В. О. Інтелектуальна власність : навч. посібник / Потехіна В. О. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 414 с.
124. Правила розгляду заявки на винахід та заявки на корисну модель : затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 15 березня 2002 р. № 197 // Інформаційно-правова система „Ліга-Закон”.
125. Правила складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель : затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 22 січня 2001 р. № 22 // Інформаційно-правова система „Ліга-Закон”.
126. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України / [кол. авторів: Капіца Ю. М., Ступак С. К., Воробйов В. П. та ін.] ; за ред. Ю. М. Капіци. – К. : Видавничий дім „Слово”, 2006. – 1104 с.
127. Право інтелектуальної власності: науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України / [за заг. ред. М. В. Паладія,

- Н. М. Мироненко, В. О. Жарова]. – К. : Парламентське вид-во, 2006. – 432 с.
128. Правовая охрана интеллектуальной собственности : учеб. пособие / [под ред. В. Н. Дементьева]. – М. : Юрид. лит., 1995. – 210 с.
 129. Правове регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності: галузеві аспекти : монографія / [кол. авторів: Орлюк О. П., Святоцький О. Д., Демченко Т. С., Крижна В. М., Стефан О. О. та ін.] ; кер. авт. кол. та наук. ред. О. П. Орлюк. – К. : НДІ інтелектуальної власності АПрН України, 2006. – 416 с.
 130. Прахов Б. Г. Справочное пособие по изобретательству, рационализации и патентному делу / Б. Г. Прахов, Н. М. Зенин. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – К. : Вища школа, Головное изд-во, 1980. – 208 с.
 131. Прахов В. Г. Справочное пособие по изобретательству, рационализации и патентному делу / Б. Г. Прахов, Н. М. Зенин. – К. : „Вища школа”, 1978. – 151 с.
 132. Пріг Г. А. Патентознавство : навч. посібник для дистанційного навчання / Г. А. Пріг ; [за наук. ред. С. І. Табачнікова]. – К. : Ун-т „Україна”, 2007. – 304 с.
 133. Промислова власність в Україні: проблеми правової охорони: зб. наук. статей / [за ред. Ю. С. Шемшученко, Ю. Л. Бошицького]. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – 548 с.
 134. Пронина О. С. Консультации / О. С. Пронина // Интеллектуальная собственность. Промышленная собственность. 2008. – № 6. – С. 118–119.
 135. Райгородский Н. А. Изобретательское право СССР / Н. А. Райгородский ; [общ. ред. И. Б. Новицкого, Е. А. Флейшиц]. – М. : Госюриздат, 1949. – 272 с. – (Всесоюзный ин-т юрид. наук Министерства юстиции СССР).

136. Розенберг Питер. Основы патентного права США = Patent law fundamentals / Питер Розенберг ; [пер. с англ. В. А. Егорова ; под общ. ред. и со вступ. стат. В. Н. Мозолина]. – М. : Прогресс, 1979. – 462 с.
137. Рясенцев В. А. Неимущественные права авторов изобретений / В. А. Рясенцев // Вопросы изобретательства. – 1978. – № 4. – С. 17–25.
138. Рясенцев В. А. Советское изобретательское право : учеб. пособие / Рясенцев В. А. – М. : ВЮЗИ, 1961. – 223 с.
139. Свиридов В. А. Изобретательское право : учеб. пособие к спецкурсу / Свиридов В. А. – Самара : Самарский гос. ун-т, 1992. – 62 с.
140. Свод законов Российской империи : в 5 кн. / [под ред. И. Д. Мордухай-Болтовского]. – С.-Петербург : Русское Книжное Товарищество в «Деятель», 1912 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://civil.consultant.ru/code/>
141. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации : учебник / Сергеев А. П. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ООО «ТК Велби», 2003. – 751 с.
142. Скрипко В. Р. Использование изобретений и рационализаторских предложений / Скрипко В. Р. – М : Наука, 1978. – 134 с.
143. Скрипко В. Р. Охрана прав изобретателей и рационализаторов в СССР / Скрипко В. Р. – М. : Наука, 1972. – 153 с.
144. Советское гражданское право : в 2 ч. / [отв. ред.: В. Т. Смирнов, Ю. К. Толстой, А. К. Юрченко]. – Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1982–1982. –
Ч. 1. – 1982. – 414 с.
145. Советское гражданское право : в 2 ч. / [отв. ред.: В. Т. Смирнов, Ю. К. Толстой, А. К. Юрченко]. – Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1982–1982. –
Ч. 2. – 1982. – 432 с.

146. Сперанский М. Доповідна записка імператорові Олександрові І [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.libertarium.ru/libertarium/pilenko-1-2>
147. Сулейманов Ш. В. Охрана прав изобретателей в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Сулейманов Ш. В. – М., 2004. – 150 с.
148. Табуцадзе Ю. А. Личные неимущественные права авторов произведений интеллектуального творчества : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право и процесс» / Ю. А. Табуцадзе. – М., 1977. – 22 с.
149. Тенденции развития патентного законодательства за рубежом : тематический выпуск по материалам отечественной и зарубежной литературы за 1996–1998 гг. – М. : Наука, 1999. – 63 с.
150. Торкановский Е. П. Проблемы правового регулирования изобретательства и рационализации в СССР : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право и процесс» / Е. П. Торкановский. – Куйбышев, 1965. – 40 с.
151. Угода по торговельним аспектам прав інтелектуальної власності від 15 квітня 1994 р. // Інформаційно-правова система „Ліга-Закон”.
152. Указ Президента України «Про Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні» від 18 вересня 1992 р. № 479/92 // Інформаційно-правова система „Ліга-Закон”.
153. Ускач А. Г. Об установлении начала использования изобретений и рацпредложений / А. Г. Ускач // Вопросы изобретательства. – 1981. – № 8. – С. 16–22.
154. Ухвала Конституційного Суду України “Про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням

громадянина Козлова Сергія Геннадійовича щодо офіційного тлумачення частини сьомої статті 43 Конституції України від 28 червня 1996 року, частини третьої статті 56 Конституції (Основного Закону) України від 20 квітня 1978 року, статті 440-1 Цивільного кодексу України, статті 265 Кодексу законів про працю України, частини третьої статті 11 Цивільного процесуального кодексу України, пункту 3 статті 1 та статті 131 Основ цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік від 31 травня 1991 року у зв'язку з Постановою Верховної Ради України “Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР” від 12 вересня 1991 року” від 21 жовтня 1997 р. № 50-з // Інформаційно-правова система „Ліга-Закон”.

155. Фейгельсон В. М. Основные принципы защиты и использования интеллектуальной собственности в современных условиях / Фейгельсон В. М. – М. : ВНИИПИ, 1996. – 147 с. – (Комитет РФ по патентам и товарным знакам).
156. Филипповский Е. Е. Патентная система и научно-технический прогресс в капиталистических странах / Филипповский Е. Е. – М. : Наука, 1972. – 128 с.
157. Финкель Н. К. Правовое регулирование служебных изобретений в капиталистических странах : обзорная информация / Финкель Н. К. – М. : Юрид. лит., 1989. – 49 с.
158. Фролова Н. М. Субъекты патентного права России : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / Н. М. Фролова. – М., 1993. – 18 с.
159. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-VI; із змінами і доповненнями // Інформаційно-правова система „Ліга-Закон”.

160. Цивільний кодекс Російської Федерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fips.ru/npdoc/law/gk4.HTM#72_2
161. Чигирь В. Ф. Право собственности, другие вещные права в проекте Гражданского кодекса / В. Ф. Чигир // Тези доповідей і наук. повідомлень наук.-практ. конф. [“Проблеми підготовки нового Цивільного кодексу України”], (Київ, 20–21 травня 1993 р.). – К., 1993. – С. 67–70.
162. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права / Шершеневич Г. Ф. – М. : Статут, 1995. – 578 с.
163. Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права : в 4 т. / Шершеневич Г. Ф. – М. : «Статут» (Классика российской цивилистики), 2003. –
Т. II: Товар. Торговые сделки. – 2003. – 544 с.
164. Штоляков В. И. Защита интеллектуальной собственности : учеб. пособие / Штоляков В. И. – М. : Изд-во МГУП, 2001. – 89 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook078/01/index.html?part-004.htm>
165. Шугурова И. В. Международно-правовая охрана изобретения как объекта промышленной собственности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Шугурова И. В. – Саратов, 2003. – 220 с.
166. Эпштейн М. Авторские права на промышленную собственность / М. Эпштейн // Интеллектуальная собственность. – 2000. – № 2. – С. 8–15.
167. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [ред. колегія: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. – К. : Вид-во „Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 1998–2004. –
Т. 1: А–Г. – 1998. – 669 с.
168. Юртаева М. Права и обязанности автора изобретения / М. Юртаева // Законность. – М., 1992. – № 1. – С. 25–27.

169. Юрченко А. К. Проблемы советского изобретательского права / Юрченко А. К. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1963. –180 с.
170. Яичков К. К. Изобретение и его признаки по советскому праву / К. К. Яичков // Советское государство и право. – М. : Наука, 1958. – № 3. – С. 79–87.
171. Яичков К. К. Изобретение и его правовая охрана в СССР / Яичков К. К. – М. : АН СССР, 1961. – 220 с.
172. Global dimentions of Intellectual Property Rights in Science and Technology. – Washington : National Academy Press, 1993, P.V. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nap.edu/openbook.php?isbn=0309048338>
173. Hart T., Farrany L. Intellectual Property Law. – London, 1997. – 218 p.
174. Ladas, Stefen P. Patents, Trademarks, and Related Rights. National and International Protection. – Cambridge, 1975. – 240 p.
175. Managing Intellectual Property. 1995. June. – P. 17–32.
176. United States Supreme Court Report–Atlantic Works v. Brandey, 107, US. – P. 4–5.
177. Взаимодействие морали и права. Глава 1: Понятие морали; Глава 2: Право и мораль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://femida.info/72/morprv001.htm>
Шимон С.І.
Київський національний лінгвістичний університет, Україна
178. Шимон С. І. Розмежування понять „суспільна мораль”, „моральні засади” та „моральність” в цивільному праві. – К. : Київський нац. лінгвістичний ун-т [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/23_SND_2008/Pravo/26738.doc.htm

179. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [ред. колегія: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. – К. : Вид-во „Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 1998–2004. –
Т. 3: К–М. – 2001. – 789 с.